

**BORBENA DEJSTVA  
POD KOMANDOM OPERATIVNOG ŠTABA  
ZA BOSANSKU KRAJINU**

## DVA NAPADA NA VRPOLJE

Intenzivno su izviđani položaji i prikupljani obavještajni podaci o neprijatelju. U planiranju napada, dobro su poslužili podaci koje je Operativnom štabu dostavio, 14. avgusta, Jovo Vidović. On je naveo da se u Vrpolju nalazi posada od 500 domobrana, razmještenih u 250 rovova i nekoliko bunkera. Od Čaplja, uz rijeku Sanu do vrpoljskog mosta, nalazila se neprekidna linija rovova u kojoj su bili domobrani i ustaše. Od teškog oružja neprijatelj je imao haubicu na Krivoj cesti u Čaplju i minobacač u Tomini.

U Sanskom Mostu, prema izvještaju Vidovića, nalazilo se 800 neprijateljskih vojnika, od toga 100 Nijemaca. Pored pušaka, u Sanskom Mostu raspolažu puškomitraljezima i teškim mitraljezima, jednom haubicom, 6 protivtenkovskih topova i 2 minobacača. Na uskotračnoj željezničkoj pruzi nalazi se dosta malih rovova i nekoliko bunkera, u dvorištu osnovne škole jedna haubica, teški mitraljez i skladište municije. U Starom Majdanu bile su dvije čete neprijateljskih vojnika, a jače posade na Djedovači i Brajića Tavanu. Od njih se doznalo da se očekuje da u rejon Sanskog Mosta stignu pojačanja od Bosanskog Novog, Bihaća i Bosanske Krupe. Ustaško uporište u Sasini bilo je donekle oslabljeno odlaskom veće jedinice prema Starom Majdanu. O pokretu i namjerama četnika u izvještaju je navedeno da su se grupisali prema Sitnici i Sokolovu, da su sve snage povukli iz pravca Banjaluke, da četnički bataljon, pod komandom Miće Azarića, jačine oko 300 ljudi, namjerava da krene prema Vrpolju. U pozadini pomenutog bataljona bilo je oko 500 četnika, a očekivalo se da će ih pristići još 170.

Iako se nije raspolagalo preciznim podacima o rasporedu, naoružanju i raspoloženju za borbu, neprijateljskih jedinica u Vrpolju, štab brigade, dopisom Operativnom štabu, 14. avgusta uveče, predložio je slijedeće: da se izvrši neposredni napad na Vrpolje, na prostoru od željezničke stanice do Sane kod Kamička, da se vrši obuhvat desnim i lijevim krilom i bočno prodire kroz neprijateljski borbeni raspored. Ujedno je brinuto o spriječavanju pristizanja pojačanja iz Sanskog Mosta i drugih mjesta. Operativnom štabu je predloženo da se vrši demonstrativni napad na dobro utvrđena i bodljikavom žicom opasana uporišta na Brajića Tavanu i Djedovači.

Uoči polaska u napad borcima je objašnjeno šta bi se dobilo osvajanjem Vrpolja i dominantnih visova u njegovoj blizini: da bi se satro ustaški osinjak, proširila slobodna partizanska teritorija, neposrednije ugrozio jak neprijateljski garnizon u Sanskom Mostu, stvorili povoljniji uslovi za udar na četnike u rejonu Manjače i Mrkonjić-Grada. Dobilo bi se dosta hrane iz bogate saničke doline za ishranu jedinica i stanovništva u pasivnim oslobođenim krajevima. Očekivao se znatan plijen u oružju i municiji.

Uz saglasnost Operativnog štaba za Bosansku krajinu, pored Prvog, Drugog i Trećeg bataljona Druge krajiške, za napad na Vrpolje je određen i Drugi bataljon Petog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda. Ovaj bataljon, kojim je komandovao Milan Zorić, imao je značajan zadatak: da osvoji i spali most preko rijeke Sane. Prvi i Treći bataljon Druge krajiške upućeni su na neprijatelja u Vrpolju. Drugi je štitio prilaze od Sanskog Mosta, a jednu četu usmjerio da sadejstvuje u napadu na uporište.

Dolinu Sane, obližnja uzvišenja i padine, natkrilila je tama, istina prozirna, pa se prilično Vidjelo. Nebo je treperilo rojevima zvijezda i češće privlačilo poglede boraca. U Vrpolju se ponekad oglašavalo oružje, a potom kratkotrajni muk pojačavao nezvjesnost. U mislima boraca, dok su oprezno prilazili položajima neprijatelja, lebdjela je samo jedna misao - hoće li se uspjeti? Mnogi su vjerovali u svoje borbeno umijeće, uzmake u borbi nisu podnosili i po cijenu sopstvenog života. Takvi su bili komandiri četa Mihajlo Đurić, Đuro Vučenović Busen, Petar Borojević, Ljuban Budimir, Dušan Egić, Veljko Miljević Veljkina, Mihajlo Pejić, politički komesari Miloš Čibić, Uroš Vujanović, Lazo Lazić, Miroslav Majkić Miro, Veljko Pjevač, Milan Makivić, Mirko Knežević, Milan Stanić, Jože Štemberger i drugi. Njih su slijedili svi borci, desetari, politički delegati i komandiri vodova.

Borba je počela nešto prije ponoći. Najprije su grunule ručne bombe, u njihov tutanj se ulili pucnji pušaka i puškomitraljeski rafali. U vrevi pucnjave jedva su se razaznavali povici komandira četa i vodova da se uskače u neprijateljske tranšeje i rovove. A otuda je uzvraćano punom mjerom. Pod silinom napada, ipak, protivnik je ponegdje popustio i bezglavo uzmicao. Tu i tamo je dolazilo do borbe prsa u prsa i hvatanje za guše. Borci Trećeg bataljona imali su zadatak da osvoje most na rijeci Sanici, da tako otvore ulaz u selo, raštrkano na suprotnoj strani, da neutrališu otpor neprijatelja u školskoj zgradi i obližnjim kućama. I uzvišenje iznad sela, načićkano rovovima i bunkerima, opasano spletovima bodljikave žice, bilo je teško osvojiti. Bez obzira na teškoće, borci Prvog i Trećeg bataljona uporno su napredovali i težili cilju.

Na mostu preko Sanice dogodila se prava drama. Treća četa Trećeg bataljona, s komandirskom Mihajlom Đurićem i političkim komesarom Milanom Stanićem, smjelo je jurišala da pretutnji na drugu obalu i prodiše dublje u neprijateljski sistem odbrane. Nekoliko ustaša je pokošeno, ugroženi rovovi poreći rijeke, ali se teško moglo naprijed. Pucnjava se pojačavala i juriši se smjenjivali, ponekad tako žestoko da su upotrebljavani samo kundaci i noževi, skoro na cijeloj liniji napada. Hrabrost su ispoljavali svi borci Prvog i Trećeg bataljona, ali su nemoguće, može se reći, činili Dušan Kondić, Ilija Pralica, Novak Božić, Dušan Crnomarković, Miloš Banjac, Ilija Daljević, Mlado Banović, Svetozar Grublješić, Boško Banjac, Milka Šinik, Ostoja Borojević, Ostoja Čiča, Dušan Carić, Savan Mandić, Đuro Došen, Košta Kićema, Petar Gnjatović, Sretko Kusonjić, Rade Kantar, Milovan Krivaja, Dušan Kesić, Miloš Milošević, Lazo Komosar, Rade Radulj, Ivica Lovrić i ostali. Komandir čete Mihajlo Đurić smjelo je krenuo preko mosta da zgrabi ustaškog oficira i otvori prolaz na drugu stranu. Za komandirskom zapristalo je nekoliko boraca, ali im on nije dopustio da suviše rizikuju i postanu meta neprijateljskog oružja.

- Prvi ćuja... Kad zgrabim onog što vodi protivjuriše, ili ga pogodim, onda vi ...

Pogurenje pošao. Držao se bliže drvenoj ogradi u kojoj su sijevala puščana i puškomitraljeska zrna i češće ga primoravala da se priljubi uz drvenu podlogu mosta. U jednom trenutku osjetio je tutanj i drmsanje podnice. Preko nišana oružja pogledao je prema neprijatelju i spazio pognutu siluetu. Približavala se silovito. Hitac je nije oborio, uz pucanj je osjetio težinu tijela ustaškog oficira i snagu njegovih šaka. U jednoj se bjelasala kama da se zarije u Đurićevo tijelo. On je vješto, svom snagom, poduhvatio ruku s kamom i počelo je hrvanje. Ustaša je dobio snažan udarac i ispustio bodež. Đurić je pokušao da ga zadavi i nije uspio. Na sredinu mosta stiglo je nekoliko boraca Treće čete i ustaše. Pljuštali su udarci i ponekad se čuli krici. U grčevitom gušanju Đurić je pokušao da ustaškog oficira baci u rijeku. Zajedno su grunuli o drvenu ogradu, izgleda natrulu, koja je popustila i obojica, ne ispuštajući jedan drugog, strmoglavili se u rijeku i ostali

na njenom dnu. Komandu nad četom preuzeo je Simo Mrda, a Mihajlo Đurić je predložen i proglašen za narodnog heroja 9. septembra 1942. godine.

Borci su i dalje jurišali. Neprijateljska odbrana na mostu najzad je popustila i moglo se dublje u uporište. Borba je vođena skoro za svaki rov i kuću. Neke otporne tačke su postale vatrene buktnje. Činilo se, cijeneći postignuto, da se bliži kraj neprijateljskom otporu u Vrpolju, ali... U zoru je nastao neočekivani preokret. Ustašama je pristiglo pojačanje iz Sanskog Mosta. Prvom i Trećem bataljonu nije preostalo ništa drugo nego da se užurbano povlače. Usput je potjerano nešto zarobljene stoke i hrane. Ustaše su koristile nadmoć i žurile da pojedininim desetinama i vodovima prekrate odstupnicu. Tako se dogodilo, u samo svanuće, dok je grupa boraca Prve čete Prvog bataljona vršila pretres zauzete zgrade i plijenila namirnice, da ustaše ulete u dvorište i otvore vatru. Odgovoreno im je punom mjerom pogotovo iz puškomitraljeza Vese Popovića, pa su se zbunjeni uskomešali i ustuknuli na drum. To je borcima dobro došlo da umaknu u obližnje kukuruze i nastave dalje. Tek tada je primijećeno da nema borca Gavrilovića koji je ušao u kuću da vrši pretres. Prilike nisu dopuštale da se grupa vrati i pomogne drugu. Mučnu atmosferu i dvoumljenje, na sreću, prekratila je pojava Gavrilovića. Skoro se gušio od zamora i pao na zemlju. Kad se malo pribrao i prikupio snagu drugovima je objasnio kako se izvukao iz kandži smrti:

- Izlazeći iz kuće, drugovi, očekivao sam da vidim nekoga od vas. Dobro raširim oči, a ono dvojica ustaša. Nanišanim, jednoga oborim i šmugnem u kukuruze. I stigoh vas.

U svanuće, kad su imali potpuniji pregled terena, ustaše su se više osilile i pojačavale napade. Komandir voda Prve čete Prvog bataljona Dušan Kondić, sa tridesetak boraca, bio je dublje u neprijateljskom uporištu, nije znao za protivnapad i naređenje za povlačenje. Vod se odjednom sukobio sa petostruko nadmoćnijim protivnikom i odbio prvi nalet. Drugi je bio teži i rizičniji. Kondić je shvatio daje najpametnije izbjegavati direktne sudare i umješno se povlačiti. Cio dan vod se kretao teško prohodnim terenom i napokon stigao u sastav svoje čete.

Na polaznom položaju se vidjelo da su bataljoni imali dosta mrtvih i ranjenih. Samo iz Prvog bataljona živote su izgubili slijedeći borci: Božo Bašić, Rajko Bera, Vaso Gavrilović, Dragoljub Gajić, Mirko Kuzmić, Miloš Lovrić, Mile Mudrinić, Dragutin Milanović, Nikola Rudić, Janko Radonjić, Ilija Pantić, Ostoja Paunković, Mihajlo Ševo, Dušan Vujasin, Manojlo Zdjelar, Mladen Žujić, Milan Čudić, Jovo Kesić, Mićo Radošević i Đuro Vujičić. Iz Trećeg bataljona život su izgubili slijedeći borci: Mihajlo Đurić, Novak Božić, Rade Radulj, Svetozar Grubješić, Košta Kićema, Dušan Rogić, Novak Prerad, Ilija Daljević, Dušan Crnomarković, Milutin Zec, Milovan Krivaja, Sretko Kusunjić, Ostoja Čiča, Miloš Milošević i Živko Vučenović, Dragan Jokić i Neđo Bilbija. Kad se ovome doda daje brigada u borbama za Vrpolje imala 59 ranjenih i dva nestala, onda je to bio težak gubitak i opomena da se tako nešto obavezno izbjegava. Nesumnjivo, to je uslovalo da je borbena moć brigade bila donekle oslabljena.

U izvještaju štaba brigade, 10. septembra, o propustima u prvom napadu na Vrpolje, koji je upućen Operativnom štabu za Bosansku krajinu, rečeno je, pored ostalog, da bi akcija potpuno uspjela da su Drugi bataljon Druge krajiške i Drugi bataljon Petog krajiškog partizanskog odreda izvršili svoje zadatke. Za Prvi i Treći bataljon naglašeno je: »Borbenost Prvog i Trećeg bataljona bila je na visokom stupnju, kao i politička svijest. Najbolji je dokaz za to da su borci u roku od pola sata na juriš istjerali neprijatelja iz 150 rovova...«<sup>2</sup>

U pomenutom izvještaju kaže se daje u borbi u Vrpolju ubijeno oko 100 ustaša, zaplijenjeno 5 karabina, 200 grla goveda i nešto ovaca.

Na sastanku štabova bataljona, održanom neposredno poslije povlačenja iz Vrpolja, izvršena je detaljna analiza i sagledano kako su se jedinice ponašale u borbi. Oštre kritike i zamjerke su izrečene štabu Drugog bataljona, s napomenom da će u buduće, ako se nešto slično ponovi, snositi najoštriju odgovornost. Nije uvažen pokušaj pravdanja propusta - da bataljon nije mogao pregaziti Sanicu, zbog dubine na pravcu njegovog nastupanja i nedostataka plovnih sredstava. Na kraju su komandant i politički komesar obećali da se više neće dogoditi da bataljon zataji u borbi.

Djelimični neuspjeh nije obeshrabrio štab brigade da odustane od daljeg napada na neprijateljsko uporište. Naprotiv, već 21. avgusta, dopisom obaviješten je Operativni štab da će naredne noći uslijediti napad na Vrpolje i zatraženo da Drugi bataljon Petog krajiškog odreda uđe u sastav brigade. Na kraju je dopređeno da se žetva hitno organizuje, žito vozi dublje na slobodnu teritoriju, dobrim drumom od Vrpolja prema Ključu. Nije zanemarena berba šljiva, koje su zriale i pod teretom roda se povijale do zemlje. Čak je sugerisano da se one prelažu u pekmez za vojsku.

Plan za ponovni napad na Vrpolje na vrijeme je dostavljen štabovima bataljona i nije se bitnije razlikovao od prethodnoga. Podaci o neprijatelju skoro su identični onima od 18. avgusta. I pravci nastupanja bataljona nisu znatnije mijenjani. Prvi i Treći bataljon dobili su zadatak da zauzmu Vrpolje, a Drugi bataljon, ojačan jednom četom Drugog bataljona Petog krajiškog odreda, da napada Tominu i Palanku, spriječi pristizanje pomoći iz Sanskog Mosta, Čaplja i Kijeva. Drugi bataljon Petog krajiškog odreda, zapravo njegove dvije čete i jedan vod, imao je zadatak da uništi most na Sani i okolna uporišta. Bataljonu je dodijeljen minobacač, da tuče most i preporučeno da se snabdi sjekirama i benzinskim flašama za paljenje neprijateljskih tenkova. Sve je bilo sračunato, da se stvori čvrst front, onemogućiti pristizanje ustaša iz Čaplja i Kijeva u pomoć njihovim jedinicama u Vrpolju. Na uspjeh se računalo, ali nije zaboravljeno kako da se bataljoni ponašaju u slučaju neuspjeha. Drugi bataljon Druge krajiške bi se povukao na sjeverozapadne kose Kamenca, tu uspostavio položaj i predanio, a Drugi bataljon Petog krajiškog odreda bi ostao u njegovom susjedstvu, na padinama dalje od mosta, tako raspoređen da neprijatelja može tući na drumu i na lijevoj obali Sane. U Smajćima nalazilo se prihvatilište za ranjenike i zaprežna vozila da ih odvezu u bolnicu u Podgrmeču.

Komandantima, komandirima četa i vodova, desetarima, skrenutaje pažnja da stalno prate borbenu situaciju, umješno komanduju, borce vode u napade i protivnapade. Pretres terena nije se smio prepustiti pojedincima nego grupama boraca da uspostave solidnu kontrolu, lakše savlađuju sakrivene ustaše i domobrane.

Prije polaska u napad, u četama i vodovima održani su sastanci, borcima objašnjen značaj predstojećeg okršaja i zatraženo da smjelo nastupaju. Akcija od 18. avgusta smatrana je uspjelom, jer je neprijatelj, pored 100 mrtvih i više ranjenih vojnika, moralno bio pokoleban i strahovao - rečeno je - od ponovnog napada. Pokazaće se, ipak, da je neprijatelj, iako donekle pokoleban, užurbano se pripremao da odoli napadu, pojačavao rovove i bunkere, gradio bodljikave prepreke, na njih stavljao razne metalne predmete da zazvone i pri najmanjem dodiru i pomjeranju.

Da bi se istovremeno udarilo na protivnika, komandanti bataljona brinuli su da jedinice na vrijeme stignu blizu neprijatelja i sačekaju vrijeme za početak napada. Mrak je korišćen da streljački strojevi četa neopaženi zalegnu u busije nedaleko od rovova i bunkera.

Komandant brigade Ratko Martinović, politički komesar Niko Jurinčić i zamjenik komandanta Đurin Predojević su bili na osmatračnici u Grabežu, da odatle prate tok borbe i usklađuju dejstva bataljona.

U 23 časa, skoro istovremeno na svim pravcima, počeo je žestok napad, ali se teško nastupalo kroz vatreni uragan neprijatelja i prepreke od bodljikave žice. Komandir Druge čete Trećeg bataljona Đuro Vučenović Busen, politički komesar Jože Štemberger i zamjenik komandira Branko Popović pomagali su boricima da uklone žičanu prepreku i uskoče u obližnje rovove. Žica je kidana klještim, zamasima sjekira, a gdje to nije moglo, raznošena je eksplozijama ručnih bombi. Poučeni iskustvom iz ranijeg napada, komandiri nisu komandovali da se nesmotreno juriša i rizikuju životi boraca. Komandir Vučenović je osjetio jak bol i shvatio daje ranjen. Pokušao je zaustaviti krvarenje i zatražio bolničara. Previo mu je ranu i pomogao da se skloni na manje tučeno mjesto.

Borci Prvog bataljona, s komandantom Rankom Šipkom i političkim komesarom Idrizom Čejvanom, sa komandirima četa Petrom Borojevićem, Ljubanom Budimirom i Dušanom Egićem, uskočili su u prednji dio neprijateljske odbrane i pokušavali da zauzmu naredne rovove. Zadržavani su uzastopnim eksplozijama bombi, rafalima puškomitraljeza i puščanom vatrom. U jednom rovu ranjen je Vladimir Marić. U svom ratnom dnevniku Vojin Hadžistević je zapisao:

»... Već smo sasvim blizu ivice kukuruza ... Naprijed, na 40 metara, njihovi su rovovi. Veliki i Crni. Samo vatra sijeva iz njih. Sta li im je, nekako su hrabri, ne bježe iz njih. Pucamo mi na njih i oni na nas. Čitavim tijelom upijam zemlju. Nema nikakvog zaklona. Da mi je da se razlijem po samoj površini zemlje.

- Hoćemo li jurišati? - više stari Petar Dujić iz Čelinca.

- Kakvi jurišati! Zar ne vidite žice? - više vodnik Pero Čekić iz Johove.

Otuda njihova hrabrost. Ispleli su žice ispred rovova, na 15 metara, i sada zasipaju bombama u njih. Boje se da se ne bi ko privukao i poslao im u rov bombu. Napucavamo se. Drug pored mene jauknu. Ranjen je u ruku. Izvlačim ga i vodim do previjališta. Na povratku sreće me Ranko Šipka. Kaže:

- Gotovo je .. „<sup>3</sup>

Poslije višednevnih uporne borbe bataljoni su se morali povući. Učinjeno je to organizovanije i sa daleko manje gubitaka nego u prvom napadu na neprijateljsko uporište.

## VIŠENEDJELJNE BORBE NA MANJAČI

Vremena za ozbiljniji odmor i predah boraca nije bilo. Održavani su politički časovi, jedinice popunjavane i pripremane za naredne teške okršaje. Nastojalo se, uporedo sa sagledavanjem propusta, da se uoče dobre strane, najsrčaniji i najhrabriji borci pohvale i predlože za najviša priznanja. Već, 20. avgusta politički komesar Druge krajiške Niko Jurinčić i zamjenik komandanta Đurin Predojević uputili su Operativnom štabu za Bosansku krajinu prijedlog da se Dušan Kondić, zamjenik komandira Prve čete Prvog bataljona proglasi za narodnog heroja. U obrazloženju navedeno je daje Kondić do tada tri puta pohvaljivan za junaštvo u borbi protiv Nijemaca i domaćih izdajnika, daje čuda činio u borbi na Vrpolju, posebno jurišajući na most i bacajući ustaše u rijeku.

Vodilo se računa o kadrovskom jačanju i predloženo da Stevo Trtica postane intendant brigade, a Nikole Čubrilo njegov zamjenik. Organizovano je i vojno-stručno osposobljavanje, što se vidi iz dokumenta Operativnog štaba od 21. avgusta, kojim se traži da kurs komandira četa i zamjenika komandanata bataljona pohađa 5 kursista iz jedinica Druge krajiške.

Brigada je pripremana za pokret i teške borbe na Manjači. Bilo je to u skladu sa zamisli Vrhovnog komandanta druga Tita da se dejstva Prve i Druge krajiške, Druge proleterske i Treće sandžačke brigade usmjere prema Mrkonjić-Gradu, Banjaluci, dolini Vrbasa i Jajcu. Vrhovni štab i drug Tito obavijestili su Operativni štab za Bosansku krajinu o pomenutim strategijskim i taktičkim zadacima i tražili da se hitno to sprovede. U naređenju Vrhovnog komandanta stajalo je, pored ostalog, da se što prije osvoji Mrkonjić-Grad, da ie to značajno za rješavanje jednog krupnog vojnog i političkog pitanja Bosanske krajine. S tim u vezi Košta Nađ naredio ie da Druga krajiška udarna brigada krene prema Sitnici i Čadavici, radi obezbjeđenja sjeverozapadnih prilaza Mrkonjić-Gradu.

Ujutru, 23. avgusta, Prvi, Drugi i Treći bataljon Druge krajiške krenuli su prema Ključu. Marševalo se ubrzano i skoro bez zastoja. U šumi, nedaleko, od grada koji su nedavno oslobodile jedinice Prve krajiške udarne brigade, uslijedio je odmor i podjela hrane. Zastoj je iskorišćen za politički rad i upoznavanje boraca sa situacijom na Manjači, četničkom izdajom i namjerom da se to osujeti. Onda je počela priprema za prolazak kroz Ključ. Komandanti i politički komesari upoznati su sa redosledom nastupanja njihovih jedinica ispred komandanta Operativnog štaba za Bosansku krajinu. Marševska kolona pružala je impresivnu sliku. Glavnom ulicom popaljenog i porušenog grada borci su čvrsto koračali. Na čelu su bili komandant brigade Ratko Martinović, politički komesar Niko Jurinčić, njihovi zamjenici Đurin Predojević i Dušan Misirača. Na začelju se nalazio brigadni protivtenkovski top. Mještani su pozdravljali borce i rukovodioce brigade i srdačno ih ispraćali na drum prema Sitnici.

Ključ je ostao iza leđa brigadnoj koloni. Na vidiku je bila Sitnica. Iz dobijenih podataka znalo se da tu borave četnici i da su dobro naoružani. Štab brigade, u dogovoru sa štabovima bataljona, razradio je plan napada i uništavanja izdajnika. Prvi i Treći bataljon imali su zadatak da obuhvatnim manevrom i jurišom razbiju dvije četničke čete u Sitnici. Do žešćeg okršaja nije došlo, jer su četnici otkrili šta im se sprema, u paničnom strahu pobjegli prema Manjači i Banjaluci. Njihov vojvoda Uroš Drenović jedva je umakao, ostavivši ženu i dijete. Oboje su zarobljeni i dovedeni u štab brigade. Poslije kratkog saslušanja Drenovićeva žena i dijete su pušteni kući. O sudaru sa izdajnicima i bjekstvu njihovog vođe borci su ispjivali ovu pjesmu:

»Drenoviću mrski soje, izdajico braće svoje.

Ti izdade braću svoju za konzervu i za proju.

Za konzervu talijansku prolio si krvcu partizansku.

Drenoviću zalud ti epolette kad je tvoje zarobljeno dijete...«

Iako su pobjegli glavom bez obzira, izdajnici nisu prošli bez gubitaka. U izvještaju štab brigade, od 24. avgusta, piše, pored ostalog, da je zarobljeno i razaružano 7 četnika, zaplijenjeno nekoliko kazana, fišeklija, cipela i ostalih stvari. Zarobljenici su saslušani i pušteni. Ispostavilo se, naime, da oni nisu pružali ot-Dor i da su mobilisani u četničke jedinice.

Dok su Prvi i Treći bataljon osvajali Sitnicu, čistili sela Babiće i Iliće, a u zoru itigli u Bunareve, Drugi bataljon je gonio četnike iz Čadavice, stigao do Ponora razrušio most.

Kod Bunareva je došlo do žestokog sudara sa motorizovanim njemačko-ustaškim-domobranskim i četničkim jedinicama. Bila je to glavnina pukovske borbene grupe »Putlic«, tako nazvane po prezimenu njenog komandanta, koju su sačinjavali: 2. bataljon 721. pješadijskog njemačkog puka 714. njemačke divizije, 1. četa 1. tenkovskog bataljona 202. njemačkog oklopnog puka, 4. baterija 670. artiljerijskog divizionu, 1. bataljon 10. domobranskog pješadijskog puka iz sastava 1. domobransko-ustaške divizije, inženjerijska četa 714. njemačkog inženjerijskog bataljona i bataljon četnika iz puka »Manjača«. Ne raspolažući potpunim podacima o brojnom stanju i snazi neprijateljskih jedinica, Prvi i Treći bataljon

upustili su se u otvorenu borbu kod Bunareva, riješeni da istraju i zadrže nastupanje protivnika. Najteže je bilo s neprijateljskim tenkovima i oklopnim vozilima kad su iznenada izbili iza jedne krivine i otvorili paklenu paljbu. U kritičnim trenucima nada je polagana i u brigadni protivtenkovski top prikriven između nevelikog žbunja i pripremljen za otvaranje vatre. Suzdržavajući uzbuđenje, nišandžija je laganim pokretom podešavao cijev oruđa da granatu usmjeri direktno u tenk. Grunuo je reski pucanj, top odskočio, ispred izlaznog otvora cijevi raspršili se dim i prašina. Granata je sijevnula u oklopu čelnog tenka i skrenula ga s puta da završi u jarku. S razdaljine od 200 metara ostali tenkovi su tukli iz topova i mitraljeza, da učutkaju protivtenkovski top na uzvisini iznad drumu a nisu uspijevali. Komandir protivtenkovskog voda Dušan Šurlan i politički delegat Đuro Priča dovikivali su nišandžiji i poslužiocima oruđa da tuku tenkove i oklopna vozila koja su pokušavala da prođu ispod uzvišenja. Istovremeno paljbu su otvorile čete Prvog i Trećeg bataljona, raspoređene nedaleko od drumu, da zadrže nastupanje streljačkog stroja neprijatelja, zaleglog u udubljenjima, pored ograde i žbunova. Dejstvovali su i minobacači da dosta preciznim pogocima spriječe nastupanje protivnika. Nijemci su najviše navaljivali da potisnu borce Trećeg bataljona i nisu štedjeli municiju. Komandant bataljona Mlado Obradović, politički komesar Milan Vrhovac, njihovi zamjenici Ljuban Crnobrnja i Rajko Radetić, neposredno su imali kontakte s komandirima četa, brinuli da se ne odstupa s položaja i odbijaju uzastopni napadi neprijatelja.

Tenkovi su nastojali da uđu u mrtvi ugao i izbjegnu pogotke. U tome nisu se najbolje snašli i dva su oštećena pogocima granata protivtenkovskog topa, koji nije prestajao da se oglašava. Njegove granate, istina, nisu uvijek pogadale cilj i pravile su krateru u tvrdoj podlozi drumu. Tenkovi i oklopna vozila ponovo su pokušali da neutrališu protivtenkovsko oruđe i nisu uspjeli. Njihove granate su podbacivale, prebacivale, grmjele lijevo i desno. Malo je nedostajalo da top pogode i učutkaju. Za vrijeme najžešćeg napada nišandžija je uzvraćao koliko je mogao, oklopne grdosije primoravao da se zaklanjaju za uzvisinu i ne krenu naprijed.

Vatra tenkova, oklopnih vozila, kamiona, streljačkog stroja sasređuje se na položaje boraca Prvog i Trećeg bataljona. U odbijanju neprijateljskih napada žvone ne štete Ivan Đenadija, Živko Sedlar, Nuriya Korenić, Nedeljko Ratković, Husein Hatipović, Milovan Stojnić, Stevan Zuber, Vid Glušac, Dragoje Kos i drugi. U prijedpodnevnim časovima borba se više rasplamsava i gubitaka ima na obje strane. Neprijatelj je brojno i tehnički nadmoćniji, ali ne može da prođe kroz Sitnicu i produži u Mrkonjić-Grad. Žestoke udare u čelo i bokove dobijaju njegovi streljački strojevi i motorizacija, oko 40 kamiona, 10 tenkova i oklopnih vozila, razvučenih na krivudavom drumu od Banjaluke. Komandant združenih neprijateljskih jedinica, njemački major Putlic, iznenaden otporom, kivan zbog zastoja, naredne napade je uskladio sa uzletima aviona da bombarduju i mitraljiraju položaje Druge krajiške. Od pilota traženo je da otkriju protivtenkovsko oruđe i da ga raznesu eksplozijama bombi. Pojačana je i artiljerijska kanonada. Granate su šišteći dolijetale i grominjale na uzvišenjima pored drumu. Borci su izdržali najteže, protivnika dočekivali preciznom vatrom iz pušaka i puškomitraljeza. U spriječavanju protivnapada upotrebljavane su ručne bombe. Avioni su letjeli nisko, nakrećući se s krila na krilo i tražeći ciljeve. Primijetili su protivtenkovski top na zatravljenoj čistini u trenutku kada je vučen na novi i pogodniji položaj. Jedan je načinio krug, pomislio i ispustio svežanj bombi. One su pale pored kareta sa eksplozivom. Prolomila se strahovita eksplozija, komadi zemlje i kamenje poletjeli su u visinu. Smrtno su pogođena dva borca, nekoliko ih je ostalo gluvo-nijem i kontuzovano. Protivtenkovski top je ostao neoštećen i više granata u sanduku iza njegovog štita. Avioni su ponovo nadletjeli da odaberu metu i mitraljiraju. U blizini se nalazio zamjenik komandanta brigade Đurin Predojević i



pućivao borce da okrenu puške i puškomitraljeze u avione i da dobro nišane, ^atreštali su kratki naizmjenični rafali i dumbarale stotine pušaka. Puškomitraljezac Ilija Nikolić se toliko osmijelio daje ustao iz zaklona i stojeći gađao avion. Jzvraćeno mu je paljbom iz aviona. Zrna su čvokala zemlju, ali ni jedno nije pogodilo hrabrog puškomitraljesca. Dvoboj je trajao nekoliko minuta i avion se idaljio. Ilija je odvojio kundak puškomitraljeza od ramena i nezadovoljan pro^nrsio da mu avion, ako opet naleti, neće umaći.

Onda je usne razvukao u nešto nalik osmjehu i vratio se u zaklon da prelahne.

Protivtenkovski vod je uspio da oruđe postavi na pogodan položaj i pripreni za paljbu. Nišandžija Vaso Vujinović dobro je vidio drum i krivinu odakle su enkovi mogli naići i odmjerio razdaljinu.

- Svega 1000 metara... - rekao je komandiru.

- Na takvoj razdaljini ne bi se smjelo promašiti - uzvratio je komandir još išamućen od eksplozije avionskih bombi i granata.

- Potrudiću se, druže komandire, da tenkovi ne prođu - obećao je nišan-žija ne odvajajući oko od nišanske sprave.

Doletjela su tri aviona, strelovito se obrušila i otvorila vatru. Sada su smiš-enije dočekani paljbom Prvog voda, Prve čete, Prvog bataljona i ostalih. Dese-ar Rade Kos hrabrio je drugove da hladnokrvno i precizno nišane. Jedan avion e zaljuljao i počeo dimiti. Gubio je visinu i preklizio preko jednog čuvika. Borci u vidjeli da je oboren i njihovo oduševljenje je dostiglo vrhunac. Bilo je to ujed-0 ohrabrenje da se može izdržati i na izgled" nemoguće. Avion je, u stvari, pao ozadi njemačko-ustaškog streljačkog stroja, slomio jedno krilo i klizeći se za-stavio najednoj livadi. U pomoć posadi pritrčali su vojnici iz zaklona i spriječili ožar. Nešto kasnije avion je transportovan u Banjaluku.

Nije uspio i naredni pokušaj Nijemaca i njihovih pomagača da prođu za Sit-icu i nastave dalje. Protivtenkovski top je uspješno tukao i nije dao tenkovima a protutnje drumom. A Prvi bataljon i Treći bataljon uspješno su zadržavali i dbijali protivnika. Predveče su Nijemci uvidjeli da ne smiju zanočiti na dostig-utoj liniji i krenuli su nazad. Zaustavili su se u Kadinoj Vodi i uredili položaje l odbranu. Sjutradan su bataljoni Druge krajiške pošli da im se približe, zapo-eli Kočića Glavicu i Grčku Gradinu. Preduzete su mjere da se iskopaju duboki >jeci na drumu između Sitnice i Kadine Vode da onemoguće napredovanje ^prijateljskim tenkovima i motorizaciji. U tome poslu borcima su pomagali i ještani iz obližnjih sela.

## STIGLE SU OSTALE BRIGADE

Nijemci su uzmakli i pripremili naredne ofanzivne napade. Oni se, zapravo, su mirili da ne dospiju u Mrkonjić-Grad koji su osvojile, 24. avgusta, jedinice ve krajiške udarne i Druge proleterske brigade. Stoga je major Putlic isplani-o da borbená grupa pod njegovom komandom, bez obzira na trenutni zastoj, movno ofanzivno dejstvuje i krene drumom za Mrkonjić-Grad.

U isto vrijeme komandant Operativnog štaba za Bosansku krajinu, kad se atio sa savjetovanja u Vrhovnom štabu, donio je odluku da Prva krajiška bri-da krene iz reiona Mrkonjić-Grada i pomogne Drugoj krajiškoj u odbijanju prijateljskih napada iz pravca Banjaluke i uništavanju četnika na Manjači. Po-et je izvršen noću. Borci Prve krajiške su osvanuli u Trijebovu. Odatle su stigli Lokvare, Dujakovce i Stričiće. Štabovi brigada su uspostavili vezu, razradili in gonjenja neprijatelja i zauzimanja Kola. Major Putlic je prozrio da se nje-va borbená grupacija može naći u okruženju i odmah joj naredio da se povuče Kola i bliže Banjaluci.

Nijemci su se dobro ušančili u rejonu Kadine Vode, dovodili pojačanja i pripremali protivnapad. Ubitačnom artiljerijskom vatrom često su zasipali položaje Druge i Prve krajiške udarne brigade. Stoga su jedinice mijenjale položaje da protivnika zavaraju i pretrpe što manje gubitke. Poslije su stari položaji preotimani od neprijatelja i uporno branjeni. Preduzimano je i više: da se neprijatelj ugrožava, pokuša potisnuti sa dostignute linije i unište njegova uporišta.

Noću 29. i 30. avgusta neprijatelj je napadnut u dobro utvrđenom uporištu u Kadinoj Vodi. U napadu su učestvovalе jedinice Prve i Druge krajiške brigade, ali njihovo sadejstvo nije bilo usklađeno i izostao je očekivani uspjeh. Sjutradan su analizirani propusti i uočeno da su neke jedinice, zbog loše proračunatog vremena, zakasnile da se upuste u borbu i savladaju brojne prepreke. U štabovima pomenutih brigada je raspravljano da li da se napad ponovi naredne noći i razumno se došlo do zaključka daje protivnik dobro ušančen u Kadinoj Vodi i da ne bi olako popustio.

Neprijatelj je koristio svakipovoljan trenutak da pojačava prvu borbenu liniju i pripremao protivudar. Četnici su postali izuzetno aktivni, pojačanja doveli iz srednje Bosne, u pozadini partizanskih brigada izvodili podmučke napade. Najčešće su presretali kurire, manje grupe boraca, mučki ih ubijali i bjegli. Ubijali su odbornike i pristalice narodnooslobodilačkog pokreta. Pošto su dobro poznavali teren Manjače, izdajnici su prikupljali podatke o partizanskim jedinicama i svakodnevno ih dostavljali Nijemcima i ustašama. Uporedo bilo je pojačano neprijateljsko izviđanje iz vazduha i sa zemlje. Nije bilo teško nazrijeti da udruženi neprijatelj, pored namjere da preotme Mrkonjić-Grad, želi da neutralise približavanje partizanskih brigada Banjaluci.

Ojačana jednom tenkovskom četom 714. njemačke pješadijske divizije, dijelovima četničkih odreda »Borja« i »Kočić«, podržana čestim naletima aviona, njemačka borbena grupa »Putlic« preduzela je žestok napad u pravcu Sitnice. Da bi omeli manevrisanje bataljona Prve i Druge krajiške brigade da zauzmu pogodnije položaje, njemački komandanti su uputili četnički puk »Manjača«, zatim četničke odrede »Borja« i »Kočić« dajurišaju na položaje pomenutih brigada na Grčkoj Gradini, Previji i Šušićima. O učešću četnika u borbi na Manjači, u 2. knjizi dvanaestog toma zbornika NOR-a, u prilogu koji je obradio njemački kapetan Ernest Vishaupt, može se pročitati daje oko 2.000 četnika pomoglo Nijemcima u borbi protiv partizana. Bez obzira na brojnu nadmoć protivnika, u veoma teškoj situaciji, borci Druge i Prve krajiške brigade nisu uzimali. Četnici su, međutim, žestoko napadali, naročito danju, da ostvare zamisao svojih naredboda- vaca. Čak su imali izvjesnog uspjeha, zauzeli Grčku Gradinu i Previju, zajedno sa Nijemcima. Potisli su i Manjačku partizansku četu iz Surjana, napali Prvi bataljon Druge proleterske brigade u Marčetama i Lazićima. Napuštajući Grčku Gradinu, Drugi i Treći bataljon Druge krajiške su odstupili prema Sitnici i ujedno spriječavali brzi prodor protivnika. Tako je borba u povlačenju trajala dva dana. Trećeg dana, u jutarnjim časovima, potpognuti tenkovima i artiljerijom, Nijemci i njihovi pomagači su ostvarili željeni cilj i ušli u Sitnicu. Njihovo nastupanje je imalo dvostruku opasnost: mogli su produžiti prema Mrkonjić-Gradu i Ključu. Štab brigade, u dogovoru sa štabovima bataljona, donio je odluku da se jače zasjede postave u zim zelenoj šumi pored drumu, koji od Sitnice vodi u pravcu raskrsnice puteva za Mrkonjić-Grad i Ključ. Kada su Nijemci, uz pomoć četnika, otkrili da su partizanske jedinice pritajene na pravcu njihovog pokreta, otvorili su paljbu iz 20 artiljerijskih oruđa, pojačali vatru topova na tenkovskim kupolama i nešto kasnije bombardovanjem iz vazduha. Avioni su izručili oko 600 manjih bombi na položaje jedinica Druge krajiške brigade. Eksplozije bombi i granata načinile su brojne kratere, osakatile drveće i ranjavale borce riješene da odole napadu. Svakog trenutka, međutim, postajalo je sve teže. Komandant brigade Ratko Martinović i zamjenik političkog komesara Dušan

Misirača dostavili su Operativnom štabu izvještaj, u popodnevnim časovima 4. septembra, u kome kažu da neprijatelj nastupa ka Blatnoj glavici i Volašima, da J2 njihovo mišljenje da namjerava prema Ključu. Takvu procjenu su zasnivali na činjenici da se artiljerijska vatra i bombardovanje sasuđuju na predjele prema gradiću na Sani. Rečeno je i to daje bilo, u jutarnjim časovima, propusta u uskladjivanju protivnapada, da jedna četa brani Blatnu glavicu i Cunagar i daje Treći bataljon pozvan da pojača odbranu.

Nijemci se nisu usudili da produže komunikacijom od Sitnice za Čadavicu i pribjegli su drugome: njihove kolone su krenule zaobilazno preko Ratkova i borce Trećeg bataljona primorale da odstupe. Nešto kasnije i Drugi bataljon morao se povući ispod ubitačne vatre. Borcima je najviše smetalo slabo pokriveno zemljište i nedostatak zaklona. Jedni su se povlačili, a drugi im štitili odstupnicu. Fuškomitraljesci su neprekidno vrebali i usporavali nastupanje Nijemaca. Zato su bili izloženi artiljerijskoj i minobacačkoj vatri i nekoliko ih smrtno ranjeno. Nastupanje streljačkih strojeva stalno su potpomagali tenkovi paljbom iz topova i mitraljeza. Teško je ranjen Mile Malešević, politički komesar Drugog bataljona i drugovi ga nisu uspjeli ponijeti. Bataljonska bolničarka Savka Mandić, srčana djevojka, nikako se nije mirila da Malešević živ padne Nijemcima u ruke. Kad je vidjela da drugog izlaza nema, ona se samoinicijativno spustila niz jednu uvalu izašla u orijetke kukuruze u kojima je politički komesar nemoćan ležao. Spretno gaje uzela na leđa, ne osvrćući se mnogo na zvižduke pušćanih zrna i ponijela Uz slabo pokrivenu padinu. Zadihana je došla u zaklon, Maleševiću previla ranu i zaustavila krvarenje.

Uviđajući daje Druga krajiška brigada u nepovoljnom položaju, Operativni štab za Bosansku krajinu preduzeo je mjere da joj se hitno pomogne, pogotovo što je njen Prvi bataljon trenutno bio u sastavu Prve krajiške udarne brigade. Uveče 5. septembra, kad je imao podatke da je neprijatelj ovladao Blatnom glavicom i ostalim linijama odbrane, a Drugi i Treći bataljon odstupili na položaje bliže Klokotovcu, Košta Nađ zatražio je od štaba Treće proleterske sandžačke brigade da raspoložive snage uputi u rejon Čadavice da zauzmu pogodne položaje i zatvore pravac prema Sitnici. Čak je insistirao da se pokret jedinica i posjedanje položaja ostvari u toku noći, uz istovremeno uspostavljanje veze i dogovora sa štabovima Druge i Prve krajiške udarne brigade radi uskladjivanja borbenih dejstava i preduzimanja protivudara. I Prvom bataljonu Druge krajiške je naredeno da izađe iz sastava Prve krajiške, usiljenim maršem stigne u područje Sitnice i učestvuje u suzbijanju neprijatelja. Proleterima je predloženo da budu oprezniji i da vode računa da ih četničke bande ne iznenade mučkim udarom u leđa. Napad je pojačala Druga proleterska brigada uzvodno dolinom Vrbasa, praktično ugrožavala pozadinu neprijateljskih jedinica odmaklih prema Sitnici i raskrsnici puteva za Mrkonjić-Grad i Ključ. To je postalo izrazitije kad su Druga proleterska i Prva krajiška udarna brigada pokrete i napade usmjerila prema Kadinoj Vodi. Uviđajući da im može biti prekraćena odstupnica, da se mogu naći u okruženju, jedinice borbene grupe »Putlic« užurbano su se počele povlačiti na polazne položaje. U izvještaju Operativnog štaba od 6. septembra 1942. godine, upućenom Vrhovnom štabu i drugu Titu, o borbama u rejonu Sitnice i primoravanju neprijatelja da se povuče, pored ostalog, piše: »Četvrtog, petog i šestog ovog mjeseca vođene su žestoke borbe sa kulturbundovcima, ustašama i četnicima. Najžešće borbe bile su kod Sitnice koja je četiri puta išla iz ruku u ruke. Neprijatelj je iz Banjaluke nastupao cestom prema Sitnici u jačini od 1.400 vojnika, 6 tenkova i više aviona. Upotrebio je dvije haubice i dva protikolska topa. Šestog ovog mjeseca neprijatelj je uspio ući u Sitnicu. Snage Druge krajiške brigade morale su se povući uslijed jake neprijateljske artiljerijske vatre. Druga proleterska i Prva krajiška brigada, koje su vršile čišćenje Manjače, krenule su odmah, sa izvjesnim svojim dijelovima, u pravcu Kadine Vode i tako ugrozile

neprijatelja sa leđa. Naše snage zaposjele su dominantne položaje kod Kadine Vode. Neprijatelj u Sitnici, čim je osjetio kretanje naših snaga prema Kadinoj Vodi, u paničnom bjekstvu odstupio je prema Banjaluci. Dva bataljona Treće proleterske brigade (Treća sandžačka NOU brigada) upućena su cestom Mrkonjić-Grad-Sitnica da bi olakšali Drugoj krajiškoj brigadi. Naše snage opet su zaposjele Sitnicu i produžile da gone neprijatelja. Druga proleterska i Prva krajiška uspješno su izvršile čišćenje Manjače i razbile četničke bande koje su tu bile koncentrisane. Sam Drenović je pobjegao na dvadeset metara ispred naših snaga. Ubijeno je i ranjeno više četnika...<sup>4</sup>

Bataljoni Druge krajiške gonili su neprijatelja koji je pružao otpor i odstupao prema Kadinoj Vodi. Tako su stigli na ranije položaje, nedaleko od neprijateljskih utvrđenih linija, počeli se pripremati za naredne napade i sprečavanje protivnapada. Posebno su preduzete mjere da se što više razruši drum prema Sitnici, postavle razne prepreke da ometaju i sprečavaju napredovanje neprijateljskih tenkova i motorizacije. Vršenje pretres terena u neposrednoj blizini položaja, da se otkriju prikriveni četnici i njihovi doušnici. Borci Prvog bataljona su pronašli mrtvog komandira 2. čete 2. bataljona, Radomira Vujičića, koji je poginuo prilikom odstupanja za Sitnicu i sahranili ga uz vojničke počasti. Vujičić je kratko vrijeme, svega tri dana, bio komandir čete Drugog bataljona. Na pomenutu dužnost je došao kada je Lazo Marčeta pobjegao u redove izdajnika. S njim je otišlo još osam boraca, četvorica iz Prve i četvorica iz Treće čete Drugog bataljona. Pojave dezerterstva i bježanja u redove izdajnika neprijatno su odjeknule u svim jedinicama Druge krajiške brigade. Borci su oštro, na četnim konferencijama, osudili dezertere i zatražili, ako budu uhvaćeni, da se najstrože kazne.

U višednevnim borbama u rejonu Kadine Vode i Sitnice, Drugi i Treći bataljon imali su gubitke i to je trebalo nadoknaditi. Stoga je štab brigade dopisom zatražio, 7. septembra, od štaba Prvog krajiškog partizanskog odreda da mu uputi 25 pouzdanih i hrabrih boraca da popune mjesta palih i ranjenih drugova.

## PARTIJSKO-POLITIČKO STANJE U BRIGADI I DJELOVANJE NA TERENU

Od formiranja brigade, njenog uvođenja u složene i teške borbe, partijsko-političkom radu i jačanju svijesti boraca i rukovodilaca je poklanjana dužna pažnja. Prilike su nalagale da se političko vaspitanje poboljšava, usavršava i prilagođava konkretnim prilikama. Na Manjači, na primjer, izuzetna pažnja se morala poklanjati odnosu prema mještanima, pogotovo prema zavedenima od četničke perfidne propagande. A toga nije bilo malo. Žitelji nekih sela otvoreno su ispoljavali svoju privrženost četnicima. Njima se strpljivo moralo objašnjavati da su četnici izdajnici svog naroda, da sarađuju sa Nijemcima, ustašama i domobranima. Poteškoću je predstavljalo to što su mnogi mještani najbliže srodnike imali u izdajničkim redovima i teško shvatali njihovu ulogu.

U izvještaju štaba brigade o političkom radu od 16. avgusta do 5. septembra, upućenom Operativnom štabu za Bosansku krajinu, rečeno je, pored ostalog, da se nije odmah mogao steći potpuniji uvid u političko stanje i nivo svijesti boraca, daje to nemoguće poslije dvadesetak dana života, rada i borbe. Pored ukazivanja na uspjehe i propuste u pojedinim borbama, u pomenutom izvještaju je ocijenjena borbeni i politička gotovost bataljona.

Preduzete su mjere da se poboljša disciplina u četama i vodovima i da se politički više radi. Došlo je do nekih kadrovskih promjena. Zamjenik političkog komesara Drugog bataljona postao je Munib Maglajlić, iskusni partijski radnik,

Slobodan Indić komandir Treće čete, umjesto poginulog Radomira Vujičića. Bilo je predloženo da dužnost komandira Druge čete vrši Mile Vučenović, do čega nije došlo, jer se u četvrtu vratio Mihajlo Pejić koji je lakše ranjen na Vrpolju.

Samovoljno udaljšavanje iz jedinice ubrzo će imati najstroži rasplet. Sudeno e Bošku Beuku, kad se pojavio, poslije dužeg nestanka, uviđajući da je pogriješio. Presudaje bila oštra-strijeljanje. Borci su povučeni s položaja i postrojani i blizini štaba bataljona da saslušaju obrazloženje presude. A ono je glasilo: da e Beuk napustio drugove kad su pošli da izvršavaju teške zadatke i da se bore protiv Nijemaca i domaćih izdajnika. Na pitanje da li se osjeća krivim, da to boricima otvoreno kaže, Beuk je samo ćutao. Izdvojena je desetina boraca da izvrše presudu. Pred strojem je grunuo neujednačeni plotun. Borci su ćutke, začuđeni i nijemi, napustili stratište, svjesni da se u datoj situaciji neće olako prelaziti preko pojava nediscipline i dezerterstva.

U drugoj prilici povoljnije se završilo bjekstvo političkog komesara Prve čete Drugog bataljona, Zdravka Njegovana. Možda je ovo rijedak primjer u krajiškim brigadama da politički komesar, pozvan da vaspitava i osvješćuje borce, pobjegne iz jedinice. Kad je on uvidio grešku i poslije izvjesnog vremena došao natrag, saslušan je i degradiran. Kasnije je opet bježao, najprije četnicima, a zatim domobranima, pa se ispostavilo da je nervno obolio.

U narednom periodu politički rad je pojačan. To se potvrđuje izvještajem 0 političkom radu od 5. do 16. septembra, upućenom Vrhovnom štabu NOP i DVJ i Operativnom štabu za Bosansku krajinu. U tom vremenu jedinice Druge brigade su držale položaje prema dobro utvrđenom neprijatelju u Kadinoj Vodi, Klisini, Pajtosu, održavale vezu sa jedinicama Prve krajiške i Druge proleterske brigade. Odbijeno je nekoliko neprijateljskih napada i preduzimani su protivnapadi. Zatišje je korišćeno za intenzivan politički rad i vojničko sređivanje jedinica. Uočene su greške i nedostaci u radu i preduzimane mjere da se otklanjaju. Na političkim časovima boricima i rukovodiocima je detaljno objašnjen značaj ugovora o saradnji Sovjetskog Saveza i Engleske u borbi protiv Hitlerove Njemačke i njenih saveznika. Posebno je naglašeno šta narodi porobljene Evrope dobijaju pomenutim ugovorom i da je osigurano ono najvažnije - da svaki narod, poslije pobjede nad fašizmom, sam odlučuje o sopstvenoj sudbini i obliku državnog uređenja. Razobličavana je izdajnička uloga jugoslovenske emigrantske vlade, s kraljem Petrom II na čelu, koja se nalazila u Londonu i preko svoga ministra rata Draže Mihailovića organizovala i vodila borbu protiv partizanskih jedinica. S tim u vezi primjerima je potkrepljeno, a u to su se borci Druge krajiške i ostalih brigada u okršajima na Manjači neposredno uvjerili, kakvu sramnu i izdajničku ulogu imaju četnici pod komandom Uroša Drenovića, Laze Tešanovića, Rade Radića i drugih. Na političkim konferencijama su čitani i tumačeni prilozi iz Biltena Vrhovnog štaba, članci iz »Krajiškog partizana« čiji su naslovi bili: »Ustanak se razgara«, »Zločinačko kolo izdajica«, »Kako je Krajina dočekala ranjene proletere«, »Borba kineske omladine«, »Saopštenje Vrhovnog štaba« i drugi. S posebnim interesovanjem borci su čitali i slušali stihove poznate poeme »Stojanka majka Knežopoljka«, Skendera Kulenovića. Povremeno su čitani, uz potrebna objašnjenja, leci koji su bacani iz neprijateljskih aviona ili posredstvom četničkih veza dopremeni na Manjaču, da se tako ukazuje na neistine i razobličava njihova lažna propaganda.

O političkom radu brinuli su politički komesari i njihovi zamjenici, delegati vodova, svi rukovodioci, članovi KPJ i Skoja. U težim prilikama pomagali su članovi štaba brigade i štabovi bataljona. Oni su brinuli da se raspoloživi politički materijal maksimalno koristi, da se pravovremeno upućuje iz jedinice u jedinicu. Čak su učestvovali u planiranju kako da se pojedine čete povlače na političke časove i vraćaju natrag.

Kad su prvi primjerci organa KPJ, lista »Borba«, dostavljeni jedinicama Druge krajiške, to je iskorišćeno da se borcima govori o značaju izlaženja partijskog glasila, njegovoj ulozi u tumačenju događaja u našoj zemlji i svijetu i podsticanju razvoja narodnooslobodilačkog pokreta.

Na političkim časovima borcima je često ukazivano na značaj jačanja bratstva i jedinstva naših naroda i narodnosti u borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika. Ratno drugarstvo, bratstvo i jedinstvo, Krajišnici su učvršćivali boreći se rame uz rame sa jedinicama Druge proletherske srpske, Treće proletherske sandžačke i Četvrtе proletherske crnogorske brigade na prostoru Manjače i u regionu Banjaluke. U izvještaju štaba brigade o tome je zapisano: »Borci se oduševljavaju drugovima Srbijancima, Crnogorcima i Sandžaklijama i poštuju ih. Zajednička borba koju ovdje vode ova četiri naroda, na krajiškom frontu, dokaz je da je naš narod nacionalno ujedinjen i to bratstvo svakim danom postaje sve jače ...«

Skojevska organizacija je brojno jačala. U Skoj su primani mladi i poletni borci i rukovodioci, spremni da izvrše i najteže borbene zadatke. Pored toga, skojevci su se takmičili u oživljavanju kulturno-prosvjetnog rada, prikupljanju i čitanju knjiga. Formirane su kulturno-umjetničke ekipe i pjevački horovi. Program je pripreman u skladu sa ratnim uslovima, izvođen u jedinicama, na zborovima mještana u oslobođenim selima i gradovima. Priredbe su podsticajno djelovale na mnoge borce, upućene na kraći odmor u Mrkonjić-Grad, da se više angažuju u kulturno zabavnom životu.

U radu Skoja se praktikovalo da se održavaju teoretski sastanci i raspravlja o mnogim idejno-političkim pitanjima. Mladim borcima je to koristilo da spremnije tumače liniju KPJ i značaj narodnooslobodilačke borbe. Skojevsku organizaciju usmjeravao je Dževad Midžić, član Oblasnog komiteta, koji se jedno vrijeme nalazio u Drugoj krajiškoj brigadi. Skojevski rukovodioci u bataljonima bili su Nikica Milić i Slobodan Zorić.

Pojačani idejno-politički rad je doprinio tome, da se poboljša moralno-političko stanje u jedinicama Druge krajiške i ojača njena udarna moć. O tome svjedoči politički izvještaj štaba brigade, za period od 5. do 16. septembra 1942, u kome je data ovakva ocjena: da je politička svijest i disciplina boraca Prvog bataljona dobra, a borbenost vrlo dobra. U Drugom bataljonu politička svijest boraca bila je zadovoljavajuća, a disciplina i borbenost dobri. U Trećem bataljonu svijest je bila zadovoljavajuća, disciplina dobra i borbenost vrlo dobra.

U izvještaju zamjenika političkog komesara Druge krajiške, Dušana Misirače, od 28. septembra, kaže se, da u Prvom bataljonu ima 46 članova KPJ, 24 kandidata za članove KPJ i 58 skojevaca. Sedam članova KPJ, lakše i teže ranjenih, bilo je u bolnici. U Drugom bataljonu bilo je 40 članova KPJ, 24 kandidata i 93 skojevca, a u Trećem 37 članova KPJ, 12 kandidata i 113 skojevaca. U Četi pratećih oruđa, samostalnoj jedinici, bilo je 10 članova KPJ, 3 kandidata i 11 skojevaca. Partijska ćelija štaba brigade je imala 7 članova KPJ. U pomenutom periodu u brigadi je bilo 140 članova KPJ, 63 kandidata i 275 skojevaca. Kad se uzme u obzir da je njeno brojno stanje bilo oko 1.135 boraca i rukovodilaca, onda ih je više od trećine pripadalo partijskoj i skojevskoj organizaciji. Njihovo djelovanje je jačalo i učvršćivalo moralno-političko jedinstvo jedinica, bratstvo i jedinstvo, svjesnu disciplinu i borbenost.

#### SUDARI SA BORBENOM GRUPOM »VEDEL«

Kad se uvjerio da borbena grupa »Putlic« ne može odbiti partizanske jedinice sa Manjače i produžiti u Mrkonjić-Grad, komandant 714. njemačke pješačijske divizije, zadužen za vođenje borbenih operacija južno i jugozapadno od

5) Politički izvještaj štaba brigade. Nema evidencionih podataka.

Banjaluke, donio je odluku da se osnuje nova grupa, brojnija i bolje naoružana. Novoformiranu grupu, nazvanu »Vedel«, sačinjavale su slijedeće jedinice: 3. bataljon 721. puka 714. njemačke divizije, 2. baterija 661. artiljerijskog divizion, 1. četa 714. inženjerijskog bataljona, 1. četa 1. bataljona 202. oklopnog puka, 1. i 2. bataljon 5. brdske domobranske (petrinjske) brigade, 1. njemački regrutni bataljon, jedna baterija 8. artiljerijskog divizion i znatne četničke snage. Rezerva ove borbene grupe bio je 2. bataljon (bez jedne čete) 721. pješačkog puka. U Bronzani Majdan i okolinu je upućen jedan domobransko - ustaški bataljon da ugrožava lijevo krilo borbenog rasporeda partizanskih jedinica na Manjači. U sadejstvu sa ojačanim bataljonom 5. brdske domobranske brigade, uz podršku aviona i artiljerije, četnici su usmjereni da podmuklo napadaju, uznemiravaju i tako iscrpljuju partizanske jedinice. Bio je to, u stvari, uvod da borbena grupa »Vedel« pređe u opšti i žestoki napad iz rejonu Han-Kola i Kadine Vode. Štabovi Prve i Druge krajiške i Druge proleterske brigade nisu raspolagali pouzdanim podacima o brojnom stanju i rasporedu neprijateljskih jedinica da bi to koristili u planiranju i preduzimanju napada. Bez obzira na to, komandant Operativnog štaba za Bosansku krajinu naredio je da pomenute brigade napadnu neprijatelja, zadaju mu žestoke udarce, protjeraju ga u Banjaluku i tako stvore uslove za napad i osvajanje dobro branjenog neprijateljskog garnizona u Jajcu. U zapovijesti za napad, izdatoj 8. septembra uveče, Druga krajiška udarna brigada imala je zadatak da ugrozi neprijatelja u Kadinoj Vodi nastupanjem preko Grčke Gradine, Pajtosa i Šuplje Stijene, a dva bataljona Prve krajiške nastupanjem preko Lunjevca i Klisine. Jedan bataljon Druge proleterske brigade i Manjačka partizanska četa imali su zadatak da neprijatelja potisnu sa Viševca i iz Rekavice, da izvjesne snage usmjere prema Han-Kolima i ugroze njegovu duboku pozadinu. Četvrti bataljon Druge proleterske i jedan bataljon Prve krajiške brigade upućeni su da protjeraju neprijateljske jedinice iz Cvijetića i sa Vujnovca, prekrate odstupnicu iz Kadine Vode i onemoguće pristizanje pojačanja iz Han-Kola.

Za napad na Kadinu Vodu određeni su Prvi bataljon i Treći bataljon da se zajedno približe neprijateljskim rovovima i bunkerima. Kod Kočića Glavice u rezervi zadržan je Drugi bataljon, da se uvede, ako se ukaže potreba, u borbu i pomogne u savlađivanju protivnika. Štab brigade uložio je dosta truda da se napad što bolje pripremi i izvede, ali ...

Borci Trećeg bataljona pravovremeno su krenuli s polaznih položaja i žurili prema cilju. Komandiri četa strogo su brinuli da se ne zakasni u približavanju neprijateljskom borbenom rasporedu. Čete su stigle blizu rovova i pritajene čekale znak za početak napada. A on je glasio: »Udri Švabu!« I odjeknuo je gromoglasno u ugovoreno vrijeme, u 23 časa, kad se razlijegla žestoka paljba iz pušaka, puškomitraljeza i zagrmele ručne bombe, u to su se slivali naizmjenični povici da se juriša i uskače u neprijateljske rovove. Napad Trećeg bataljona su potpomagale i dvije čete bataljona »Soko« Trećeg krajiškog partizanskog odreda. Naprijue su savladane ojačane predstraže i produženo u pojas rovova ispred samog uporišta. Neprijateljski vojnici žilavo su se branili, čak kundacima i bajonetima i teško su savlađivani. Uprkos žestokom otporu, Prva četa, u kojoj se rukovođenjem i hrabrošću isticao Branko Mitrašinović, zašla je dublje u neprijateljski borbeni raspored i zauzela više rovova. U kritičnim trenucima neprijateljske jedinice koje su pristizale sa Klisine tako su se rasporedile da otvaraju vatru u lijevi bok Prve čete Trećeg bataljona i dvije čete bataljona »Soko« čime je usporeno njihovo nastupanje. Kad se tome doda da Prvi bataljon, zbog prilične udaljenosti i slabo proračunatog vremena za njeno savlađivanje, nije stigao da započne borbu na svom pravcu nastupanja, jedinice u napadu nisu mogle, bez većeg rizika i gubitaka, dublje u neprijateljsko uporište. Stoga je odlučeno, poslije četveročasovnog žestokog okršaja, da se one povuku na polazne položaje.

U analizi napada je ukazano na neželjene posljedice kada izostane napad neke od jedinica predviđenih da učestvuju u akciji. Za Treći bataljon je rečeno daje potpuno izvršio svoj borbeni zadatak, bez obzira na nepodesan pravac prilikom marševanja i ulaska u borbu. Više boraca, naime, zbog tvrde podloge puta, prolaska kroz kamenjar Pajtosa i slabe obuće, podbili su i nažuljili stopala i teško se vratili. To je potvrđeno izvještajem štaba bataljona, 9. septembra, dostavljenom štabu brigade, u kome se kaže: »Naše je ljudstvo noćas potpuno ogolilo i obosilo verući se kroz kamenjare Pajtosa...«<sup>6</sup> Navedeno je, takođe, da su dvojica boraca lakše ranjeni. Zabrinjavao je premor boraca i rukovodilaca Trećeg i ostalih bataljona Druge krajiške, zatim prehlade, nedostatak pitke vode i neredovna ishrana. U bezvodnoj Manjači žed je prijetila na svakom koraku. U svom dnevniku Vojin Hadžistević o tome kaže: »Manjača je oskudna s vodom. Kap - dukat. Neki dan pili smo iz nekakvih trulih klada. Voda je bila skoro crvena. Toliko ljut, kad je vidio šta radimo, Ranko Šipka je komandovao: »Lezi! ... Diži se« I tako nekoliko puta, dok se nije malo smirio. Drugom prilikom išao sam sa još njih nekoliko po vodu za četu, skoro tri sata daleko od položaja. Pošli smo sa dva osamarena konja i bremama za vodu. Kad su ugledali lokvu, istrgli su nam se i šjurili se u nju sve do samara. Pošto su se napili i izašli iz vode, napili smo se i mi, a zatim napunili breme i pošli nazad u četu.«<sup>7</sup>

Zbog premora u višednevnim borbama, nedostatka odjeće i obuće, borci Trećeg bataljona su povučeni s položaja, upućeni u Sitnicu, a zatim u Mrkonjić-Grad da se oporave, odjenu i snabdiju municijom. Poslije njihovog odlaska Prvi bataljon se nalazio na položaju u Grabežu i Dobrom polju, a Drugi na Grčkoj gradini i Jeliku. Desno od drumu Kik-Bataruša položaj su držale čete bataljona »Soko« i obezbjeđivale vezu sa jedinicama Prve krajiške udarne brigade koja je konfiskovala imovinu ovejanih izdajnika, kod Cvijetića zatvarala pravac od Banjaluke i rušila komunikaciju. U tome joj je pomagao Četvrti bataljon Druge proleterске brigade. Na položaju Druge krajiške vladalo je zatišje. Ono je rjeđe narušavano naletom neprijateljskih aviona i dejstvom artiljerije. Granate su uglavnom eksplodirale nešto dalje od linije položaja Drugog bataljona na Grčkoj gradini i Jeliku. Neprijateljske jedinice u Kadinoj Vodi su mirovale i nije se moglo primijetiti da namjeravaju napasti. U to vrijeme glavnina snaga njemačke borbenе grupe »Vedel« je usmjerena na položaje Prve krajiške i Druge proleterске brigade u rejonu Klisine, Lunjevca, Busije, Krajina i Bojanića visa. Obuhvatnim manevrima, uz pomoć četničkih vodiča, Nijemci i njihovi pomagači željeli su da izbiju na dominantni vis - Veliku gredu - na planini Manjači i u Marcete, uz istovremeno nastupanje njihovih jedinica iz Kadine Vode. Kad su jedinice Prve krajiške bile u teškom položaju, u želji da im se pomogne i olakša, štab Druge krajiške brigade je naredio da Drugi bataljon napadne Pajtos, istureni neprijateljski položaj na domaku Kadine Vode. Napad je izveden u samo svanuće. Dvije čete pošle su pravo na robove i bunkere, a jedna je osiguravala njihovo zaleđe. Njima je pridodato minobacačko odjeljenje Prateće čete. Minobacačije ispalile su nekoliko minobacačkih granata, da streljačkom stroju olakšaju nastupanje i upad u neprijateljske robove. Komandant bataljona Đuro Štrbac predložio je komandirima četa da grupe bombaša pokušaju savladati najisturenije robove i bunkere. Razvila se žestoka borba. Neke desetine su se uklinile u neprijateljski borbeni raspored, ali su zadržane na dostignutoj liniji i kasnije primorane da uzmiču. Neprijateljski vojnici žilavo su se branili i koristili preimućstvo dobrih zaklona. Najviše su tukli iz puškomitraljeza i minobacača. Oglasila se i artiljerija, granate su zaredale sve do Grčke gradine i ometale povlačenje boraca Drugog bataljona. O pomenutoj borbi u izvještaju štaba Druge krajiške brigade kaže se:

6 Arhiv CK SK BiH, dok. 704, reg. br. 76.

7 Kozara u NOB-i, knj. V, str. 815-816.



... Za vrijeme ove borbe čuli su se uzvici četničkih bandi »juriš, ura«, ali se nisu cretale naprijed. Naši gubici: dva lakše ranjena partizana. Gubici neprijatelja nepoznati. Utrošak municije s naše strane: 627 puščanih metaka i 5 mina za minobacač. Zaplijenito od neprijatelja nije ništa. Ovim napadom neprijatelj je skrenut<sup>8</sup> a plana da potpomogne bande koje su napadale snage Prve krajiške brigade«.

Pored artiljerijskih granata, na položaje Drugog bataljona na Grčkoj gradini su se sručile i avionske bombe. Neprijateljski bombarderi su dolijetali sa aerodroma Zalužana, kraj Banjaluke, vješto se obrušavali, izručivali toware bombi i }rzo se udaljavali. Njihovi pogoci, međutim, nisu bili sasvim precizni, ali su eksplozije bombi ranile dva borca, Simu Crnomarkovića i Milu Predojevića.

Kad je procijenio da je neprijatelj u svakodnevnim borbama na širem prostoru Manjače i bliže Banjaluci prilično oslabljen, Košta Nađ, komandant Operativnog štaba za Bosansku krajinu, naredio je Prvoj, Drugoj i Trećoj krajiškoj, Drugoj proleterskoj, Trećoj sandžačkoj i Četvrtoj crnogorskoj udarnoj brigadi da preduzmu napad širih razmjera i protivnika potisnu u polazni garnizon. U skladu s tim jedinice Prve i Druge krajiške udarne brigade usmjerene su na uporišta Kadinu Vodu, Pajtos i Klisinu. Treći bataljon Druge krajiške, koji se nalazio na odmoru u Mrkonjić-Gradu, pridodat je Drugoj proleterskoj brigadi da pomogne u napadu na neprijatelja na Krošnjari i prema dolini Vrbasa. Štabovi brigada su razradili plan napada i preduzeli mjere da se ostvari neophodno sadejstvo jedinica. Za napad na Pajtos je određen Prvi bataljon Druge krajiške brigade. Štab bataljona uspostavio je vezu sa štabom Prve krajiške, dobilo uputstva za približavanje i napad na neprijateljsko uporište. Zajednički je zaključeno da se strogo vodi računa da komandiri i politički komesari četa, vodnici i delegati vodova, dobro izvide teren, odaberu pravce nastupanja i približavanja protivniku. Bilo je predviđeno kako da se upotrijebi minobacač sa dvadeset minobacačkih granata, zatim signalizacija, postupanje sa zarobljenicima i ostalo. U pripremi i izvođenju napada učestvovao je Đurin Predojević, zamjenik komandanta brigade. I brigadni ljekar Morie Levi došao je u prvu borbenu liniju da ukazuje pomoć ranjenicima, a hirurška ekipa se nalazila u Čadavici da vrši najnužnije intervencije i ranjenike otprema dalje, u bolnicu u Podgrmeču. Od boraca i rukovodilaca je zatraženo, u toku priprema, da žestokim udarcem unište neprijatelja, otmu njegova teška oruđa i umanje mu ofanzivnu moć radi izvođenja novih operacija. Pod ovim se podrazumijevalo da će uslijediti napad na Jajce. Pokret Prvog bataljona je uslijedio prije dolaska jedinica Četvrte crnogorske proleterske brigade da preuzmu njegove položaje. Ovakvo stanje je zabrinulo komandanta Druge krajiške Ratka Martinovića i odmah je požurio u Orahovljane i Čadavicu. Tamo se sastao sa Pekom Dapčevićem, komandantom Četvrte crnogorske proleterske brigade, da se dogovore o preuzimanju položaja i sadejstvu u napadu na neprijatelja. Jedan bataljon pomenute brigade ubrzanim maršem je upućen da smijeni na položaju Drugi bataljon Druge krajiške, koji je, uslijed premora u višednevnim teškim borbama, upućen u Mrkonjić-Grad da se odmori i pripremi za naredne okršaje.

Istovremeno je vršen napad na Pajtos i Kadinu Vodu. Pored Prvog bataljona Druge krajiške, neprijateljske rovove i bunkere napadale su i jedinice Treće sandžačke i Četvrte crnogorske proleterske brigade. Bilo je predviđeno da bataljoni Treće sandžačke, kada Prvi bataljon Druge krajiške brigade ugrozi uporište Pajtos, neprijatelja tuku u bok i leđa. Sadejstvo je izostalo zbog zakašnjenja jedinica Treće sandžačke. To je neprijatelju dobro došlo da izdrži početni siloviti napad, da se pribere i organizuje protivudare. Iz neprijateljskih rovova i bunkera često su dolijetale aktivirane ručne bombe i ometale nastupanje Krajišnika koji su puzeći osvajali svaki pedalj žestoko tučenog prostora. Kosti Štrpcu pošlo je

8 Izvještaj je bez podataka o registraciji.

za rukom da aktiviranu ručnu bombu vrati u neprijateljski rov. Slično su činili i ostali borci, među njima i komandir čete Petar Borojević, ali neki nisu izbjegli ranjavanje. Opasnost se povećala kada su pristigli neprijateljski tenkovi i otvorili ubitačnu vatru. Dominantni vis Pajtos i njegove padine prosto su gorjele od eksplozija ručnih bombi, topovskih i minobacačkih granata, puškomitraljeske i puščane vatre. U vrevi pucnjave smrtno je pogođen Mitar Zec, a teže i lakše su ranjeni Stevo Vujinović, Pero Čekić, Vojin Hadžistević, Branko Pendić, Branko Katana, Dragan Šavanović, Ilija Nikolić, Brativoj Vojvodić, Nikola Basara, Nikola Gačić, Branko Filipović, Branko Marjanović, Marko Stanivuković, Ljuban Matijaš, Dušan Stakić, Dušan Miljatović i još petorica boraca. Ranjenicima je ukazivana najnužnija pomoć i brzo su evakuisani dalje od vatrene linije i dometa puškomitraljeskih i pušanih zrna. Nijemci, četnici i ustaše nastojali su da spriječe iznošenje ranjenika i žestoko su navaljivali da ih žive dograbe, ali im to, zahvaljujući zalaganju svih boraca Prvog bataljona, nije polazilo za rukom. U ukazivanju pomoći i zbrinjavanju ranjenika najviše se isticala Gospava Tešinić Seka, referent saniteta bataljona, zatim Josip Tvrz Pepi, ne osvrćući se na brojne opasnosti i približavanje neprijateljskih tenkova.

Bataljon se morao povući. Bez obzira što nije osvojio uporište Pajtos, uspjeh je zabilježio privlačenjem znatnih neprijateljskih snaga i njihovim zadržavanjem na pravcu svoga napada, čime je olakšano ostalim našim jedinicama da lakše napreduju i postižu zapažene borbene rezultate.

U napadu na dobro branjeno uzvišenje Krošnjaricu, u sadejstvu s proleterima Druge proleterske brigade, borci Trećeg bataljona su pokazali pravo borbenu umijeće i hrabrost. U približavanju neprijatelju, jurišu i uskakanju u robove, nisu zaostajali za proleterima. Protivniku su nanijeti veliki gubici i morao se povući prema dolini Vrbasa. U okršaju s neprijateljem život je izgubio Veljko Kecman, a ranjeni su Živko Sodić, Čedo Prtić, Nedeljko Šarić, Radovan Kukić, Savo Đurđević i Branko Ljubijaš.

Neprijateljske jedinice, iz sastava borbene grupe »Vedel«, nisu bile u stanju da odole silovitim napadima Prve, Druge, Treće krajiške, Druge proleterske, Treće sandžačke i Četvrte crnogorske proleterske brigade i počele su se povlačiti sa dostignutih linija. Komandanta 714. njemačke divizije posebno je zabrinula pojava i dejstvo Treće krajiške brigade u rejonu Bronzanog Majdana, odakle je mogla produžiti prema Banjaluci i Vrbasu i presjeći odstupnicu njemačkim, četničkim, ustaškim i domobranskim jedinicama angažovanim u borbama na Manjači. Stoga je potčinjenim jedinicama naredio da se pravovremeno povuku i posjednu nove položaje bliže Banjaluci.

Poslije jednomjesečnih teških borbi na sektoru Manjače i odbijanja neprijatelja na periferiju polaznog garnizona, stvoreni su uslovi, u skladu sa zamisli vrhovnog komandanta Josipa Broza Tita, za napad i osvajanje Jajca, sa okolnim uporištima. Za postignute uspjehe Operativni štab NOP i DV za Bosansku krajinu, 21. septembra, pohvalio je proleterske i krajiške udarne brigade, među kojima i Drugu krajišku, za učešće i postignute uspjehe u jednomjesečnim borbama na Manjači i oko Banjaluke. U pohvali, pored ostalog, kaže: »Naša junačka partizanska vojska vodila je žestoke bojeve čitav mjesec dana oko Banjaluke. Iako je neprijatelj raspolagao tenkovima, topovima i avionima, naša vojska izvojevala je na ovom frontu nekoliko velikih bitaka. Naši partizani pokazali su i ovog puta da ih u njihovoj svetoj borbi za slobodu ne mogu zaustaviti nikakva ratna sredstva neprijatelja. Oni su rušili avione, uništavali tenkove, zarobljavali i ubijali stotine neprijateljskih vojnika. Ove velike pobjede naše vojske odjeknule su po čitavoj zemlji, tim više što su to pobjede udruženih i zbratimljenih sinova dične Srbije, junačke Crne Gore i Sandžaka sa našim krajiškim borcima nad udruženim snagama okupatora i njegovih najamnika. U ovoj bici se pokazalo još jednom da nikakvi njemački bataljoni, Mrakove bojne i četničke hulje nisu kadri

la zaustave junačke juriše srbijanskih, crnogorskih, sandžačkih i krajiških udar-  
lika. .,«

U pohvali je posebno istaknuta avgustovska pobjeda nad neprijateljem, kod Bunareva i Sitnice, kada su uništena 4 neprijateljska tenka i više kamiona, ob-  
>rena 2 aviona i stotine vojnika izbačeno iz borbenog stroja. Ova junačka borba  
laših udarnika - kaže se na kraju Pohvale - moralno je porazila neprijatelja. Čet-  
nici već bježe preko Vrbasa, a zdrgovci se zakopavaju do prsa u rovove.

Prvi bataljon Druge krajiške upućen je u Mrkonjić-Grad da se borci odmore  
pripreme za napad na Jajce. Da bi pokazao borbenu spremnost, moralnu i po-  
itičku čvrstinu, Prvi bataljon, zajedno sa Pratećom četom, priredio je paradni  
narš u glavnoj ulici u Mrkonjić-Gradu, tako pozdravio komandanta i političkog  
comesara Operativnog štaba za Bosansku krajinu. Narednih dana sve jedinice  
Druge krajiške su vojnički i politički pripremane za veliki okršaj u gradu na Plivi.  
Proučavani su podaci o neprijatelju u Jajcu i spoljnim uporištima, razrađivani  
planovi nastupanja i odabirani najpogodniji pravci. Nije izostalo usklađivanje  
sadejstva sa ostalim brigadama koje su određene da napadnu neprijateljski  
jarnizon. Svaki bataljon, četa i vod znali su pravce nastupanja i sopstvene bor-  
bene zadatke. Borci Druge krajiške s nestrpljenjem su očekivali naređenje za  
pokret prema Jajcu. A ono je ubrzo uslijedilo - da se krene za Šehovce i posli-  
je dalje...

## SANITETSKO I POZADINSKO ZBRINJAVANJE I POPUNA JEDINICA

Sanitetskom obezbjeđenju jedinica, zbrinjavanju ranjenih i oboljelih bora-  
ca, poklanjana je, za ondašnje prilike, izuzetna pažnja. Od dana formiranja bri-  
gade dr Morie Levi je brinuo o jačanju i osposobljavanju saniteta i za najsloženije  
poduhvate. Djevojke i mladići, bez iskustva u zbrinjavanju ranjenika, praktično  
su obučavani kako da zaustavljaju krvarenje, previjaju rane i vrše evakuaciju ...  
Takođe su upoznavani sa svojstvima raznih lijekova i kako se upotrebljavaju. Re-  
ferenti saniteta, bolničari i bolničarke redovno su bili u prvoj borbenoj liniji,  
pod kišom kuršuma vršili svoju dužnost i pokazivali izuzetnu hrabrost. Među  
njima su bile, od formiranja brigade, Milka Šinik, Milka Adamović, Savka Man-  
dić, Stoja Dobrijević, Gospava Seka Tešinić, Mlado Stojanović, Stanko Kvočka,  
Vliloš Vujičić, Nada Božić, Jovanka Radić, Deva Topić, Stana Objedović, a pri-  
ikom prve popune jedinice stigla je Pava Kurut, Milka Knežević, Milica Glušac  
i druge.

Poteškoća je bilo u snabdijevanju lijekovima i sanitetskim materijalom. Ru-  
tovodilac brigadnog saniteta, čim je preuzeo dužnost, uputio je traževanje za sa-  
nitetski materijal Glavnom sanitetu Operativnog štaba za Bosansku krajinu i  
DČekivao da se traženju udovolji. Kad nije dobio očekivane količine, on je oštrije  
napisao da mu se kaže gdje stvarno može dobiti lijekove i sanitetski materijal  
i da sanitetska služba ne može uspješno funkcionisati ako se ne shvate njene po-  
trebe i ne zadovolje u granicama mogućnosti... Najviše se oskudijevalo u ma-  
terijalu za zavoje. Traženo je 100 metara platna za pravljenje zavoja, a dobijeno  
samo 6 metara. Primljena je mala količina kinina i aspirina. U takvoj situaciji  
štab Druge krajiške je dopisom intervenisao kod šefa Glavnog saniteta Opera-  
tivnog štaba da se poboljša snabdijevanje lijekovima i sanitetskim materijalom.  
Tom prilikom je napisano: »... Pitamo vas da li 6 metara zavoja može da podmiri  
potrebe ijedne akcije? Dešavalo se to da zdravi borci cepaju svoje jedine košulje  
da bi zavili ranu ranjenom drugu. Smatramo da ste svjesni posljedica koje mogu  
nastati poslije ovakvih pojava...«<sup>10</sup> Traženo je oko 30 vrsta raznih lijekova, da se

9 Arhiv Vojnoistorijskog instituta, k. 163, reg. br. 18/1.

10 Arhiv Vojnoistorijskog instituta, k. 986, reg. broj 4-5.

drugovi iz apoteke Centralne bolnice odgovornije ponašaju i brže isporučuju sanitetski materijal i lijekove. O nastalim problemima je izviješten i komandant Operativnog štaba da brigada nema sanitetskog materijala, u prvom redu zavoja, da će se, možda, doći u situaciju da se ranjenici previjaju prljavim krpama što može imati teže posljedice, negativno djelovati na borbenost i moral boraca.

Pomanjkanje sanitetskog materijala moglo se poboljšati jedino zaplijenom od neprijatelja i dopremanjem, ilegalnim kanalima, od pristalica narodnooslobodilačkog pokreta i patriota u Banjaluci i ostalim neoslobođenim gradovima. Prvo je bilo veoma teško, pogotovo u borbama na Manjači, a ilegalnim kanalima je dopremano, zbog niza teškoća nedovoljno lijekova i ostaloga. Oskudice će se donekle ublažiti osvajanjem krajskih gradova i pljenidbom, pored ostalog, ratnog materijala, znatnih količina sanitetske opreme i lijekova.

U sprovođenju svakodnevnih higijenskih mjera u bataljonima, četama i vodovima, poteškoću je predstavljalo nedostatak veša, odjeće i obuće. Higijena je donekle poboljšana kada su bataljoni upućeni u Mrkonjić-Grad i tamo dobili znatne količine veša i odjeće. Rukovodilac brigadnog saniteta je tražio, radi poboljšanja higijene i zatiranja vaški, da se jedinice snabdiju partizanskim buretom za parenje i čišćenje odjeće boraca. Čak je molio da Glavni sanitet Operativnog štaba pomogne u nabavci buradi i njihovom prilagođavanju za potrebe održavanja higijene.

Pored zbrinjavanja ranjenika, svakodnevno su vršeni pregledi, u brigadnoj pokretnoj ambulanti, oboljelih boraca i rukovodilaca. Prilikom ljekarskih pregleda ustanovljeno je da nema zaraznih bolesti, izuzev svraba, u nekim četama čak 20 do 30 posto. Da bi se to suzbilo zatražena su odgovarajuća sredstva, među kojima sumpor i vazelin, za spravljanje odgovarajućeg lijeka. Od ostalih bolesti borci su najčešće patili od prehlade, pleuritisa, bronhitisa, reume i malarije. Većina ovih bolesti bile su posljedica, kaže se u izvještaju štaba brigade, 21. avgusta, hladnog vremena, pogotovo noću, a borci pretežno slabo odjeveni i obučeni, danonoćno bdiju na položajima, spavaju pod vedrim nebom, često se prehladuju i moraju u bolnicu ...

Rukovodilac brigadnog saniteta, energični i prilježni Levi Morie, stalno je preduzimao mjere da se osoblje saniteta stručno usavršava i brojno povećava. Izričito je zahtijevao da svaka četa ima jednog bolničara, a bataljonska previjališta dvije do tri bolničarke. Da bi se to sprovelo, od svih četa je traženo da upute, na bolničarski kurs, jednog ili dva hrabra i primjerna borca.

Snabdijevanje hranom, municijom i ostalim potrebama jedinica Druge krajiške brigade takođe je vršeno u prilično otežanim uslovima. Šta sve nije nedostajalo? Čak vode za piće, ranije je pominjano, nije bilo u bezvodnoj i krševitoj Manjači. I ovdje je snalažljivost boraca imala presudnu ulogu. Kilometrima se pješaci od položaja do najbližeg izvora ili bunara. I kad se pomišljalo da će se posude mirno napuniti vodom za piće i potrebe kuhinje, neprijatelj se, takođe mučen žedu, prikradao izvoru i vodom punio posude. Neka nepisana pomirljivost, dok se voda zahvatala, vladala je u okolini izvora. Obostrana nevolja, znači, diktirala je čudno i rijetko viđeno zatišje. Neki borci, da bi prikrili konjski topot po kamenjaru, krpom su oblagali, ili kako su sami govorili »obuvali« kopita konja, da se lakše prikradu izvoru.

Najviše brige je zadavala nestašica municije i ručnih bombi. Utrošak u čestim borbama je nadoknađivan iz rezervi u magazinu Operativnog štaba i zaplijenom od neprijatelja. Znatne količine municije zaplijenjene su prilikom oslobođenja Mrkonjić-Grada i dijeljena je brigadama koje se trenutno nisu mogle snabdjeti otimanjem od neprijatelja. Komandant brigade Ratko Martinović i politički komesar Niko Jurinčić, u jeku najžešćih borbi na Manjači, kad se municija prilično trošila i teško nabavljala, obratili su se dopisom Operativnom štabu za Bosansku krajinu da im se, ako je ikako moguće, pošalje malo municije da se

adovolje najnužnije potrebe dok brigada ne izvrši neki napad i zaplijeni znatliju količinu pušanih metaka i ručnih bombi.

Ishrana boraca u pasivnim predjelima Manjače nije bila na zavidnom nivou, "nije bilo dovoljno hljeba i dopreman je čak iz pekara u Ključu. Meso je obezbeđivano, uglavnom, dopremanjem iz duboke pozadine i oduzimanjem stoke od jsvjedočenih narodnih izdajnika. Izvjesne količine hrane su prikupljali, na dobrovoljnoj osnovi, narodnooslobodilački odbori i dopremali intendaturama brigade i bataljona. Dobro je dolazila i hrana zaplijenjena od neprijatelja.

Shvatajući značaj ishrane boraca i naroda na oslobođenoj partizanskoj teritoriji, štab Druge krajiške predložio je Operativnom štabu za Bosansku krajinu, kad se našao u rejonu Čadavice i Sitnice, da se organizuje žetva žita u plodnoj dolini Sane i Sanice, na imanjima koja su njihovi vlasnici napustili, zavedeni neprijateljskom propagandom, da žetvu i vršidbu treba brzo završiti i žito spremati u magazine bliže Grmeču. Za bogati rod šljiva rečeno je da brzo zriju, da ih je mnogo i da bi, prerađene u pekmez, dobro došle za ishranu cijele vojske.

Opravdano se težilo da se kadrovski ojača intendantska služba brigade. Stoga je traženo da se Stevo Trtica, dotadašnji intendat Drugog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda, uputi na istu dužnost u Drugu krajišku. La njegovog zamjenika postavljen je Niko Čubrilo, a ubrzo Lazo Marin. Popunjavana su i ostala neophodna mjesta u brigadnoj i bataljonskim intendaturama. Intendanti bataljona bili su: Ranko Zgonjanin, Gavro Jakšić i Vasilije Šiljegović. Značajnu ulogu u snabdijevanju su imali i ekonomi četa, koji su brinuli o čestim kuhinjama i zalihama hrane. Među njima isticali su se: Rade Njegovan Švabo, •Costa Čušić, Đurađ Vučenović, Dušan Čurčija, Bukan Dražić Bude i drugi, zatim čuvari Cvijo Gajić, Jovo Basrak, Nikola Nedimović, Milan Predojević, Mile Petrović, Vojin Vranić i drugi.

Nisu zapostavljene razne materijalne potrebe od značaja za bolje funkcionisanje štabova i borbenu gotovost jedinica. Tražena su, na primjer, zaprežna i ovarna grla za vuču i prenos raznog tereta: artiljerijskih oruđa, minobacača, teških mitraljeza, municije, kazana i ostalog kuhinjskog pribora. Više zaprežnih i to'arnih grla je bilo, u to vrijeme, zaplijenjeno u dolini Sane i Sanice i izvjestan broj je poslan u brigadnu komoru.

Nije se raspolagalo neophodnim količinama kancelarijskog materijala: harijom, indigom, kovertama, olovkama, brisačim gumama i mastilom. Nisu zabolavljena i naliv-pera za koja je napisano - kad bi ih dobili bar nekoliko komada. Ješto kasnije postavljen je zahtjev za pisaču mašinu - daje donese Vojo Oljača njome rukuje.

Mnogi borci i rukovodioci su pušili. Činjeni su naponi da se oni odviknu od iušenja, ali najstrastveniji nisu se lako odricali toga zadovoljstva. Nestašica duana ih je nagonila da trpe i da se nadaju, da će se duvan ili cigarete zaplijeniti i napadu na neprijateljska uporišta ili garnizone. S nestašicom cigareta teško su e mirili pojedini članovi štaba brigade. Jedan od njih, na kraju opširnog izvještaja Operativnom štabu, rukom je dopisao: »Dragi drugovi, ako ima koja cigareta ili duvana, mi bi vas molili ...«

Na teren Manjače neke jedinice došle su nedovoljno popunjene, uz obećanje da će im se uputiti više boraca iz Petog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda. A pošto su u borbama imali gubitke u mrtvima, zatim najviše u ranjenima, a pored toga od raznih oboljenja, neke su brojno bile prilično ;manjene. Štab brigade je zatražio od Operativnog štaba da se uputi 100 do 200 boraca iz partizanskih odreda ili pozadine, da popune mjesta palih, ranjenih i oboljelih drugova. Popuna je tražena i od štaba Prvog krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda uz obrazloženje da Druga krajiška udarna brigada iuže vremena vodi ogorčene borbe protiv ustaško-njemačko-četničkih zlikovaca i da joj je priličan broj boraca izbačen iz stroja. Očekivalo se 25 boraca iz po-

menutog odreda, opremljenih asovima i pijucima za prekopavanje drumova i stvaranje protivtenkovskih prepreka.

Najviše boraca upućeno je u brigadu, 19. septembra 1942, sa omladinskog vojno-političkog kursa u Srpskoj Jasenici. Među 69 djevojaka i mladića bilo je 9 skojevaca. Prema sačuvanom spisku u Drugu krajišku su upućeni: Petar Štrbac, Božo Dupor, Dako Manić, Milan Pešut, Nikola Štrbac, Milan Bjelac, Bogdan Karanović, Mile Jeličić, Lazo Karanović, Milan Kremenović, Milan Baltić, Đorđo Kaluder, Mirko Svetlica, Mitar Košić, Đorđo Kovačević, Đuro Škorić, Milan Knežević, Đuro Štrbac, Božo Borijan, Rade Stanisavljević, Vojin Gaković, Milan Čopić, Branko Jarić, Milka Knežević, Vida Marjanović, Behra Hasić, Zejna Krupić, Milica Glušac, Olga Budimir, Angelina Indić, Kata Filipović, Dušanka Perović, Zora Kovačević, Slavka Grubor, Borka Rašeta, Mika Ugarčina, Hatidža Mustedanagić, Pava Kurut, Tonka Flegerić, Milka Kosovac, Ljubica Jarić, Ruža Bundža, Borka Kukolj, Marta Adler, Đuro Beronja, Miladin Stojanković, Stojan Mijić, Stevo Grbić, Dragoja Štrbac, Mihajlo Kovačević, Slavko Kalaj, Mićo Stojaković, Ilija Drljača, Đuro Došen, Miloš Majkić, Stevo Škorić, Velimir Rodić, Ilija Jeličić, Dane Jeličić, Dušan Knežević, Lazar Čopić, Dušan Čulibrk, Branko Karanović, Lazo Radočaj, Dušan Drljača, Lazo Marinović, Borko Praštalo, Ilija Šajnović i Lazo Sabljčić.

## PRIPREMA I POKRET PREMA JAJCU

U zapovijesti Operativnog štaba za Bosansku krajinu o pripremama i napadu na neprijatelja u Jajcu naglašeno je da svi komandanti, komandiri i politički komesari borbama detaljno objasne značaj borbenog pothvata, u vojničkom i političkom smislu, da će se borba, ako se neprijatelj ne savlada, nastaviti i u toku dana.

U jedinicama Druge krajiške udarne brigade, raspoređene u rejonu Šehovaca, užurbano su vršene pripreme za pokret i napad na Jajce. Cete i vodovi su izvodili taktičke vježbe, a nisu izostale i temeljne političke pripreme. Održani su sastanci partijskih ćelija i skojevskih aktiva. Govorilo se samo o jednom: da se žilavi protivnik mora savladati sa što manje žrtava. Članovi partije i skojevci su uobličili svoje zaključke u jedno - da će prednjačiti u napadu i jurišu na neprijatelja i ostale borce podsticati da ih slijede.

Jedan od najhrabrijih komandira četa u Drugom bataljonu Veljko Miljević, koncizno je objašnjavao daje najbolje kad se složno juriša i zajednički uzvikuje ura! Neprijatelju se tada leđi krv u žilama i hvata ga neopisiv strah i panika. Viđeci da borci pažljivo slušaju, iskusni komandir je nastavio:

- Ja ću ići prvi u neprijateljski borbeni raspored, s drugovima koji će najbrže hitati cilju. Zviždukom moje pištaljke ostalima ću pomagati da se lakše snalaze i da nas sustižu. Ne treba neoprezno ići preko brisanog prostora, na bunkere i masivne zgrade. Pametnije je zastati, procijeniti šta se može uraditi i kako naprijed ...

Uslijedio je pokret, komandantsko izviđanje neprijateljskog rasporeda, utvrđenja i rovova. Odabirani su i najpogodniji pravci za napad. Sve je to činjeno obazrivo, da protivnik ne primijeti, ali... Iz obavijesti podžupana Velike župe Pliva i Rama upućene Ministarstvu unutrašnjih poslova NDH u Zagrebu, 23. septembra 1942, vidi se, pored ostalog, da su četnici Uroša Drenovića dostavili podatke o borbama i stanju na Manjači, u okolini Mrkonjić-Grada i pokretu partizanskih jedinica prema gradu na Plivi. Podžupan je upozorio daje stanje u Jajcu i okolini veoma ozbiljno, da partizani uznemiravaju i napadaju domobranske i ustaške jedinice, da se time unosi nemir, slabi moral stanovništva i priprema teren za glavni napad na grad. Podžupan je smatrao da se Jajce može odbraniti je-

dino pojačanim napadom Nijemaca, ustaša, domobrana i četnika od pravca Banjaluke i njihovim prodorom u Mrkonjić-Grad. On očividno nije znao da su nešto ranije Prva i Druga krajiška, Druga proleterska, Treća sandžačka proleterska i Četvrta crnogorska proleterska brigada, pod neposrednom komandom Operativnog štaba za Bosansku krajinu, ofanzivnim napadima, najprije spriječile nastupanje njemačke borbene grupe »Vedel«, a zatim je prisilile da se povuče bliže Banjaluci. O raspoloženju stanovništva podžupan je napisao: »Moral pučanstva jako je pokoleban. Uzrok tome je različit. Pučanstvo je, naime, već izmoreno pucnjavom i strahom koje skoro svake noći podnosi. Osim toga, osjeća se uticaj promidžbe (propagande) partizanske, koju vrše svojim nastupom kada pojedino mjesto zauzmu. Obično puštaju domobrane i ostalo pučanstvo, a da skoro niko ga ne osuđuju na smrt, osim najistaknutijih ljudi i državnih i ustaških dužnostnika. To djeluje na okolna mjesta. Tako se sa sigurnošću može utvrditi da velika većina pučanstva u Jajcu nije voljna dati bilo kakav otpor pri eventualnom napadu nego, naprotiv, mnogi se trude da nekako steknu povjerenje kod partizana ...«

Kasnije će se pokazati, u toku borbe, da se podžupan nije prevario u procjeni, jer su mnogi građani, patriotski raspoloženi, na razne načine pomagali partizanskim jedinicama koje su napadale Jajce i okolna uporišta. Pomagali su, takođe, u prikupljanju podataka o brojnom stanju, naoružanju i rasporedu neprijateljskih jedinica. Pouzdano se znalo da u gradu i okolini ima oko 1.500 neprijateljskih vojnika, od toga oko 600 domobrana, a ostalo ustaše, folksdojčeri i žandarmi. Neprijateljske jedinice su bile u tri međusobno povezana pojasa spoljne odbrane, ojačane brojnim bunkerima i drugim teško osvojitivim utvrđenjima. Raspolagale su, pored lakog oružja, sa dvije haubice, jednim protivtenkovskim topom, dva teška minobacača i jednim blindiranim automobilom. Masivne zgrade u gradu bile su preudešene u prave vatrene tvrđave, a naročito žandamerijska stanica, osnovna škola, željeznička stanica, zgrade sreskog načelstva i srednjevekovna tvrđava. Iz obavještajnih podataka koje su prikupili partizanski obavještajci, u saradnji sa pojedinim ilegalcima u gradu, pouzdano se znalo da će Jajce braniti 17. ustaška bojna, 2. bojna i 19. satnija 9. domobranske pukovnije, Komanda oružanog krila Jajce, 102 oružnika, 50 folksdojčera, 1 oklopni automobil, vod haubica; i kombinovana baterija. Najtvrđa linija odbrane grada bila je sa sjeverne i zapadne strane: kod Čusine, Pšenika, Zjaja, Carevog polja, Katine i Pruda. Sve je to uzeto u obzir prilikom sastanka komandanata i političkih komesara s komandantom i članovima Operativnog štaba za Bosansku krajinu kada je određivano koje će jedinice učestvovati u napadu i donijeta zapovijest za njihovo iastupanje. Formirane su tri udarne grupe brigada i njima pridatih jedinica da neprijateljski garnizon, bez obzira na izvjesne teškoće, napadnu sa svih strana posadu primoraju da položi oružje. Prvu udarnu grupu, pod komandom Milinca Kušića, sačinjavale su Prva i Druga krajiška udarna brigada, dvije čete udarnog bataljona Trećeg krajiškog partizanskog odreda i Dobrovoljački bataljon. Grupa je imala zadatak da likvidira neprijateljska uporišta na prostoru između Vrbasa i Plive, da uporno nastupa u sjeverni dio grada i stigne ušću pomenutih rijeka. Bataljoni Druge krajiške udarne bili su lijevo od borbenog rasporeda Prve krajiške udarne brigade, sve do Vrbasa, s ciljem da unište protivnika u Prudima, Pšeniku i Barevu.

Druga udarna grupa, s komandantom Ljubodragom Đurićem, bila je sastavljena od Druge proleterske brigade i Prvog bataljona Trećeg krajiškog partizanskog odreda, s komandantom Stipom Bilanom i političkim komesarom Neraanjom Vlatkovićem. Njen je zadatak bio da osvoji dominantno uzvišenje Čusinu, da odatle teškim oruđima tuče neprijateljske otporne tačke u gradu, da zauzme

Kanal, prekine doticanje vode, tako onesposobi hidrocentralu, da zauzme fabriku i ostvari sadejstvo sa Prvom krajiškom udarnom brigadom.

U Trećoj udarnoj grupi, kojom je komandovao Peko Dapčević, nalazila se Četvrta crnogorska proleterska brigada i Omladinska četa Prvog bataljona Trećeg krajiškog partizanskog odreda. Ona je imala zadatak da pređe preko Vrbasa kod Čipića, da jedan bataljon ostavi da ruši, zajedno sa pozadincima, željezničku prugu i osigura pravac od Donjeg Vakufa. Ostale jedinice su usmjerene drumom Jajce-Turbe da obezbjeđuju taj pravac, a izvjesni dijelovi preko sela Bulića da likvidiraju neprijateljska uporišta na prostoru do desne obale Vrbasa.

## OD POLAZNIH POLOŽAJA DO CENTRA GRADA

Posada garnizona Jajce, s poznatim zločincem i zapovjednikom odbrane Ervinom Ratajem, sproveda je najveće mjere pripravnosti i spremna očekivala napad. Ustaški i njemački oficiri, a i većina domobranskih, u procjeni vlastitih snaga nisu bili skromni i nisu sumnjali da neće odoljeti partizanskom napadu. Tako uvjerenje su zasnivali na pretpostavci da je borbeno raspoloženje njihovih vojnika dobro, daje odbrambeni sistem odlično izgrađen, da grad štiti visoki zid i tvrđava, praktično nerazrušiva, pogodna da njeni branioци izdrže i odbiju svaki napad. Pripravnost je preduzeta u skladu sa najsvežijim podacima o pokretu i približavanju partizanskih jedinica. Iz izvještaja podžupana dr Ante Šunjića, od 27. septembra 1942, jasno se vidi da je voda četnika Uroš Drenović poslao svog doušnika, 23. septembra, samo dan prije napada, da ustašama saopšti da su tog dana partizanske snage krenule prema Jajcu. Obavještenja su dobijena i od isturenih domobranskih jedinica. U pomenutom podžupanovom izvještaju se navodi: »I zaista tog istog dana oko podne (23. septembra) naše domobranske snage na Barevu primijetile su velike kolone partizana, koje su se kretale od Varcar-Vakufa (Mrkonjić-Grada) prema Magaljdolu. Domobranski poručnik Dervišević, sa jednim vodom domobrana, pošao je u izviđanje i ustanovio da su vijesti tačne i da su se veće skupine partizana siegle u Magaljdolu i rasporedile po kućama. Posadno zapovjedništvo u Jajcu obavijestilo je zapovjedništvo 9. pukovnije o tome još istog dana. Radi toga cjelokupne naše oružane snage, Pripremna bojna i pripadnici njemačke skupine, tu večer bili su na položajima i najstrožijoj pripravnosti ...«<sup>2</sup>

U Magaljdolu jedinice Druge krajiške brigade su bile 24. septembra od 9 do 16 časova, kada su izvršene posljednje vojno-političke pripreme za napad na neprijatelja. Uveče je uslijedio pokret i približavanje Jajcu. Štab brigade odredio je pravce nastupanja i napada bataljona. Prvi bataljon uputio se između Pšenika i Zjaja da upadne u grad i započne borbu. Drugi bataljon nastupao je preko Peratovca, s ciljem da se domogne mosta na Vrbasu i upadne u grad. Treći bataljon nastupao je preko Bareva i Pšenika, a poslije čistio teren iza Prvog i Drugog bataljona i bio brigadna rezerva.

Borci su se kretali tiho i oprezno. Na povremenu pucnjavu neprijateljskih vojnika, zaleglh u rovovima i bunkerima, nije odgovarano. Cilj je bio da se neprimjetno priđe što bliže objektima napada, neprijatelju priredi iznenađenje i nastupa u grad. Iza leđa boraca ostale su padine Gole planine i sve se jasnije čulo žuborenje hirovitog Vrbasa.

Prva četa Drugog bataljona, sa komandiror Veljkom Miljevićem Veljkinom, političkim komesarom Perom Kneževićem, zamjenikom komandira Stojanom Milnovićem Stojandom i zamjenikom političkog komesara Brankom Bjelićem, poslije savlađivanja neprijateljske straže na Pšeniku, nastupala je sta-



am uz sami Vrbas, lijevo od puta Jajce-Banjaluka. Išlo se oprezno, s namjerom a se nečujno uđe u grad. Nadošao od nedavnih kiša, Vrbas je mnogo hućao i adjaćavao topot obuće boraca. Četa je bez borbe ušla u Jajce, stigla do crkve 'elike Gospe i zašla u jednu osvijetljenu ulicu. Na stotinak metara u dubini vidale su se zidine starog grada i takozvana Banjalučka kapija. Komandir čete rasioredio je desetine i vodove pored zidova kuća, u kapijama i dvorištima, da priinireni čekaju i dobro osmatraju dubinu ulice. Puškomitraljeseci su zalegli za isarene uglove zgrada, mjerkali kako će nišanimi i sasipati rafale. Odjednom se zalula pucnjava u daljini, negdje na Carevom polju. U ulici koju je zaposjela Prva eta, u času kad je započela borba u daljini, iz mnogih kuća bježali su podoficiri, ificiri, policajci i činovnici s namjerom da što prije stignu u svoje jedinice i nadssstva. Bunovni su nalijetali na borce Prve čete, savlađivani i razoružavani. Neki u pokušali pobjeći i nisu daleko odmakli. Ubijen je jedan ustaški poručnik, neloliko ustaša i policajaca. Zarobljenici su odmah sprovedeni u štab Drugog balajona na saslušanje i utvrđivanje njihovog identiteta. Prva četa pokušala je da e još dublje uklini u centar grada, ali je zadržana žestokom paljbom sa zidina radske tvrđave. Njeno nastupanje ometali su neprijateljski reflektori i ulična vjetla. Zasljepljujući snopovi reflektorskog svjetla brzo su šetali i osvijetljavali lice i zgrade, ustašama pomagali da bolje i preciznije nišane. Komandir čete nadio je da se nišani i opaljuje u reflektore i sijalice, ali to nije bilo lako i jedostavno. I pored svega neki reflektori i više sijalica pogašeni su pogocima iz luškomitraljeza i pušaka. U mraku i pucnjava borci su se orijentisali prema zvižuku komandirove pištaljke i podišli gradskoj tvrđavi.

Jedna grupa boraca Treće čete, sa komandrom voda Dušanom Uzelcem, isovremeno se prikrala mostu na Vrbasu u namjeri da iznenadi i savlada nepriiteljske stražare.

Među hrabrima bile su dvije djevojke Olga Budimir i Mika Ugarčina. Kad n je nešto ranije rečeno da razmisle i ostanu, da je napad na most prilično ričan, obje su se ljutile i nisu pristale da više razgovaraju. Komandir voda je doao:

- Nije to običan napad. Vatra nećemo otvarati. Municije nemamo dovoljno, »avićemo i kundacima tući čuvare ... Ako odbiju da se predaju.

- Mi ćemo vam dosta pomoći - odlučno je Mika rekla, pušku zabacila na ime i pošla.

Grupa boraca našla se na domaku mosta. Uzelac je poguren izdužio vrat primijetio stražare. Bili su, tako reći, na dohvat ruke, ali je skoro vertikalna rmina smetala da im se priskoči. Neko je šapatom predložio da ih zaplaše kalenicama i onda opkole. Topkanje kamenja izgledalo je nekako nestvarno, ali x se stražari zbunili, preplašili i nisu stigli da potegnu oružje. Pet domobrana rihvatilo je preteći poziv da se predaju i polože oružje. Kod njih su nađena četiri mduka municije i nestašica je tako ublažena. Zauzimanjem mosta je otvoren rolaz u grad. Komandir Treće čete Drugog bataljona Slobodan Indić, politički omesar Veljko Pjevač i zamjenik političkog komesara Vlado Bajić, borce su porivali da što prije pretutnje preko mosta, domognu se zidina samostana i okolih kuća. S druge strane rijeke odjekivali su pucnji i zrna su zviždala iznad glava oraca u trku. Prijeteći bi sijevnulo i poneko svijetleće zrno i gasnulo u talasima jeke.

- Samo naprijed! - čule su se naizmjenične komande vodnika i desetara.

Kad se Treća omladinska četa našla na drugoj strani Vrbasa, neprijatelj se ik tada, izgleda, sasvim pribrao i osuo pravi uragan. Borci su se dobro snalazili, ražili pogodne zaklone i čekali da najteže pregrmi, a onda ... Opet naprijed! ako se stiglo do Franjevačkog samostana... Borba je istovremeno vođena oko >ravoslavne crkve i zgrade bolnice. Ponekad je dolazilo do borbe prsa u prsa. 'rotivnik se žilavo branio i uzmicao. Najviše nade je polagao u zidine tvrđave,

računajući da ih ne mogu razbiti ni granate protivtenkovskih topova. Kapije samostana su otvorene i borci su sada imali dobre zaklone. Politički komesar Pjevač i njegov zamjenik Bajić upozorili su borce da vode računa da se ne oskrnave manastirske relikvije, da ništa ne diraju i ne pretražuju.

- Samo se zaklonite iza prozorskih ramova i neprijatelja vrebajte! Dok nam se ne ukaže prilika da produžimo dublje u grad, prema zidinama tvrđave . . .

Sa svih strana čula se žestoka pucnjava. Proleter i su savladali protivnika na Čusini i produžili u grad. Usput su nailazili na ogorčen otpor neprijatelja i zadržavani u nastupanju. Napredovali su i bataljoni Prve krajiške udarne, ali kroz prave vatrene osinjake, između bunkera i rovova. Najteže je bilo borcima Prvog bataljona izloženima ubitačnoj vatri neprijateljskog oružja ali se nisu dali zaustaviti. I Četvrta crnogorska proleterska je imala uspjeha na svom pravcu nastupanja. Sadejstvo je bilo ostvareno i neprijateljski garnizon je postepeno smanjivan vatrenim obručem i jurišima sa svih strana.

Druga četa Drugog bataljona Druge krajiške, koju je vodio Mihajlo Pejić, našla se pred bunkerima i počela ih napadati. Grunule su ručne bombe, zaštekтали puškomitraljezi i planule puške. Zrna su nalazila otvore puškarnica i domobranima nisu dala da pruže ozbiljniji otpor. U organizovanju i izvođenju napada umješnost su pokazali: Ilija Kolundžija, Dragan Milanović, Ilija Lučić, Milan Davidović, Jošo Majkić i drugi. Iz bombama uzdrmanih, rafalima načetih bunkera, domobrani su izlazili uplašeni i zbunjeni. Komandir se potrudio da budu sprovedeni u štab bataljona na saslušanje. Četa je produžila dalje od osvojenih bunkera i stigla do magazina koji je bio pun životnih namirnica. Borcima je dozvoljeno da uzmu nešto konzervi i utole glad.

Prvi bataljon Druge krajiške, s komandantom Rankom Šipkom, uporno je nastupao, savladivao brojne vatrene prepreke, jurišem se domogao nekoliko kuća u gradu i uklinjavao u dobro branjene ulice. Na borce je osipana paljba iz pušaka, puškomitraljeza, minobacača, a ponekad nisu bili pošteđeni zaglušujuće kanonade ručnih bombi. Iz dubine grada čulo se brujanje motora i naišla su oklopna kola. Iz kupole su žiškali plameni jezičci mitraljeza, zrna prijeteci zviždala i kosila. Borci su trčeći tražili zaklone i izbjegavali vatrenu neman. Komandant bataljona sjetio se da benzinske flaše, kad se zapaljene sruče na oklopno vozilo, jedino mu mogu prepriječiti put i stravični hod. Dok su flaše donijete i pripremljene, oklopna kola su skrenula na drugu stranu i odjurila da zaustavljaju napredovanje boraca Prve krajiške brigade. A čete Prvog bataljona osvajale su metar po metar gradskog prostora i naslućivale da pobjeda nije daleko . . . One su se takmičile u neutralisanju otpornih tačaka i savlađivanju neprijateljskih vojnika. Komandiri četa Petar Borojević, Dušan Egić i Ljuban Budimir umješno su komandovali i bili u prvoj borbenoj liniji. U nastupanju nije se prolazilo bez gubitaka. Geler minobacačke granate je teško ranio zamjenika komandanta bataljona Milana Muharema. Opekotine je zadobio Ilija Komosor kada se stušio na jedan bunker, dograbio vrelu cijev neprijateljskog mitraljeza, aktiviranu ručnu bombu ubacio u puškarnicu da eksplozijom načini kasapnicu od zagriženih ustaša. Od razrušenog bunkera vodio je duboki kanal u grad. Komandir Dušan Egić i politički komesar Lazo Lazić shvatili su da je to odličan prirodni zaklon, da borci skoro stojeći mogu nesmetano kanalom duboko ii grad. Jedan vod je tuda produžio u srce neprijateljske odbrane.

Kad su borci pošli za svojim hrabrim vodnikom, stežući rukama oružje spremno za paljbu, ubrzo su naišli na nekoliko prikrivenih ustaša. Kratkotrajni obračun završio se likvidacijom krvoloka i opomenom da se opreznije nastupa. Naprijed je isturena grupa bombaša da uklanja prepreke i krči put u dubinu neprijateljskog rasporeda. Ubrzo se uvidjelo da iz kanala vode saobraćajnice prema nekim otpornim tačkama i bunkerima. Iz njih su vrebale cijevi ustaškog

oružja i bombašima ometale nastupanje. Mrak je dosta smetao i nasumice išlo se dubinom kanala. Komandir čete, bez obzira na takmičenje sa ostalim četama ko će prije ući dublje u grad, nije želio da borci suviše rizikuju i neobazrivo nalete na cijevi neprijateljskog oružja. Stoga je vodnicima, delegatima vodova i desetarima poručivao da se umješnost i snalažljivost primjenjuju pri svakom koraku naprijed. Baš u tim časovima dogodila se srećna okolnost i primijenjena varka. Jedan ustaša, naime, zbunjen i izgubljen, u mraku je naišao na političkog komesara čete Lazu Lazića i grupu boraca. Usplahiren je počeo da priča, misleći da je sreo svoje, kako je grad žestoko napadnut i da spoljna odbrana neće izdržati. Lazić je shvatio s kim ima posla, borcima dao mig da ustašu drže na nišanu i odmjerenim glasom ga zapitkivao gdje su mu kolege.

- Tu su - upirao je rukom u kuće u mraku. - Presvlače se u civilna odijela. S njima je naš oficir ...

To je bilo dovoljno da se kuće opkole, ustaše zarobe i razoružaju. Dok se to izvodilo, Lazić je i dalje ispitivao govorljivog sabesjednika, koji još nije shvatio, ili se možda pretvarao, daje zarobljen i da će odgovarati pred narodnim sudom. On je čak otkrio nekoliko saobraćajnica koje su vodile u pojedina uporišta.

Prvi bataljon je napredovao po planu. S komandantom Rankom Šipkom i političkim komesarom Idrizom Cejvanom, u streljačkom stroju našao se i politički komesar brigade Niko Jurinčić, neposredno pratio tok borbe i uticao na njen razvoj. Komandant brigade Ratko Martinović stalno je rukovodio napadom, pomagao da se ostvari što potpunije sadejstvo svih bataljona i njihovo uklinjanje u dubinu grada. Zamjenik komandanta brigade Đurin Predojević nije odolio, po običaju, da ne dođe u streljački stroj i neposredno utiče na organizovanje i usmjeravanje napada. Sada se našao na pravcu najžešćeg udara Drugog bataljona, sa Đurom Strpcem, Munibom Maglajlićem i ostalima pospješivao napad i želio da se što prije približi tvrđavi. U gradu su gorjeli neki objekti i označavali dokle se stiglo. Najviše je buktinjala jedna drvena baraka, nedaleko od Franjevačkog samostana, u kojoj su nešto ranije savladani i razoružani domobrani. Bio je to dobar orijentir i signal borcima Prve krajiške i Druge proleterske brigade da vide dokle se stiglo i kako se borba razvija na pravcu nastupanja Druge krajiške udarne brigade.

Treći bataljon Druge krajiške brigade uspješno je nastupao na prostoru između Prvog i Drugog bataljona. Na njegovom pravcu našla se Prateća četa brigade i minobacačima tukla zidine tvrđave. Komandant bataljona Mlado Obradović je tražio od kurira da, tako reći, u trku ispod kiše kuršuma prenose naređenja komandirima četa Simi Mrdi, Đuri Vučenoviću Busenu i Vasi Mijatoviću, o usklađivanju borbenog sadejstva i pretraživanju osvojenih zgrada i uporišta. Kuriri Boško Tomić, Vojo Maksimović, Mlado Sredić, Branko Ljubišić i ostali, smjelo su izvršavali postavljene zadatke i tako doprinosili da se uspješnije nastupa. A minobacačije Božo Bundža, Nikica Mrda, Đuro Ćuk, s komandirima Milom Ševom i političkim komesarom Kostom Banjcem, izračunavali su elemente za gađanje i tvrđavu zasuli minama. Eksplozije su zaredale u njenoj unutrašnjosti i branioce primorale da se zavlače dublje u njene bedeme. Ovom prilikom pokazalo se da su minobacači, zbog ubacne putanje njihovih granata, daleko pogodniji od artiljerijskih oruđa koja su mogla gađati samo direktno u zidine tvrđave, bez mogućnosti da ih granate razore i protivniku nanesu ozbiljniji udarac. Protivtenkovski top je direktnim pogocima, koliko je to bilo moguće u mraku i nepovoljnim uslovima za nišanje, neutralisao puškarice u zidu tvrđave. Dušan Šurlan i Đuro Priča, poslije dvadesetak ispaljenih granata, dobili su naređenje da protivtenkovski top dopreme u krivudavu ulicu, direktno u streljački stroj Prvog bataljona, da gađa oklopno vozilo koje je brujalo dublje u gradu i svakog časa moglo da pritekne u pomoć sopstvenim jedinicama.

Paljba se naizmjenično pojačavala i splašnjavala. Kratki zastoji bili su prema za odlučnije nastupanje. Prvi, Drugi i Treći bataljon Druge krajiške nastojali su da produže u neosvojeni dio grada i kulu. Komandant brigade Ratko Martinović, usklađujući napade bataljona i sadejstvo sa Prvom krajiškom udarnom brigadom, u svanuće je znao i trenutno stanje: da neprijatelj drži u rukama samo tvrđavu i dio grada opasan zidinama. Neprijateljske posade su odolijevale na Katini, Kraljevom grobu i Kanalu. Uporno je branjen i most na Plivi. Po svemu se moglo očekivati da će protivnik brzo kapitulirati. U jutarnjim časovima, međutim, dogodilo se drugo: ustaše i domobrani su prikupili i pregrupisali sopstvene jedinice i pošli u silovit protivnapad, prema istočnoj strani grada, najviše na Drugi bataljon Druge krajiške brigade, ali i ostale ... Njihov napad su podržavala oklopna vozila i artiljerijska oruđa sa vatrenog položaja na Volujaku. Razvila se žestoka borba. Ustaše i domobrani jurišali su kod zgrade bolnice, pravoslavne crkve, Franjevačkog samostana i obližnjih kuća. Borci Drugog bataljona pružali su žestok otpor i uzimali. U najtežoj situaciji bili su dijelovi Treće čete, razmješteni u prizemlju i na spratu Franjevačkog samostana. Na kapiju zdanja stigla su oklopna kola i otvorila paljbu iz više mitraljeza. Za njima su dotrčale ustaše da uskaču unutra. Borci iz prizemlja samostana, štiteći jedan drugog vatrom s prozora, nekako su iskakali na suprotnu stranu i izbjegavali naizmjenične rafale. Sa sprata se nije moglo skakati bez bojazni da se ne polome noge, ruke, kičma ... Politički komesar čete Veljko Pjevač, vrebajući i tukući napadače iza rama prozora, obratio se svom zamjeniku Vladi Bajiću:

- Sučite čaršave, vežite ih ... Pomoću njih se spuštajte sa sprata i odstupajte!

- A ti? - upitao je Bajić.

- Štitiću vam odstupnicu. Ništa ne brini. Štitiću vas ...

Kapiju u prizemlju raznijele su eksplozije ručnih bombi i mitraljeski rafali zasipali su unutrašnjost prostorije. Malter se krunio od čvokanja zrna i prašina ispunjavala odaju. Dobijajući pogotke u glavu, sa prvog sprata, odakle je Pjevač dobro nišanio, ustaše nisu imale smjelosti da potrče ispred oklopnih kola i uskoče unutra. U tim trenucima, jedan za drugim, sa sprata, uz pomoć usukanih čaršava, borci su izmicali u pozadinu samostana i dalje. Među posljednjima je krenuo Bajić i Pjevaču doviknuo da više ne rizikuje i da se spusti sa sprata. Iz dubine samostana, u vrevi pucnjave, potmulo je uslijedio odziv:

- Ne brini! Sad ću ja ...

Četa se udaljila od samostana, zauzela nove položaje i odbijala nalete protivnika. Pjevača nije bilo da neustrašivo, po običaju, uzvikne borcima da uništavaju bandite i koljače. Crne slutnje obuzimale su komandira čete Slobodana Indića i zamjenika političkog komesara Vladu Bajića. Čak su namjeravali da vod boraca napute da se pokuša približiti samostanu da potraži političkog komesara. Protivnapad protivnika, međutim, postao je još žešći i ništa se nije smjelo rizikovati.

Sa dostignutih linija u gradu, pod pritiskom podivljalih ustaša, morali su ustuknuti i borci Prvog i Trećeg bataljona. Izmakli su sasvim organizovano i zauzeli dobre položaje da sačekaju i odbijaju protivnika. Ujedno su bočnom vatrom tukli protivnika i pomagali Drugom bataljonu.

Ustaše i folksdojčeri pokušali su da borce Prve krajiške odbace dalje od grada. Koristili su zaštitu oklopnih kola i uputili se komunikacijom za Jezero. Uz izvjesne žrtve prošli su kroz spoj borbenog rasporeda Prvog i Trećeg bataljona Prve krajiške. U nepovoljnoj situaciji komandanti pomenutih bataljona odlučili su da neprijatelju ne dozvole da se dublje uklini i uslijedili su vatreni udari u njegove bokove. S nekoliko najsrčanijih boraca komandir čete Mikan Gajić je za-

iljivim benzinskim flašama oštetiio oklopno vozilo, ali je u teškom dvoboju nrtno ranjen.

I proleterii Druge proleterske brigade prisiljeni su da se povuku prema usini i otuda preduzmu protivnapad.

Kad je sasvim odjutrilo neprijatelj je ovladao istočnim dijelom grada, zatim ibrikom hlora, željezničkom stanicom i drugim objektima. On se nadao, po sve-lu sudeći, da će Krajišnici i proleterii, s obzirom daje danju teško napadati preo brisanog prostora, pogotovo na tvrde zgrade i fortifikacijske objekte, odustati d borbe i odstupiti dalje od grada. Ubrzo su uvidjeli da su se prevarili u željama procjeni. Brigadama je, naime, naređeno da nikako ne odustaju od napada, da pogodnom trenutku, uz sadejstvo i snažne udare, krenu na protivnika. Pripreie su vršene na vatrenoj liniji, pod pljuskom zrna neprijateljskog oružja, čestim ksplozijama minobacačkih i artiljerijskih granata. Dejstvo topova moralo se eutralisati. To je olakšano osvajanjem Katine i vatrom sa Cusine. Neprijateljska ruda, naime, tučena su unakrsnom vatrom i posadi nanijeti gubici. Otpor provnika i dalje nije popuštao. Zapovjednik garnizona je tražio od potčinjenih da e pokleknu, da odbijaju napade, tvrdeći da stiže pomoć od Donjeg Vakufa i ravnika. On je, u stvari, obmanjivao potčinjene, iskazivao sopstvenu pretposivku, ne znajući kakvo je stanje na pomenutom pravcu i da borci Četvrt e ogorske proleterske brigade uspješno štite sve južne prilaze gradu. Trunčicu ade i ohrabrenja ustašama i domobranima je dala pojava njihovog aviona. Le-o je prilično visoko iznad grada, zamakao za obližnji planinski vis, načinio porkrug i obrušio se prema Cusini. Ispustio je nekoliko bombi na položaje jedi-ica Druge proleterske i nije im nanio nikakve gubitke.

## JURIŠ KRAJIŠNIKA I PROLETERA

Manji protivnapadi sa više strana odjednom su prerasli u nezadrživo nastu->anje i juriše. U podnevnim časovima streljački strojevi Krajišnika i proletera »ostali su nezadrživi vatreni val. Bataljoni Druge krajiške domogli su se gradskih ilica, jurišali od zgrade do zgrade, stremili prema centru grada i zidinama kule. Ja sličan način nastupali su borci Prve krajiške i Druge proleterske brigade. Sa ledema kule kosili su neprijateljski teški mitraljezi i puškomitraljezi. Koman-lant bataljona Mlado Obradović je zatražio da minobacačlije Trivo Majkić, Dra-;o Čurgus, Mirko Bundža, Nikica Mrda, Trivo Adamović, Marko Mihajlović, Ilija feselinović i Božo Bundža učutkaju mitraljeze i puškomitraljeze. Božo Bundža e proračunao elemente i granata je ubačena u cijev. Njen polulučni let mogao e pratiti i golim okom. Zgrmila je negdje iza visokog zida i minobacačlije nisu male razloga za nezadovoljstvo. Bundža je ipak mahnuo glavom, opet nešto ra-vnao i odmjeravao. Slijedeća granata, odlazeći ubacnom putanjom, raznijela je ieprijateljsko mitraljesko gnijezdo.

- Ura, burazeri! Samo tako uđrite! - bodrili su borci, iz obližnjih zaklona, ninobacačlije i podsticali da produže kako su i započeli.

Minobacačke granate, skoro nečujne za razliku od topovskih, uništile su još edno mitraljesko gnijezdo. Tako je jedna od većih prepreka bila uklonjena. Bor-i su sada smjelije i silovitije išli prema zidinama. Ustaše su imale sve više mrtvih ranjenih. U očajanju pokušali su da organizuju protivnapade i nisu uspijevali, 'oslužili su se oklopnim kolima koja su bjesomučno jurila da raskinu vatreni ob-uč Krajišnika i umanje njihov pritisak. Borci nisu uzmakli ispred čelične nema-li i pripremili su joj klopku. Posadaje likvidirana i oklopno vozilo zaustavljeno, sfeki borci su obazrivo i ljubopitljivo zavirivali u njegovu unutrašnjost. Jože stemberger, politički komesar čete, sio je za upravljač. Naišao je zamjenik ko-nandanta brigade Đurin Predojević i onako krupan jedva se provukao kroz vra-

tanca na oklopu. Motor je zabrujao i vozilo krenulo. Lagano se udaljavalo kaldrmisanom ulicom i naišlo na brigadni pftitivtenkovski top. Instiktom iskusnog ratnika, Đurin je predosjetio da nišandžija protivtenkovskog oruđa ne zna ko se nalazi u oklopnom vozilu, odmah ga zaustavio i izašao napolje. Učinio je to u pravom trenutku i nesporazum je izbjegnuto.

Napad na neprijatelja je pojačavan. Istovremeno su jurišali borci Prve i Druge krajiške na pravcima svojih napada i neprijatelju nanosili gubitke. Teže i lakše ranjene ustaše i domobrani su nošeni njihovom previjalištu u hotelu Grand. Među njima je bilo i nekoliko folksdojčera. Mrtvi su ostavljani na ulicama, pored zidova zgrada, na zaravni iza zidina kule. Među njima su bili ustaški oficiri Pavić, Smoljan, Tokić, Perković, a takođe i nekoliko domobranskih oficira i podoficira. Lagano je gasnuo otpor branilaca kule. Tome je doprinijelo dejstvo minobacača, protivtenkovskog topa, zatim juriši pojedinih vodova i bombaških grupa, neutralisanje i osvajanje neprijateljskih topova. O tim dramatičnim časovima ustaški podžupan dr Sunjić napisao je: »Najprije su tukli tvrđavu gdje je izginulo mnogo naše vojske, a tukli su je tako da se iz tvrđave nisu mogli iznositi čak mrtvi i ranjeni. Zatim su počeli tući centar grada, tj. onaj dio grada koji se nalazio u našim rukama. Gađanje njihovo bilo je upravo precizno. Gađali su i pogadali, Županiju, »Grand« hotel, ravnateljstvo redarstva, osnovnu školu u kojoj je bila vojska, zatim sve istaknutije zgrade ... Svako daljnje preuređivanje vojnih jedinica i njihovo raspoređivanje bilo je onemogućeno, jer su dijelovi bombi vrcali na sve strane. Daljnja borba bila je, uglavnom, prepuštena inicijativi pojedinaca. Veze sa preostalim položajima bile su potrgane ... Izgubili smo vezu sa topovima. Svi pokušaji da se uspostavi veza sa topovima, pomoću teklića, ostali su bezuspješni, jer svaki teklić, kojeg smo poslali, padao je pogođen vatrom iz strojnice. Od tog doba topovi su prestali raditi...»<sup>19</sup>

Ustaše, folksdojčere i domobrane je obuzela neopisiva panika. Bezglavo su, tako reći, jurili prema mostu na Vrbasu da pokušaju umaći iz grada i produžiti prema Travniku. Malo ih je prešlo dobro tučeni most, a mnogi su zauvijek ostali na njegovom prilazu i obali rijeke. Neki su prihvatili poziv da se predaju i tako izbjegli najgore. Bili su to, uglavnom, domobrani. Ustaše su se rijetko predavale i mnogi su pokušavali da se preruše u civilna odijela i sakriju. Neke su prepoznavali patriotski raspoloženi građani i pomagali u hvatanju.

Zauzimanjem kule i njenih zidina, bjekstvom ustaških i domobranskih grupa nekuda uz Vrbas, Jajce je konačno oslobođeno nešto poslije 16 časova, 25. septembra 1942. godine. U gradu je nastalo slavlje i veselje. Mještani su izašli na ulice da pozdrave svoje oslobodioce i da im požele dobrodošlicu. Iako umorni od viščasovne borbe, borci Druge krajiške imali su pune ruke posla: da sakupe ratni plijen i oružje, da patroliraju i otkrivaju sakrivene grupe ustaša i folksdojčera. Radili su organizovano, na smjenu, dok nije naredeno da se pređe Vrbas i produži u pravcu Travnika. Nešto ranije, u jesenjem sumraku, u porti jajačke crkve, uz dužnu vojničku počast sahranjeni su pali drugovi: Simo Kačavenda, Milan Krnetić, Vlado Marjanović, Veljko Pjevač, politički komesar čete, Mile Sadržak, Nikola Stanković, Ilija Šuput i Branko Vujinović, a 27 teže i lakše ranjenih boraca i rukovodilaca upućeno je u partizansku bolnicu u Podgrmeču.

Pored raznog ratnog materijala, borci Druge krajiške su zaplijenili 7 puškomitraljeza, 250 pušaka i više od 20.000 pušanih metaka. Zarobljeno je više neprijateljskih vojnika koji su odmah sprovedeni u Operativni štab za Bosansku krajinu<sup>20</sup> - Koljačima i zlikovcima je suđeno za počinjene zločine nad nedužnim stanovništvom, a većina domobrana je bilo nevino i pušteno kućama.

Povodom uspjeha u borbi za Jajce, Operativni štab za Bosansku krajinu je izdao, 28. septembra, saopštenje u kome se kaže:

19 Arhiv Vojnoistorijskog instituta, k. 1610, reg. br. 44/If.5.

»Jajce je oslobođeno. Pod silovitim naletom bratski sjedinjenih partizana Krajine, Srbije i Crne Gore, većinom su uništene i zarobljene neprijateljske snage, a manji dio je uspio da kukavički pobjegne. Neprijatelj je imao preko 300 mrtvih i oko 300 zarobljenih. Ovom prilikom u naše ruke pao je veliki ratni plijen: 2 haubice od 100 mm, 1 brdski top od 75 mm, 1 protivtenkovski top, 1 pješadijski top, 2 minobacača, 1 blindirana (oklopna) kola, 1 blindirani voz, 5 kamiona, 2 luksuzna automobila, 4 motora, 5 lokomotiva, 1 reflektor, 400 topovskih granata, 540 mina za bacače, 100000 pušanih metaka... velike količine soli, veća količina sode, karbita, eksera i raznog gvožđa, veća količina životnih namirnica... U ovoj borbi, istakli su se i pokazali veliko junaštvo čete i bataljoni Prve i Druge krajiške brigade i Druge proleterske srbijanske brigade. Naročito su se istakli svojim junaštvom Prvi (kozarski) i Drugi (grmečki) bataljon Druge krajiške brigade, Prvi bataljon Prve krajiške brigade i čitava Druga proleterska srbijanska brigada. . .«<sup>14</sup>. Za izuzetnu hrabrost i rukovođenje jedinicama u napadu, Operativni štab NOP i DV za Bosansku krajinu pohvalio je Durina Predojevića, zamjenika komandanta brigade i Ranka Šipku, komandanta Prvog bataljona.

U oslobođenom Jajcu, kad su jedinice Druge krajiške hitale da postanu sigurna zaštitnica od neprijateljskih garnizona Travnika i Turbeta, preduzete su mjere da se uspostavi i funkcionise istinska narodna vlast. Birani su članovi narodnooslobodilačkih odbora i uvedeni u dužnost. Uspostavljena je partizanska komanda mjesta i garnizona služba. Vršena je evakuacija ratnog plijena, oružja i municije. U grad su stigli članovi Vrhovnog štaba NOP i DV Moša Pijade i Ivan Milutinović da pomognu u organizovanju organa vlasti i uspostavljanju, koliko je to bilo moguće u ratnim uslovima, normalnog života i rada. Ubrzo su otvorene zanatske radnje i trgovine. Ponešto se moglo pazariti, za dinare i kune. Ništa se nije smjelo samovoljno i prijetnjom oduzeti. Za takve postupke, borci su znali, kažnjavalo se najstrože. Omladinke i omladinci, u većini slučajeva, postali su veoma aktivni, naročito u pripremanju priredaba, raskršćivanju ruševina, ispisivanju parola i crtanju crvenih petokraka na zidovima grada. Mnogi su izrazili želju da stupe u partizanske redove.

## NA PRILAZIMA KOMARU, TURBETU I TRAVNIKU

Štab Četvrtе crnogorske proleterske brigade, dopisom Operativnom štabu za Bosansku krajinu, 26. septembra, u kome izvještava o napadu na neprijateljska uporišta Vinac, Doganovce i Staro Selo, tražio je da se jedinice Druge krajiške upute prema Turbetu, da usput pročište teren, naročito pošumljeni predio Kuma u kome se nalazilo više ustaša. Zahtjev je, inače, bio u skladu sa operativno-strategijskom zamisli da se pojačaju napadi na protivnika sve do rijeke Bosne.

Iz oslobođenog Jajca jedinice Druge krajiške su stigle u Šibenicu i tu imale kraći predah. Borci su se okrijepili hranom i snom. Na osnovu raspoloživih podataka štab brigade proučio je trenutnu situaciju na pravcima nastupanja do Turbeta i Travnika. Razmotreni su naredni borbeni zadaci i saopšteni štabovima bataljona. Cilj je bio jasan: da se neprijatelj ugrozi na domaku Turbeta i Travnika i na komunikaciji prema Donjem Vakufu. To je činjeno zbog osiguranja napada na neprijatelja u Donjem Vakufu i zatvaranju pravca od Travnika i Turbeta za Jajce.

U Šibenici i Biokovinama održani su zborovi mještana i boraca. Govorili su politički komesar brigade Niko Jurinčić, komandant brigade Ratko Martinović i politički komesar Prvog bataljona Idriz Čejvan. Mještanima je predloženo da

neprijateljska propaganda svakodnevno širi laži o narodnooslobodilačkom pokretu i da joj ne treba vjerovati. Istaknut je značaj jačanja i širenja bratstva i jedinstva između Muslimana, Srba i Hrvata, razobličena sramna uloga ustaša i četnika i njihova saradnja sa okupatorom. Da su zborovi uspjeli moglo se vidjeti, pored ostalog, i po tome što su žitelji pomenutih sela prikupili skriveno oružje i predali ga političkom komesaru bataljona.

U štabu brigade nešto ranije došlo je do kadrovskih promjena. Dušan Misića, zamjenik političkog komesara, otišao je na istu dužnost u Petu krajišku (kozarsku) udarnu brigadu, a na njegovo mjesto je došao Dragoslav Mutapović, do tada politički komesar bataljona u Drugoj proleterskoj srbijanskoj brigadi, predratni komunista, rodом iz okoline Čačka.

Jedinice Druge krajiške su nastupale u tri borbene kolone. Srednju je činio Prvi bataljon, usmjeren prema planini Radelj, lijevu Drugi bataljon, sa zadatkom da potuče neprijateljske posade u uporištima Poniru i Gostilju i produži u Đelilovac, a desnu Treći bataljon, orijentisan prema Komaru i istoimenoj željezničkoj stanici. Išlo se oprezno. Isturene patrolе izvidale su brdovite i teško prohodne terene. Vodilo se računa da se slučajno ne naide na neprijateljske zasjede. Ujedno su prikupljani podaci o brojnom stanju i naoružanju neprijateljskih vojnika u uporištima na koje se nailazilo. Pretražujući i čisteći teren i održavajući vezu sa susjedima na lijevom i desnom krilu, Prvi bataljon je prošao Djavor, Konak, Gradinu i bio brigadna rezerva. Drugi bataljon je nastupao sjeverno od drumа Travnik-Jajce, preko Brvanaca i Božikovca da se približi Poniru i Gostilju. Treći bataljon je prošao Prisoje, Silajdevinu, Suhodol, ugrozio domobrane u željezničkoj stanici Oborcima, uspostavio vezu sa jedinicama Pete crnogorske udarne brigade u rejonu Skakavaca, sa jedinicama Četvarte crnogorske proleterske brigade u selu Sandžaku i Udarним bataljonom Trećeg krajiškog narodnooslobodilačkog partizanskog odredа, koji se nalazio u selu Silajdevini. Borci i rukovodioci pomenutog bataljona morali su uložiti izuzetne napore da savladaju teško prohodno planinsko zemljište i stignu na položaj kod Komara.

Neprijateljska posada u Poniru je ugrožena udarom sa sjeverne, zapadne i južne strane i našla se u vatrenom poluokruženju. Borci Drugog bataljona smjelo su nastupali i približavali se zgradi kasarne. Oružnici su otvorili vatru, ali su uvidjeli da se ne mogu odbraniti i bezglavo su bježali prema Gostilju i Karauli. Očigledno su bili iznenađeni pojavom partizana, pogotovo što su pola sata ranije ispratili dvije čete Nijemaca, koji su vršili izviđanje, u Turbe i Travnik. Zarobljen je zapovjednik postaje Ivan Gaj, podoficir Omer Bojić i još nekoliko oružnika. U okolini Ponira se nalazila i jedna satnija domobrana koja se povukla u Gostilje i zauzela obrambene položaje. Gonjenje je nastavljeno i pripreman napad na Gostilje. Neprijateljska posada, izgleda nije očekivala da će tako brzo doći do borbe, čak je namjeravala da večera, ali je u tom ometena. Komandir Veljko Miljević i zamjenik komandira čete Stojan Milnović povelі su borce da se prikradu neprijatelju. Uslijedilа je kraća paljba. Neprijateljski vojnici su odgovorili i počeli bježati. Iza njih je ostala bogata trpeza, dosta hljeba i pečenja, pa su borci neočekivano dobro večerali i imali prilike da malo odspavaju i odahnu od izuzetnih borbenih napora i pokreta u planinskom zemljištu. Poslije su produžili prema Karauli i nastavili da se bore protiv brojnih neprijateljskih jedinica. U izvještaju oružničkog krilnog zapovjedništva Jajce, 29. septembra, o napadu na Ponir pored ostalog kaže se: »Pošto su partizani zauzeli postaju Ponir, prema dosadašnjim podacima, vojarna je zapaljena. Štаje sa tajnim i otvorenim spisima sa ove postaje nije poznato, jer se ne zna za sudbinu zapovjednika postaje, a oružnici koji su izbjegli o tome ne znaju ništa..«<sup>15</sup>



Noću, 29. i 30. septembra, jedinice Trećeg bataljona napale su stanicu Komar i prugu sve do Goleša. Razvila se žestoka borba. Iz tvrdih zgrada, bunkera i rovova, neprijateljski vojnici pružali su žilav otpor. Komandant bataljona Mlado Obradović tražio je da komandiri četa nezadrživo upućuju borce u napad i da u tome prednjače. Neprijatelju se prilazilo neustrašivo, u njegove jazbine sasipani su puškomitraljeski rafali i bacane ručne bombe. U napadu su učestvovali svi: komandant, politički komesari, komandiri četa i vodova, delegati, desetari, borci i kuriri. Neprijateljski vojnici su ginuli, ali se nisu predavali. Vrijeme je protkalo u obostranim napadima i protivnapadima. Hrabrost su ispoljili Branko Popović, Milan Makivić, Simeun Timarac, Rajko Popović, Nedo Ljubišić, Mladen Pandža, Vojislav Kečan, Simo Mrda, Branko Marčetić, Ljubomir Cavić, Nikica Milić, Milan Stanić, Pero Vukojević Perica, Dragan Šurlan, Milan Kubota, Ljubomir Kondić Ljubo, Rajko Mršić, Petar Samardžija, Branko Marčetić i drugi. Neprijateljski vojnici su očekivali da svane i da im pomoć stigne od Donjeg Vakufa i Travnika. Četama je naređeno da pokidaju uskotračnu željezničku prugu, na više mjesta od Komara do Goleša, da se tako paralizuje saobraćaj između Travnika i Donjeg Vakufa. Borci su zapeli iz sve snage i šine strovaljivali u jaruge pored nasipa pruge. A kada je počelo svanjivati, u Komar počele su pristizati jače neprijateljske jedinice iz Donjeg Vakufa i odmah su stupile u borbu. U nepovoljnoj situaciji komandantu Trećeg bataljona nije preostajalo ništa drugo nego da naredi da se čete izvuku na pogodnije položaje i odbijaju napadače. U izvještaju štaba brigade, za period od 15. do 30. septembra, za borbe u rejonu Komara, pored ostalog, navedeno je da je u toku 29. septembra neprijatelj dobio velika pojačanja, tako da je 30. ujutru izvršio napad i uspio da, na cijeloj liniji, potisne jedinice brigade. Žestoka borba vođena je kod Komara, gdje je izbačeno iz stroja preko 100 neprijateljskih vojnika, kao i kod Gostilja gdje je neprijatelj, takođe, imao velike gubitke.

I Prvi bataljon je vodio, na svom pravcu nastupanja, borbu protiv ustaških, njemačkih i domobranskih jedinica i uporno se približavao označenom cilju.

Drugi bataljon, poslije uspjeha u Gostilju, produžio je prema neprijateljskim položajima na Smetu. U toku noći, 30. septembra, razvila se kratkotrajna i žestoka borba. Neprijateljski vojnici su koristili mrak, poskakali iz rovova i zaklona i pobjegli u Karaulu. Od Turbeta se oglašavala neprijateljska artiljerija i granate su često dolijetale da ometaju nastupanje boraca Drugog bataljona. Prilikom artiljerijskog bombardovanja grupa boraca se osmjelila i nije tražila sigurnije zaklone. Komandir čete Mihajlo Pejić je opomenuo drugove da se olako ne izlažu opasnosti, ali opet se nije prošlo bez gubitaka. Jedna granata je eksplodirala pored grupe boraca i geleri su usmrtili Dragu Milanovića, Lazu Plavšića i teško ranili Jošu Majkića. Bila je to neprijatna opomena da se otkriveni položaji mijenjaju, neprijatelj zavarava i traže sigurniji zakloni.

Ceta Nijemaca sa satnijom domobrana krenula je iz Karaule da se domogne Smeta i prodre dalje. Dočekani su ubitačnom vatrom i primorani da se povuku. Na Karauli su Nijemci i domobrani namirili utrošenu municiju i opet se pripremili da krenu u napad.

## UDAR BORBENIH GRUPA »SUŠNIK« I »VIST«

Nijemci se nisu mogli pomiriti da partizanske brigade, među kojima i Druga krajiška, ugroze Donji Vakuf, Turbe, Travnik i produže prema dolini Bosne. Ujedno bili su riješili da prodru u Jajce, da partizanske jedinice opkole i unište. U tajnosti je pripremana borbena operacija »Jajce«, formirane borbene grupe »Sušnik« i »Vist« i planirano njihovo sadejstvo sa borbenom grupom »Vedel«. Na čelu borbene grupe »Sušnik«, prikupljene u rejonu Turbeta, nalazio se ko-

mandant 738. njemačkog pješadijskog puka i njemu su, pored njemačkih, bile potčinjene sve domobranske, ustaške i oružničke jedinice u rejonu Jajca i Travnika. Borbenom grupom »Vist«, prikupljenom u rejonu Donjeg Vakufa, komandovao je komandant 750. njemačkog pješadijskog puka. Njemu su bile potčinjene ustaške i domobranske jedinice južno od Jajca do Donjeg Vakufa. Dejstvo pomenutih borbenih grupa je usmjeravao i koordinirao štab 718. njemačke pješadijske divizije koji se nalazio u Sarajevu. Da bi postigle što veću udarnu moć one su ojačane znatnim brojem artiljerijskih oruđa, tenkovima i oklopnim vozom. Zamisao izvođenja operacije, prema zapovijesti štaba 718. njemačke pješadijske divizije, 30. septembra, izgledala je ovako: da se Druga krajiška, Četvrta i Peta crnogorska brigada i ostale partizanske jedinice potisnu u pravcu sjeverozapada, do Jajca, da istovremeno uslijedi udar 714. njemačke pješadijske divizije, odnosno borbene grupe »Vedel« od Banjaluke, Manjače i Mrkonjić-Grada, da se pomenute brigade obuhvate vatrenim okruženjem i postupno izlože uništenju. Prvog oktobra njemačke borbene grupe su krenule s polaznih položaja da ostvaruju operativno - taktičku zamisao i stignu u Jajce. Već 2. oktobra, pošto je potisnula Drugu proletersku brigadu, borbena grupa »Vedel« je ušla u Mrkonjić-Grad, uz podršku četničkih jedinica, a zatim produžila, obuhvatnim manevrom preko planine Lisine, prema Jezeru i Jajcu. Grupe »Sušnik« i »Vist«, po prelasku u napad od komunikacije Travnik-Turbe-Donji Vakuf, naišle su na žestok otpor boraca Druge krajiške, Četvrte i Pete crnogorske brigade i jedinica Trećeg krajiškog partizanskog odreda. Jakom napadu bili su izloženi bataljoni Druge krajiške brigade koji su se uporno branili i taktički smišljeno izbjegavali udare. Njih su napadali Nijemci, ustaše, domobranci i četnici iz više pravaca: jednom kolonom od Oboraca, drugom, i to jačom, od Komara, trećom preko planine Radalje, sa težištem prema koti 1366, četvrtom od Turbeta preko Karaule i petom od Korićana prema Gostilju. Prvog oktobra borba se toliko rasplamsala da se pretvorila u pravi vatreni pakao. Artiljerijski uragani tutnjali su duž položaja jedinica Druge krajiške i ostavljali zastrašujuće crne kratere. Borci su pravovremeno nazirali dobre zaklone i ozbiljnijih žrtava nije bilo. Preduzimano je sve da se nastupanje protivnika osujeti i suzbije. Prvi bataljon, pod komandom Ranka Šipke i Idriza Čejvana, zatvarao je pravac kod Karaule, upustio se u tešku višeečasovnu borbu s neprijateljskim streljačkim strojem i tenkovima. Grupa boraca presjekala je drvene nosače mosta na Lašvi i to dobro maskirala da se lako ne primijeti. Naišao je neprijateljski tenk, trenutno zastao na prilazu mostu, a potom se osmijelio i pošao preko njegove podloge. Nosači su popustili, most se provalio i tenk je strmeknuo u provaliju. Vidjevši to, borci su otvorili vatru na streljački stroj Nijemaca koji su išli iza tenka i natjerali ih da pobjegnu. S njima su se povukla i tri preostala tenka negdje do Turbeta i otuda su povremeno otvarali vatru. Zamjenik komandanta brigade Đurin Predojević je procijenio da je tenk zariven u strmu obalu Lašve, čak naslonjen na debelu bukvu, toliko oštećen da se ne bi mogao izvući i koristiti. Stoga je odlučio da se tenk polije benzinom i zapali. Đurin je pozvao Đuru Priču i upitao:

- Bili smio skoknuti do prevaljenog tenka?
- Đuro je kratko bio u nedoumici i upitao:
- A što ću tamo?
- Da grdosiju zapališ. Evo, imamo ovdje, na položaju, pola litre benzina.
- Zapaliću ga! - pristao je Priča, uzeo flašu i šibicu.

Borci su se pripremili, ukoliko dođe do neprijateljskog napada, da otvore vatru i Priču pomognu da lakše izvrši zadatak. A on se prikradao od drveta do drveta i stigao obali grgoljive rijeke. Tenk je ležao ukoso, sa topovskom cijevi okrenutom nekuda uzvodno, otvorenom kupolom kuda su se tenkisti izvukli i umakli nizvodno, za streljačkim strojem koji su podržavali u napadu. Pricaje bojažljivo virkao u crno udubljenje čelika i uvukao se unutra. Pored topovskih gra-

nata i municije u tenku je bilo nešto cigareta i hrane. Priča je uzeo hranu i cigarete, tenk polio benzinom, zapaljenu šibicu bacio unutra i trkom se udaljio za obližnje stablo. Časak se osvrnuo, vidio dim i plamen u otvoru kupole. Zadihan i uzbuđen trčao je dalje i naišao na Đurina Predojevića, nasmijanog i zadovoljnog. U tom trenutku je uslijedila eksplozija granata u zapaljenom tenku i buknuo rezervoar benzina. Gusti crni dim izvio se iznad krošanja drveća i rasplinuo iznad toka Lašve. Od čelične grdosije ostao je samo ogorjeli i poderani oklop da svjedoči o dovrtljivosti i smjelosti boraca Druge krajiške udarne brigade.

Na udaru se našao i Drugi bataljon, na položajima sjeverno od Karaule i uspješno je odolio napadu brojnijeg i bolje naoružanog protivnika. Čak mu je nanio osjetne gubitke i udarom u bokove prisilio ga da se povuče. Pravu opasnost, međutim, nisu predstavljali napadi s čela, od Turbeta na zapad, sjeverozapad i sjever, nego pojava jednog njemačkog bataljona ojačanog četnicima i ustašama, na prostoru kod Korićana, s očiglednom namjerom da stigne u Gostilje, za leđa Prvom i Drugom bataljonu Druge krajiške. Štab brigade je prozreo ovu namjeru protivnika i bataljonima naredio da se obezbijede od pravca Korićana, vješto manevrišu i izvlače sa ugroženog područja. Tako su teške borbe nastavljene...

Treći bataljon je istovremeno vodio odbrambene borbe na prostoru od Komara do Radalje. U napadu učestvovalo je oko 1.500 Nijemaca, ustaša, četnika i domobrana, a to znači da su borci Trećeg bataljona zadržavali trostruko brojnijeg protivnika i nisu mu dozvolili da se olako domogne željenog cilja. U jednom pogodnom trenutku Treći bataljon je prešao u protivnapad i protivnika odbio na polazne položaje, prema željezničkoj pruzi kojom je tutnjao oklopni voz i povremeno otvarao vatru da zaštiti jedinice u povlačenju. Neprijatelju su nanijeti ozbiljni gubici. Mrtvi i ranjeni vojnici nošeni su prema željezničkoj stanici, smješteni u vagone i transportovani u Donji Vakuf. Neprijatelju su pristizala pojačanja i pritisak nije prestajao. Treći bataljon, na osnovu procjene komandanta Vlade Obradovića i političkog komesara Milana Vrhovca, nalazio se u prilično nepovoljnoj situaciji samim tim što je bio dosta udaljen od Prvog i Drugog bataljona s kojima je teško mogao ostvarivati sadejstvo i održavati veze. Na to je nepovoljno uticalo teško prohodno planinsko zemljište i napadi neprijatelja s trije strane. Bataljonski kuriri imali su dosta poteškoća u održavanju veze između štaba bataljona i štaba brigade koja će nešto kasnije, izvjesno vrijeme, biti irekinuta. Dok je teška borba trajala od štaba brigade traženo je mišljenje kako la se postupi u delikatnoj situaciji. Štab brigade iz časa u čas pratio je razvoj borbe i preduzimao mjere da se bataljoni suviše ne izlože udaru neprijatelja i ne pretrpe ozbiljnije gubitke. Stoga su orijentisani na izvlačenje na nešto uži prostor prema selima bliže Jajcu. Ovakva zamisao uslovlila je da Treći bataljon duže zadržava neprijatelja na padinama Radalje, čime je štićen desni bok i dobrim dijelom pozadina borbenog rasporeda Prvog i Drugog bataljona. I okršaji nisu pre-tajali. Zamjenik komandira čete Branko Popović, Nikola Milić, Branko Marčević, Rajko Mršić i još nekoliko boraca Druge čete Trećeg bataljona sukobili su se iznenada sa jačom njemačkom jedinicom i žestoka se borba rasplamsala. U udaru ranjeni su Branko Popović, Nikola Milić i Mirko Knežević, ali i neprijatelj lije prošao bez gubitaka. Na položajima na Radalju u toku odbijanja brojnih neprijateljskih napada, rane su zadobili Mitar Oljača, Boro Krelić i Vid Grujičić. >Ijima je odmah ukazana pomoć i upućeni su dalje od vatrene linije.

Shodno uputstvu štaba brigade bataljoni su, 1. oktobra noću, radi izbjegavanja opkoljavanja, prekraćivanja odstupnice i ostalih iznenađenja, napustili do-dadašnje i stigli na nove položaje. Prvi bataljon i Drugi bataljon zauzeli su položaje u rejonu Božikovca, sjeverno od drumu Travnik - Jajce, a Treći se rasporelio nešto zapadnije, južno od pomenutog drumu, u brdovitim predjelima Grdova, sa isturenim dijelovima do trigometrijske tačke 1287 na Radalju da zadrža-

vaju i usporavaju nastupanje neprijateljskih jedinica. Na tom sektoru sjutradan je vođena žestoka borba u kojoj su dali živote Nikola Topić i Rade Todić. Obojica su doneseni u Grdovo i tu sahranjeni. Borci Trećeg bataljona su oskudijevali u municiji i ručnim bombama. Na svaku pušku, u prosjeku, dolazilo je oko desetak metaka, a na puškomitraljeze i teške mitraljeze samo 80 metaka. Bilo je to veoma malo da se protivnik uspješno zadržava i odbija. Kad se tome doda daje bataljon izgubio vezu sa štabom brigade, onda je zaista bio u teškoj situaciji. Komandir kurira i njegov pratilac su upućeni da pronadu štab brigade i izvijeste šta se dešava u rejonu Grdova. Ujedno su preduzete mjere da se Treći bataljon izvlači ispod ubitačne vatre, postavlja zasjede i neprijatelja tako iznenađuje.

## POVLAČENJE PREMA JAJCU I DALJE...

Neprijateljske jedinice, uz stalnu podršku artiljerije, uporno su nastupale i nastojale da prirede iznenađenje. Od Ponira su ugrozile bok Drugog bataljona i namjeravale mu onemogućiti da odstupi na povoljnije položaje. Razvila se žestoka borba i nadmoć protivnika dolazila je do izražaja. Samim tim ugrožena je i pozadina Prvog bataljona. U nepovoljnoj situaciji, kada su neprijateljske jedinice namjeravale u Krušćicu, komandanti bataljona nisu imali boljeg izbora od naređenja da se njihove jedinice užurbano povuku od Božikovca i Karaule na Vinac i tamo nastave borbu. Jedna četa Prvog bataljona je trkom upućena prema Krušćici da vodi borbu u susretu i usporava nastupanje neprijateljskih streljačkih strojeva.

U izvještaju štaba brigade, od 2. oktobra o tome rečeno je: »Još više desno preko Dnoluka, primijećeno je bacanje bijelih raketa, te izgleda daje s neke druge strane kretala neka druga kolona koja od nas nije mogla biti osmotrena. Prema ovom neprijatelj nesmetano zalazi pozadi naših snaga i nesmetano može da se spusti u Jajce ukoliko niste uputili neke snage u pravcu Ponira i još više sjeverno, kao i u pravcu Šibenice...«<sup>16</sup>. Pomenuti izvještaj je hitno dostavljen Operativnom štabu za Bosansku krajinu, koji je naredio Drugoj krajiškoj brigadi da se hitno izvlači sa ugroženog sektora na prostoriju Mujdžići, Čitluk i Brdjani. Rečeno je i to da se ne raspolaže jedinicama koje bi se uputile da pomognu i pojačaju borbene napore Druge krajiške, da se brani pravac Šibenica-Kum-Kosa sve do zalaska sunca, 3. oktobra, a poslije odstupi pravcem Skela-Brvance-Šedinac-Močioci, zapravo na položaje jugoistočno od Šipova. Bilo je predviđeno da Četvrta crnogorska proleterska brigada stigne u rejon Šedinca i na Čusinu i pomogne u prihvatu i povlačenju jedinica Druge krajiške brigade. Operativni štab predložio je štabu brigade da 3. oktobra, ako je to moguće, ne angažuje bataljone u otvorenim borbama i da neprijatelja ugrožavaju dubinskim zasjedama. Gledano u cjelini, iz svega je proizlazilo da nije cilj uporna odbrana Jajca nego izvlačenje brigada ispod direktnog udara njemačkih borbenih grupa »Vedel«, »Vist« i »Sušnik«. U izvještaju komandanta 718. njemačke pješadijske divizije, 12. oktobra 1942, o toku i iskustvima iz operacije protiv partizanskih jedinica u okolini Jajca, navodi se, pored ostalog, da je ujutru, 3. oktobra, počelo povlačenje partizana (Druge krajiške) ispred jedinica grupe »Sušnik« i da je to činjeno uz pomoć snažnih borbenih zaštitnica. Iz toga se vidi da su jedinice Druge krajiške primjenjivale partizansku taktiku i uspješno izvršavale naređenje Operativnog štaba za Bosansku krajinu. I njemačka borbena grupa »Vist« je zadržavana žilavim otporom i protivnapadima jedinica Četvrte crnogorske proleterske brigade i Trećeg krajiškog partizanskog odreda. Neprijatelj je smetalo teško prohodno planinsko zemljište, dubinske zasjede i protivnapadi. Stoga je borbena grupa

Sušnik« ojačana 7. i 8. bataljonom 738. njemačkog pješadijskog puka, čime je »ritisak na Drugu krajišku postao snažniji, a grupa »Vist« sa dvije čete ustaša. Komandant njemačke divizije otvoreno priznaje da se moglo napredovati samo korak po korak« i daje iznenađen borbenošću, pokretljivošću i dobrim laoružanjem partizana.

Druga krajiška brigada se povukla, u skladu sa predviđenim planom, na >oložaje jugoistočno od Šipova i poslije produžila u Podgrmeč. U Jajce su ušli iajprije njemački tenkovi borbene grupe »Vedel«, a zatim pješadijske jedinice >orbene grupe »Sušnik«.

Poslije kraćeg predaha u rejonu Šedinca, jedinice Druge krajiške brigade >ošle su u Gornji Budelj i Sanicu gdje su stigle 7. oktobra. Premoreni od dugog >ješačenja, borci su jedva dočekali da prilegnu i da se odmore. Poslije su se ku>ali, prali veš i čistili odjeću. Tek tada se moglo vidjeti koliko je dotrajala odjeća obuća boraca i da se mora hitno obnoviti. Štab brigade je tražio od Operativnog taba da mu se dodijeli ranije obećanih 200 gotovih odijela iz intendature Prve ;rajiške brigade da se ublaži nestašica i odjenu borci čija je uniforma sasvim do>rajala.

Raspoloženi i vedri što se vraćaju u Podgrmeč i bliže Kozari, borci su pružali :orake od Gornje Sanice i žurili u Lušci Palanku. Sunce je savijalo zapadu i po>onulo za vrhove mrgodnog Grmeča. Suton je lagano prekrrio planinske kuće i elo u blizini. Već su žmirkala svjetla petrolejki i lojanica, kad je prethodnica bri>ade ulazila u selo. A onda je uslijedilo postrojavanje i dotjerivanje za paradni narš. Komandant brigade Ratko Martinović, politički komesar Niko Jurinčić, amjenik komandanta Đurin Predojević i zamjenik političkog komesara Dragos>iv Mutapović bili su obaviješteni da je u centru sela podignuta tribina, da su tu lanovi Operativnog štaba za Bosansku krajinu i partijski rukovodioci. Sakupio e i narod iz Lušci-Palanke i obližnjih sela da dočeka i pozdravi svoje borce. Već e mogao čuti žagor i razgovori u blizini. U susret borcima dotrčali su dječaci djevojčice, neki su prepoznali svoje očeve i pokušali im se obisnuti oko vrata, ve je to izgledalo dirljivo i neizmjereno radosno. Potom su uslijedile komande a se nastupa čvrstim vojničkim korakom. Zemlja je uzdrhtala, odjeknuli aplau>i i povici posmatrača. Buketi planinskog cvijeća su poljetjeli iz ruku omladinki nasuli srčane borce. Bilaje to zahvalnost za podvige i pobjede nad neprijateljem teškim borbama na Manjači, u Jajcu, kod Travnika, Turbeta, Komara i Radalje. otom je uslijedilo veselje i trajalo do duboko u noć.

## KRATAK PREDAH I POLITIČKI RAD

Usljedio je šestodnevni odmor u Lušci-Palanci. Drugi bataljon je kasnije Dućen u Hašane. Vrijeme je umješno korišćeno za vojnu i političku obuku bo>ica. Komandiri četa i vodnici vodova razradili su takav plan praktične obuke, i borci što više shvata značaj umješnog prebacivanja preko nepokrivenog zem>šta, podilaženja raznim vrstama prepreka, u prvom redu rovovima i bunkeria. Više pažnje posvećeno je i obuci o pravilnoj upotrebi oružja i bombi. Sve to iziskivalo fizičko i umno naprezanje boraca i ne bi se moglo reći da su imali dmor baš u pravom smislu ove riječi. Kad se tome doda da su redovno održa>mi politički časovi, razgovarano o zdravstvenom prosvjećivanju i higijeni, sve ) kazuje da je nekoliko dana bez borbe proteklo, u stvari, u intenzivnom radu normalnom odmaranju.

U to vrijeme održan je masovni zbor naroda i vojske. U Lušci-Palanku slilo ; mnoštvo mladih iz Podgrmeča u želji da čuju o uspjesima u borbi protiv oku>atorskih i kvislinških jedinica na mnogim frontovima, o perspektivama razvoja arodnooslobodilačke borbe i postizanju narodnih pobjeda. Posebno interesoo

vanje vladalo je za tek minule borbe Druge krajiške u Jajcu, kod Turbeta i Travnika. Na tribini smjenjivali su se govornici. Narodu i borbima govorili su politički komesari, vojni komandanti i omladinski rukovodioci. Njihova tumačenja događaja i isticanja spremnosti Druge krajiške da postiže još zapaženije borbene rezultate, mladi i stari Podgrmeča su dočekivali i pozdravljali pravim ovacijama. Stvoreno je takvo raspoloženje da su desetine djevojaka i mladića izrazili želju da postanu borci. Nekima je udovoljeno i odmah su dobili oružje i raspoređeni u čete i vodove.

U Drujoj krajiškoj, dok se nalazila u Podgrmeču, formiranje Politodjel brigade i preduzete mjere za jačanje i osavremenjavanje političkog rada. Politodjelom je rukovodio Pero Radović, a članovi su bili Dušan Korać, Radenko Bročić i Miro Dragišić. Kasnije će dolaziti do promjena u sastavu i kadrovskom jačanju Politodjela.

Politički komesar i zamjenik političkog komesara brigade Niko Jurinčić i Dragoslav Mutapović analizirali su političko stanje u brigadi, prikazali realno stanje, šta se radi i šta treba raditi na jačanju svijesti boraca i rukovodilaca. Izvještaj o tome dostavljen je 14. oktobra Operativnom štabu za Bosansku krajinu, iz njega se vidi da se moralno-političko stanje poboljšalo. Disciplinaje pojačana u svim bataljonima, uglavnom političkim radom, pravilnim objašnjenjima njenog značaja i potrebe za borbene i ostale uspjehe brigade. Sa zadovoljstvom je konstatovano da se u posljednje vrijeme u jedinicama nije dogodila ni jedna krupnija politička greška. Sitnije greške su pravovremeno uočavane, o njima je raspravljeno na bataljonskim i četnim konferencijama, identifikovarii njihovi nosioci i preduzimane mjere da se odmah otklanjaju. Pravilnim političkim radom jačana je borbenost jedinica o čemu se u izvještaju navodi: »Vojni kvalitet naših jedinica vidi se najbolje po tome što je naša brigada vodila dva mjeseca neprekidne borbe sa udruženom bandom nanoseći joj velike gubitke (25 dana na Sitnici, Kadinoj vodi, napad na Jajce, borbe oko Travnika), a da pri ovim velikim borbama nigdje nije pokazala slab moral i da su naši gubici, specijalno u posljednjim akcijama, neznatni. Prilično velika borbenost i disciplina naših jedinica je i rezultat političke svijesti naših boraca.

Neprekidne borbe u mnogome su ometale pravilan vojno-politički rad naših jedinica, ali se i pored toga koristio svaki čas i svaka mogućnost...«

Nije prećutano šta se postiglo u pojedinim selima u kojima je četnička propaganda učinila svoje. Borci i rukovodioci, naime, u svakoj prilici tumačili su zavedenim mještanima liniju narodnooslobodilačke borbe, razotkrivali izdajničku ulogu četnika i njihovu saradnju sa Nijemcima. Svaki borac - kaže se u izvještaju - u granicama svojih mogućnosti i znanja bio je neposredni agitator i zavedenima tumačio koliko su četnici ogrezli u izdaji i bratoubilačkoj borbi. Činjeno je to i na seoskim zborovima kada su prisutnima govorili politički komesari, komandanti i partijski rukovodioci. Nisu zaobilazeni događaji i ratišta u svijetu. Razvoj narodnooslobodilačke borbe objašnjavanje i u kontekstu sa borbom porobljenih naroda Evrope i ulogom saveznika, SSSR, Engleske i SAD, u borbi protiv Hitlerove Njemačke i njenih saveznika. Naglašavan je sporazum SSSR, Engleske i SAD, odnosno njegov značaj i korist za potlačene narode Evrope. Raskrinkavana je izdajnička uloga izbjegličke jugoslovenske vlade u Londonu i njenog oslonca u borbi protiv partizanskih jedinica - Draže Mihailovića i ostalih četničkih glavešina. Kako su zborovi naroda i vojske izgledali i završavani najbolje ilustruje konstatacija iz izvještaja o zboru u Šehovcima: »Zbor je bio imponantan, jer se narod osjetio slobodnim, osjetio svoju pravu narodnu vojsku i uvjerio se da mu partizani nose slobodu i oslobađaju ga ispod okupatorskog i četničkog jarma...«<sup>18</sup>

17 Zbornik NOR-a, tom IX, knj. 2, str. 197-201.

18 Zbornik NOR-a, tom IX, knj. 2, str. 197-201.

Radom Politodjela stanje je kvalitetno unapređivano i poboljšavano. Svakog dana, u prijedpodnevnim časovima, kada jedinice nisu bile na položaju i na padu na neprijatelja, održavane su političke konferencije u četama. Popodne je izvođena vojna obuka boraca i starješina. Bataljonskim i četnim konferencijama, kada su prilike dozvoljavale, prisustvovali su pojedini članovi štaba brigade, neposredno učestvovali u raspravama i doprinosili jačanju svijesti boraca i rukovodilaca. U to vrijeme u političkoj obuci tumačenje sadržaj brošure »Englesko-sovjetski ugovor«, »Uloga Crvene armije u drugom svjetskom ratu«, »Mjesto i uloga KPJ u organizovanju narodnooslobodilačke borbe, njenom širenju i jačanju«. Isticanje redovno značaj bratstva i jedinstva naših naroda i narodnosti u borbi protiv okupatora i njegovih pomagača. U političkom uzdizanju boraca značajnu ulogu imale su radio-vijesti, članci u »Borbi«, »Krajiškom partizanu« i vojno-politički pregled najvažnijih ratnih i ostalih događaja. Interesantno je napomenuti daje dosta boraca izražavalo želju da im se dobavi stručna literatura o zemljoradnji u SSSR.

Brigadnoj političkoj konferenciji prisustvovali su svi politički komesari, zamjenici političkih komesara i politički delegati. Bila je to prilika da se zajednički sagleda i ocijeni moralno-političko stanje i usvoji naredni plan rada. Konferenciji je predsjedavao politički komesar brigade i uvodnim izlaganjem omogućio da se raspravlja o suštinskim pitanjima političkog djelovanja. Posebno je istaknuta uloga političkih komesara, njihova odgovornost u političkom obrazovanju boraca i djelovanje u mjestima kuda jedinice brigade prolaze i vode borbu. Njima je, zapravo, iako su bili mladi i bez dovoljno iskustva u političkom radu, odati priznanje za ono što su postigli u zaista kratkom vremenskom periodu. Bila je to garancija da će tako poletno djelovati u narednom periodu, u skladu sa usvojenim planom političkog rada, koji je nastao na osnovu brojnih predloga većine boraca i sadržajno obuhvatao njihove želje i interesovanja.

Uporedo održana je brigadna konferencija vojnih rukovodilaca koji su analizirali i kritički ocijenili posljednje borbe, iz toga izvlačili odgovarajuća iskustva i pouke.

Na konferenciji intendantata i ekonoma, politički komesar brigade Niko Jurinčić je ukazao na značaj redovnog snabdijevanja jedinica hranom i ostalim potrebama. Intendant i ekonom i tome imali su nezamjenljivu ulogu. Stoga je istaknuto da je njihovo zalaganje i umješnost u nabavci raznih potrepština od izuzetnog značaja. Hrana je nabavljena sa terena, uglavnom centralizovano, preko brigadne intendature i poslije dijeljena u bataljonima i četama. Povrća i mesa bilo je u dovoljnim količinama, a ponekad je nedostajalo hljeba. Skoro u isto vrijeme problemom ishrane bavio se Operativni štab za Bosansku krajinu kada se obratio Vrhovnom štabu, 16. oktobra 1942, dopisom u kome se, pored ostalog, kaže: »Razmotrili smo detaljno, u našem štabu, opštu situaciju na oslobođenoj teritoriji Krajine i oko nje i došli smo do zaključka da smo na toj teritoriji veoma britješnjeni, da su na njoj skupljene prevelike snage koje privlače neprijatelja, da se tolike vojne snage na ovako maloj teritoriji ne mogu ishraniti i da će sve rezerve koje su prikupljene biti potrošene za mjesec dana...«<sup>19</sup>. Operativni štab je pitanje ishrane gledao s političko-vojnog aspekta i predložio, da se formiraju crupnije vojne jedinice, grupe ili divizije, koje bi vršile prodore na neoslobođena područja, uništavale neprijatelja, plijenile ratni materijal i hranu.

Političkim izvještajem bio je obuhvaćen kulturno-prosvjetni rad za koji je konstatovano daje tek u razvoju. Postojale su kulturne ekipe u bataljonima i pripremala odgovarajuće programe. Jedna je nastupila u Lušci-Palanci, na zboru naroda i vojske, pjevala borbene i revolucionarne pjesme i požnjela aplauze. Na tome, svakako, nije se smjelo stati i prepustiti se samozadovoljstvu. Stoga su

19 Arhiv Vojnoistorijskog instituta, k. 1610, reg. br. 44/If.5.

organizatori i nosioci kulturnog posla u jedinicama nastojali da se  $\infty$  (i  $\wedge$  x  
pertoar kulturnih ekipa i da se priredbe kvalitetnije pripremaju.

Razmišljalo se o izdavanju brigadnog i bataljonskih listova. U p<sup>o</sup>e<sup>hi</sup>t<sup>a</sup>  
izvještaju obećano je da će brigadni list uskoro izaći. Sve o<sup>o</sup> ukazujemVo  
brinulo o informisanju, kulturnom prosvjećivanju, uljudnosti i korek<sup>o</sup>l<sup>i</sup>  
hodenju. Preduzimane su mjere da se ps<sup>ov</sup>k<sup>e</sup>, vi<sup>ka</sup> i gr<sup>d</sup>nja, Ko<sup>j</sup>e s<sup>u</sup> s<sup>lo</sup>s<sup>t</sup>  
mogle čuti, sasvim iskorijene. Na tome su uporno radili politički kom<sup>a</sup>-  
n<sup>o</sup>v<sup>i</sup> zamjenici.

Sanitetska služba cijele brigade ocijenjena je i sa političkog stajališta kao jedna od najboljih u zemlji, ali je traženo da stalno rade, da sanitetske jedinice i bolničarke i bolničari stručno usavršavaju, da svojski i prano kakuće čine, zbrinjavaju ranjene i oboljele borce. U ovom periodu poče da se daju čistača pota zdravlja, higijeni pučanjama nanosi se čistoća, je omogućavano da se češće kupaju, da im se pere veš i čisti odjeća, vakcionisano protiv trbušnog tifusa i ostalih bolesti. U četam je dano 16 čarki i 16 bolničara. Dvije drugarice bile su na bolničkoj partizanskoj bolnici u Podgrmeču. Sprovodeći zaključke skih ljekara, održane u Bosanskom Petrovcu, Sanitet novao je Brigadnu pokretnu bolnicu koja se izvjesno vrijeme na ma. Za rukovodioca bolnice određena je Jovanka Radić, a u boljci 20 bolesnika, 3 bolničarke, bolničar i 10 boraca zaštitne desetine neophodne pomoći, ranjenici, po pravilu, nisu zadržavani u Brigadnoj bolnici nego su upućivani u Centralnu i ostale partizanske bolnice

## BORBE U STAROM MAJDANU, STAROJ RIJECIJ KOZINI

Brižljivo je pripremana popunajedinica Druge krajiški<sup>ov0</sup><sub>Prisplint</sub>cima, najčešće sa omladinskog vojno-političkog kursa. Nekih<sup>orj\_c</sup><sub>su pkoJ<sup>11^</sup>n "dovani u druge jedinice. U zaštitnu jedinicu Operativnog štaba za Bosaki>jinu 13. oktobra upućeni su: Dušan Slijepac, Đuro Stojnić, Milan<sup>an\_2ec vo R<sup>3^</sup>ić"</sup>Nikola Došenović, Rade AntoniĆ, Lazo Stojisavljević, Miloščopj< MiKi^Xiē'član KPJ, Dragan Maćak, kandidat za člana KPJ, Jovo Savčić j Milutin usi?!/<ić'<sup>'</sup>Nekoliko dana kasnije u jedinice brigade, sa omladinskog >ojnō-politioŠ<sup>r ^</sup>a sa upućeni su: Simo Maričić, Obrad Japundžić, Dušan Marja^^ Jan nović, Milan Radonović, Lazar Vuković, Branko Ćurić, Božo Škoric<sup>ovan Oviillij?</sup> lić, Drago Mrda, Vladimir Šobot, Božo Praštalo, Branko Kovačević, Do čević, Mile Bjelac, Boško Ćukić, Petar Ćukić, Milorad Popo^ HijaStać, Jakšić, Marko Knežević, Savo Brčko, Dušan Uzelać, Božo Skoric<sup>Mao ^rh-ov</sup>vjo, Petar Mošeš, Petar Mandić, Trivun Karanović, Luka Čugurj Sve 0 jJČ;<sup>j</sup>Jovo Džoden, Dragoljub Grunčić, Dragan Damjanović, Ste% Srđić,<sup>.</sup>dulović, Đordo Dobrijević, Gojko Milošević, Boško Milosevic jlana ^ i j •Dragan Ćulibrk, Dušan Gak, Obrad Karan, Stevan Boić, Bran\_kO Oija, ^ r ^Ivanović, Mio Cakić, Stevo Mudrenić, Luka Rajak, Milan Pjev<sup>vac Bran></sup>VRadonja Grić, Nikola Ilić, Dušan Rajak, Nikola Klarić, Brijuni B8b9c<1ēViC<sup>C+TtllV - TlLlBn \*K7A ZH IkOlftf.</sup>jinovići, Stevan Žec, Ilia Vojvodić, Bogdan Mujić, Radojka Lesić Strj'.Zorka Dražić, Sava Predojević, Draga Marković, Mara Canlović' Lju<sup>ca</sup>gičević.</sub>

Prvi bataljon je krenuo, 14. oktobra, prema Eminovcima<sup>1</sup> da<sup>2</sup> je zauzeo položaje iznad Djedovače i Brajića Tavana da sp<sup>3</sup> kaske pohode neprijateljskih jedinica u podgmečka sela. E<sup>4</sup> bataljon su, takođe, otišli iz Lušci-Palanke u Majkića Japru<sup>5</sup> uobičajena zanimanja i sačekaju naređenje za naredne akcije<sup>6</sup>.



Radom Politodjela stanje je kvalitetno unapređivano i poboljšavano. Sva-  
ioga dana, u prijedpodnevnim časovima, kada jedinice nisu bile na položaju i na-  
>adu na neprijatelja, održavane su političke konferencije u četama. Popodne je  
zvođena vojna obuka boraca i starješina. Bataljonskim i četnim konferencija-  
na, kada su prilike dozvoljavale, prisustvovali su pojedini članovi štaba brigade,  
leposredno učestvovali u raspravama i doprinosili jačanju svijesti boraca i ru-  
kovodilaca. U to vrijeme u političkoj obuci tumačenje sadržaj brošure »Engles-  
(o-sovjetski ugovor«, »Uloga Crvene armije u drugom svjetskom ratu«, »Mjesto  
uloga KPJ u organizovanju narodnooslobodilačke borbe, njenom širenju i ja-  
danju«. Isticanje redovno značaj bratstva i jedinstva naših naroda i narodnosti  
x borbi protiv okupatora i njegovih pomagača. U političkom uzdizanju boraca  
:načajnu ulogu imale su radio-vijesti, članci u »Borbi«, »Krajiškom partizanu«  
vojno-politički pregled najvažnijih ratnih i ostalih događaja. Interesantno je na-  
) omentuti daje dostava boraca izražavalo želju da im se dobavi stručna literatura  
) zemljoradnji u SSSR.

Brigadnoj političkoj konferenciji prisustvovali su svi politički komesari, za-  
njenici političkih komesara i politički delegati. Bila je to prilika da se zajednički  
agleda i ocijeni moralno-političko stanje i usvoji naredni plan rada. Konferen-  
iji je predsjedavao politički komesar brigade i uvodnim izlaganjem omogućio  
la se raspravlja o suštinskim pitanjima političkog djelovanja. Posebno je istak-  
luta uloga političkih komesara, njihova odgovornost u političkom obrazovanju  
>oraca i djelovanje u mjestima kuda jedinice brigade prolaze i vode borbu. Nji-  
na je, zapravo, iako su bili mladi i bez dovoljno iskustva u političkom radu, oda-  
o priznanje za ono što su postigli u zaista kratkom vremenskom periodu. Bila  
e to garancija da će tako poletno djelovati u narednom periodu, u skladu sa us-  
ojenim planom političkog rada, koji je nastao na osnovu brojnih predloga ve-  
ćine boraca i sadržajno obuhvatao njihove želje i interesovanja.

Uporedo održana je brigadna konferencija vojnih rukovodilaca koji su ana-  
izirali i kritički ocijenili posljednje borbe, iz toga izvlačili odgovarajuća iskustva  
pouke.

Na konferenciji intendantata i ekonomata, politički komesar brigade Niko Ju-  
inčić je ukazao na značaj redovnog snabdijevanja jedinica hranom i ostalim po-  
rebama. Intendanti i ekonomi u tome imali su nezamjenljivu ulogu. Stoga je is-  
aknuto da je njihovo zalaganje i umješnost u nabavi raznih potrepština od iz-  
tzetnog značaja. Hrana je nabavljana sa terena, uglavnom centralizovano, preko  
>rigadne intendature i poslije dijeljena u bataljonima i četama. Povrća i mesa  
»ilo je u dovoljnim količinama, a ponekad je nedostajalo hljeba. Skoro u isto vri-  
2me problemom ishrane bavio se Operativni štab za Bosansku krajinu kada se  
ibratio Vrhovnom štabu, 16. oktobra 1942, dopisom u kome se, pored ostalog,  
aže: »Razmotrili smo detaljno, u našem štabu, opštu situaciju na oslobođenoj  
eritoriji Krajine i oko nje i došli smo do zaključka da smo na toj teritoriji veoma  
ritješnjeni, da su na njoj skupljene prevelike snage koje privlače neprijatelja,  
a se tolike vojne snage na ovako maloj teritoriji ne mogu ishraniti i da će sve  
ezerve koje su prikupljene biti potrošene za mjesec dana...«<sup>19</sup>. Operativni štab  
; pitanje ishrane gledao s političko-vojnog aspekta i predložio, da se formiraju  
rupnije vojne jedinice, grupe ili divizije, koje bi vršile prodore na neoslobođena  
odručja, uništavale neprijatelja, plijenile ratni materijal i hranu.

Političkim izvještajem bio je obuhvaćen kulturno-prosvjetni rad za koji je  
:onstatovano daje tek u razvoju. Postojale su kulturne ekipe u bataljonima i pri-  
iremale odgovarajuće programe. Jedna je nastupila u Lušci-Palanci, na zboru  
laroda i vojske, pjevala borbene i revolucionarne pjesme i poznjela aplauze. Na  
ome, svakako, nije se smjelo stati i prepustiti se samozadovoljstvu. Stoga su

organizatori i nosioci kulturnog posla u jedinicama nastojali da se obogati repertoar kulturnih ekipa i da se priredbe kvalitetnije pripremaju.

Razmišljalo se o izdavanju brigadnog i bataljonskih listova. U pomenutom izvještaju obećano je da će brigadni list uskoro izaći. Sve ovo ukazuje koliko se brinulo o informisanju, kulturnom prosvjećivanju, uljudnosti i korektnom op-hođenju. Preduzimane su mjere da se psovke, vika i grdnja, koje su se ponekad mogle čuti, sasvim iskorijene. Na tome su uporno radili politički komesari i njihovi zamjenici.

Sanitetska služba cijele brigade ocijenjena je i sa političkog stanovišta. Nije joj bilo ozbiljnije zamjerke, ali je traženo da stalno jača, da se sanitetski referenti i bolničarke i bolničari stručno usavršavaju, da svojski i predano, kako su to inače činili, zbrinjavaju ranjene i oboljele borce. U ovom periodu polazeći od činjenice da je čistoća pola zdravlja, higijeni je poklanjana naročita pažnja. Borcima je omogućavano da se češće kupaju, da im se pere veš i čisti odjeća. Dosta ih je vakcionisano protiv trbušnog tifusa i ostalih bolesti. U četama je radilo 9 bolničarki i 16 bolničara. Dvije drugarice bile su na bolničkom kursu u Centralnoj partizanskoj bolnici u Podgrmeču. Sprovodeći zaključke Konferencije partizanskih ljekara, održane u Bosanskom Petrovcu, Sanitet Druge krajiške brigade osnovao je Brigadnu pokretnu bolnicu koja se izvjesno vrijeme nalazila u Hašanima. Za rukovodioca bolnice određena je Jovanka Radić, a u bolnici se nalazilo 20 bolesnika, 3 bolničarke, bolničar i 10 boraca zaštitne desetine. Poslije ukazane neophodne pomoći, ranjenici, po pravilu, nisu zadržavani u Brigadnoj pokretnoj bolnici nego su upućivani u Centralnu i ostale partizanske bolnice u Podgrmeču.

## BORBE U STAROM MAJDANU, STAROJ RIJECI I KOZINU

Brižljivo je pripremana popunajedinica Druge krajiške novoprispjelim borcima, najčešće sa omladinskog vojno-političkog kursa. Neki borci su prekomandovani u druge jedinice. U zaštitnu jedinicu Operativnog štaba za Bosansku krajinu 13. oktobra upućeni su: Dušan Slijepac, Đuro Stojnić, Milan Zec, Vojo Radić, Nikola Došenović, Rade Antić, Lazo Stojisavljević, Miloš Čopić, Mile Kravić, član KPJ, Dragan Mačak, kandidat za člana KPJ, Jovo Savičić i Milutin Kusonjić. Nekoliko dana kasnije u jedinice brigade, sa omladinskog vojno-političkog kursa upućeni su: Simo Maričić, Obrad Japundžić, Dušan Marjanović, Jovan Jovanović, Milan Radonović, Lazar Vuković, Branko Đurić, Božo Jovanović, Ilija Delić, Drago Mrda, Vladimir Šobot, Božo Praštalo, Branko Kovačević, Đuro Kovačević, Mile Bjelac, Boško Đukić, Petar Đukić, Milorad Popović, Ilija Stanić, Stevo Jakšić, Marko Knežević, Savo Brkoč, Dušan Uzelac, Božo Škorić, Marko Petrović, Petar Moleš, Petar Mandić, Trivun Karanović, Luka Curguz, Sveto Grbić, Jovo Džoden, Dragoljub Grunčić, Dragan Damjanović, Stevan Srdić, Drago Radulović, Đorđo Dobrijević, Gojko Milošević, Boško Milošević, Manojla Vlajić, Dragan Čulibrk, Dušan Gak, Obrad Karan, Stevan Boić, Branko Oljača, Milan Ivanović, Mićo Cakić, Stevo Mudrenić, Luka Rajak, Milan Pjevač, Branko Marić, Radonja Grgić, Nikola Ilić, Dušan Rajak, Nikola Klarić, Branko Babić, Mirko Vojinović, Stevan Zec, Ilija Vojvodić, Bogdan Mijić, Radojka Lešić, Stoja Dobrijević, Zorka Dražić, Sava Predojević, Draga Marković, Mara Canković i Ljubica Dragičević.

Prvi bataljon je krenuo, 14. oktobra, prema Eminovcima i Dabru. Istog dana je zauzeo položaje iznad Djedovače i Brajića Tavana da sprečava upade i pljačkaške pohode neprijateljskih jedinica u podgrmečka sela. Drugi bataljon i Treći bataljon su, takođe, otišli iz Lušci-Palanke u Majkića Japru i Hašane da izvode uobičajena zanimanja i sačekaju naredenje za naredne akcije. S njima se nalazila četa pratećih oruđa. Tri dana kasnije štab brigade tražio je od Operativnog štaba

la se Prvi bataljon vratiti sa položaja kod Djedovače i Brajića Tavana. Zahtjev je obrazložen time daje partizanski bataljon »Petar Škundrić« zauzeo svoje stare položaje i da Prvi bataljon Druge krajiške nije više potreban na pomenutom sektoru. Dovodenje Prvog bataljona u sastav brigade bio je uvod u pripremu napada na neprijatelja na sektoru Starog Majdana i Stare Rijeke. Operativni štab za Bosansku krajinu, naime, naredio je štabu Druge krajiške i Šeste krajiške udarne brigade da prouče situaciju, zajednički napadnu neprijatelja u Starom Majdanu, Staroj Rijeci i Kozinu. Cilj napada bio je da se unište neprijateljska uporišta, zaplijeni što više oružja, municije, stoke i hrane. Istovremeno trebalo je uništiti žičanu željeznicu za prevoz željezne rude sa kopova kod Kozina do pretovarne stanice u rudniku Ljubiji.

Napadu je prethodilo izviđanje i prikupljanje podataka o neprijatelju. Pomagao je razrađen i usvojen plan nastupanja i borbenog dejstva bataljona. Prvi bataljon Druge krajiške, ojačan jednom četom Trećeg bataljona, imao je zadatak da obuhvatnim i koncentričnim napadom ugrozi protivnika u Starom Majdanu dajednu četu rasporedi kod Dževara da spriječi pristizanje pomoći od Sanskog Vlosta. Dvije čete Drugog bataljona upućene su na uporište u Staroj Rijeci, a jedna na bunkere i robove u Kozinu. Dvije čete Trećeg bataljona morale su neopasno proći između uporišta Stare Rijeke i Starog Majdana i štititi pravac od Brzeva i Koprivne. Četvrti bataljon Šeste krajiške udarne brigade privremeno je bio pod komandom Štaba Druge krajiške i imao ovaj zadatak: da dvije čete rasporedi u zasjedu kraj drumu za Ljubiju, a sa jednom četom, u sadejstvu sa jednom četom Drugog bataljona Druge krajiške napadne neprijatelja u Kozinu. Prateća četa Druge krajiške brigade izdvojila je dva minobacača i protivtenkovski top da tuku utvrđenja u Kozinu i spriječe nastupanje neprijateljskih tenkova. Sa litetska ekipa nalazila se u prvoj kući na drumu koji vodi od Ruškovca. U neposrednoj blizini smjestio se štab Druge krajiške da usklađuje i prati razvoj borbenih situacija. Borcima je skrenuta pažnja na značaj predstojećeg napada i naglašen glavni cilj - uništiti neprijatelja. Pripreme su, očigledno, izvršene solidno i određeno da napad otpočne 23. oktobra u 22 časa.

Komandanti i politički komesari pobrinuli su se da bataljoni pravovremeno stignu na polazne položaje i napadnu protivnika. Prvi bataljon je naišao na žestok otpor, naročito na prilazima Starom Majdanu, kod rovova i bunkera na Igalištu. Već u prvom naletu primijećeno je daje neprijatelj daleko brojniji i bolje naoružan nego što se mislilo prilikom izviđanja i prikupljanje podataka. Ovakvo saznanje uslovalo je da se opreznije nastupa i obazrivije napada. Komandant Ranko Šipka i politički komesar idriz Čejvan nisu bili zadovoljni nepovoljnim stanjem i opravdano su prigovorili da je štab Četvrtog bataljona Šeste krajiške Drigade olako shvatio, nešto ranije, izviđanje i dostavio netačne podatke u toku pripreme napada. Bez obzira na nevolju, dobro organizovanu vatru neprijatelja, projne i teško savladive prepreke, borci Prvog bataljona umješno su privlačili pažnju protivnika i time ga onemogućavali da se pokrene iz uporišta i pomoć pruži ustašama i Nijemcima u Staroj Rijeci, Kozinu i bliže Ljubiji. A tamo su od ekivali pravi vatreni uragani, puškomitraljezi se utrivali u ispaljivanju rafala, eksplodirale ručne bombe, minobacačke i topovske granate. Dvije čete Drugog bataljona, s komandirima Slobodanom Indjićem, Mihajlom Pejićem i političkim komesarima Miroslavom Majkićem i Momiom Kaporom, u silovitom naletu "azbile su neprijateljsku odbranu i upale u Staru Rijeku. Žilavo se braneći, ustaše su uzmicale prema Kozinu i Ljubiji. Uporno su gonjeni i tučeni. U tom prednjačili su: Dušan Vuković, Bosa Jarić, Dušan Ostojić, Branko Davidović, Vlado Bajić i drugi. Zaplijenjeno je nešto oružja, znatne količine hrane i desetine grla stoke. Jedna četa se odmah pridružila Prvoj četi i četama Četvrtog bataljona Šeste krajiške koje su napadale Kozin i pokušavale da miniraju žičanu željeznicu za prenos rude. Borba je bila žestoka i nije se moglo naprijed. Dvije satnije ustaša

i vod Nijemaca, zaštićeni bunkerima pokrivenim željeznim šinama, uporno su se branili i nisu štedjeli municiju. Minobacačke granate nisu uspjele da razbiju željezni krov bunkera. U napad su krenuli bombaši, približili se otvorima puškarnica na bunkerima. Rano su primijećeni i odbijeni nazad. Bilo je mrtvih i ranjenih, svega nekoliko, ali to ih je hrabrilo da se ponovo kreću. Iz bunkera su se čula podrugivanja i ponavljani izazovi:

- Hodite ovamo...! Redenici su uvućeni...! Ovdje su ustaše...! Ode vam voz za Grmeč...!

Vatra je sasređivana u puškarnice bunkera i rovova. Na taj način je olakšavano Drugoj i Trećoj četi Četvrtog bataljona Šeste krajiške da se prokradu kroz neprijateljsku liniju odbrane, pokidaju telefonske linije i miniraju drum prema Ljubiji. A kada su to završile, one su se okomile na žičaru. Među stubove nosače postavljen je eksploziv i ubrzo aktiviran. Nastao je lom i tresak. Srušeno je više potpornih stubova, pokidani čelični konopci, 300 rudom natovarenih i praznih korpi se stropoštalo u provaliju i postalo neupotrebljivo. Bilo je ovo jedno od najvećih oštećenja rudnika željezne rude u Ljubiji, zapravo rudišta u njegovoj blizini.

Uspjehu u Staroj Rijeci i Kozinu posredno su doprinosili uporni pritisci boraca Prvog bataljona na neprijatelja u Starom Majdanu i zatvaranje pravca od Dževara. Na čelu svojih četa išli su u napade komandiri i politički komesari Petar Borojević, Ljuban Budimir, Milan Zgonjanin, Miloš Cibić, Uroš Vujanović, Rajko Lajšić i njihovi zamjenici. Komandiri vodova i desetari, također su se zalagali u borbi i neprijatelju zadavali udarce. Kad su ustaše i Nijemci uvidjeli da iz Sanskog Mosta ne mogu priteći u pomoć sopstvenim jedinicama u rejonu Starog Majdana, u dejstvo je stupila njihova artiljerija i granate su često zasipale položaje četa Prvog bataljona, ali dosta neprecizno i većih gubitaka nije bilo.

U svanuće je uslijedilo povlačenje. Ispod uraganske vatre iznijeta su tijela palih boraca: Marka Bilbije, Dušana Majkića, Pere Čekića, Bose Jarić, Mustafe Tufegdžića, Slavka Miloševića i sahranjena uz vojničke počasti.

Prvi bataljon je raspoređen na položaj ispod Djedovače i odmah je uspostavio vezu sa partizanskim bataljonom »Petar Skundrić«. Drugi bataljon i Treći bataljon su razmješteni iza pomenutog položaja da se borci odmore i pripreme za predstojeće zadatke. Prateća četa brigade upućena je u Lušci-Palanku i njenim borcima omogućeno je da se okupaju.

Narednih dana nije bilo značajnijih promjena na liniji fronta. Neprijateljske jedinice nisu se usuđivale da izađu iz uporišta bliže Sani i napadnu položaje Druge krajiške brigade. Od Sanskog Mosta ponekad se oglašavala neprijateljska artiljerija, granate eksplodirale u blizini položaja iznad Djedovače i gubitaka nije bilo. Dolijetali su neprijateljski avioni, izviđali i brzo se udaljavali prema Banjaluci.

Dezertirao je Vaso Mijatović, komandir Prve čete Trećeg bataljona, otišao u četničke redove i kasnije postao njihov komandant brigade. Komandir pomenute čete postao je Branko Mitrašinić.

## PRIPREME ZA BIHAČKU OPERACIJU

Izdužen uz obale bistre i plahovite Une, sredokrača puteva između Like, Korduna i Bosanske krajine, Bihać je bio jak neprijateljski garnizon i sjedište ustaške velike župe »Krbava i Psat«. Odrani tada drugog po veličini grada u Bosanskoj krajini, ustaše i Nijemci su pridavali poseban značaj. Oni su smatrali da se Bihać ne može braniti izolovano od sopstvene okoline, bez brojnih uporišta na njegovim prilazima i komunikacijama. Jačani su i utvrđivani susjedni garnizoni: Ličko Petrovo Selo, Bosanska Krupa, Ostrožac, Cazin, mnoga sela i naselja.

Neprijateljske jedinice imale su dovoljno najsavremenijeg oružja, municije, ručnih bombi i ostale ratne opreme da izdrže duže napade i opsadu. Osnovu neprijateljske odbrane Bihaća, a takođe i preduzimanja napada na slobodnu partisansku teritoriju, predstavljao je 4. ustaški djelatni združ, sastavljen od 4 bojne. Dvije su bile u Bihaću, jedna u Ličkom Petrovom Selu i jedna u Bosanskoj Krupi. Svaka od pomenutih bojni brojala je oko 700 ustaša i njihovih oficira. U gradu, sored ustaških jedinica, nalazila se 5. bojna 2. domobranske pukovnije, jedna Dojna 12. domobranske pješadijske pukovnije, baterija artiljerijskih oruđa, od toga dvije haubice na Hadžiabdića brdu i dvije u samom gradu. U više uporišta la domaku grada nalazile su se grupe neprijateljske milicije, jačine od 20 do 40 ljudi, naoružanih puškama i puškomitraljezima, zaštićenih bunkerima i zidovima tvrdih zgrada. U Ličkom Petrovom Selu, pored 31. ustaške bojne, nalazilo se 20 domobrana, jedna haubica, jedan protivtenkovski top i dva minobacača. U Dstrošcu razmjestila se ojačana satnija domobrana. U Cazinu je bilo 118 domobana, 8 oružnika, 5 policajaca i 3 naoružana finansa. Domobrani su, pored ostalog, raspolagali sa dva teška mitraljeza i jedan su postavili na gradskoj kuli. Ustaške i domobranske jedinice promjenljivog brojnog stanja su bile u Velikoj Kladuži, Bužimu, Tržačkoj Rašteli, Gat i Vrnograču. U Bosanskoj Krupi nalazila se jedna ustaška bojna, 30 legionara, 58 oružnika, 60 naoružanih civila, 2 haubice, jrdski top i 2 minobacača. U Bihaću i okolini je dolazilo, ponekad u kratkom remenu, do promjena u brojnom stanju i premještanja nekih jedinica. Tako se dogodilo da je iz Bihaća otišla jedna domobranska lovačka bojna, a iz Ličkog Petrovog Sela došlo je oko 300 ustaša. Otuda se događalo da obavještajni podaci, lok stignu iz Bihaća u Operativni štab za Bosansku krajinu, ponekad nisu u potpunosti odgovarali stvarnom stanju. O tome je, uostalom, u izvještaju ilegalnog Mjesnog komiteta KPJ u Bihaću, 19. oktobra 1942. upućenom Operativnom štabu za Bosansku krajinu, rečeno: »Poslije vašeg napada na Golubić u svim selima na istočnoj strani grada pojačane su straže, te vam skrećemo pažnju da ne pravite likakve napade sudeći jačinu sela po onim podacima koje smo vam ranije poslali. (Po kojoj npr. od 4 vojnika sad ima 70). Sva su sela pojačana ustašama.«<sup>20</sup>

Podaci o neprijatelju, dobijeni nekoliko dana ranije, 11. oktobra, bili su povoljniji. Tvrdilo se, naime, da Bihać ne predstavlja nikakvu tvrđavu. Najčvršći objekti odbrane bili su u zapadnom dijelu grada, na lijevoj obali Une. Ne treba, međutim, zaboraviti da je rijeka, sa dobro čuvanim i bunkerima osiguranim nustom, predstavljala teško savladivu prirodnu prepreku za upad u grad sa istočne strane, pogotovo na pravcu kuda će nastupati bataljoni Druge krajiške idarne brigade. Odbrana je pojačavana izgradnjom novih bunkera i utvrđenja. I izvještaju Mjesnog komiteta KPJ za Bihać kaže se da su svi zidari u Bihaću priorani, od ustaša i domobrana, da podižu kamene bunkere oko grada kakvih ; do tada bilo veoma malo i da Bihać svakim danom postaje sve tvrdi.

Na predlog Koste Nada, komandanta Operativnog štaba za Bosansku krajinu, Vrhovni komandant NOP i DVJ drug Tito odlučio je da se izvrši solidna priprema i oslobodi Bihać. Osvajanje tog neprijateljskog garnizona, njegove bliže šire okoline, imalo bi ogroman značaj za čvršće povezivanje oslobođene teritorije Bosanske krajine, Like, Korduna i Banije, za proširenje operativne baze partizanskih jedinica. Ujedno bi se stvorili povoljni uslovi za okupljanje delegata konstituisanje najvišeg izvršnog političkog tijela narodnooslobodilačkog poret - AVNOJ-a.

Kad se složio da se neprijateljski garnizon napadne i Bihać oslobodi, drugi to naglasio je da se operacija izvede najkasnije do 5. novembra da se time provali 25-godišnjica oktobarske socijalističke revolucije. U prvoj etapi pripreme bilo je predviđeno da u borbama u Bihaću i okolini učestvuju 4 krajiške, 4 hr-

vatske i 1 proleterska brigada, ali je to kasnije izmijenjeno. U zauzimanju grada i ostalih neprijateljskih uporišta učestvovalo je 8 brigada: 5 krajiških i 3 hrvatske. S koliko se brižljivosti vrhovni komandant Tito interesovao za izvođenje bihaćke operacije Košta Nad piše: »Drug Tito se sa neizmernom pažnjom unosio u svaki detalj plana. Njegovo živo interesovanje za svaku pojedinost iz naše zamisli sokolilo me i polako sam obrazlagao, sve pouzdaniji u uspeh operacije, kud koja brigada nadire, kako ćemo likvidirati utvrde i bunkere, gde će biti vatreni položaj haubica i topova, koja su glavna čvorišta proboja, kako ćemo osigurati sprečavanje prodora neprijatelja iz Otoke, Bosanskog Novog, Ličkog Petrovog Sela i Slunja... U nekoliko navrata je komentarisao, »dobro je to«; ili: »Ovo ste lukavo smislili«. Kad sam govorio o hrvatskim jedinicama koje su trebale osloboditi Ličko Petrovo Selo, Vrhovni komandant se okrenuo dr Bakariću:

- Raspored vaših trupa za napad izvršite sami na licu mjesta prema vlastitom nahodaenju - a malo kasnije, kad je to i diktirao, zagledajući skice operacije, sam razrađuje i detalje: predlaže da glavne snage obuhvate Ličko Petrovo Selo s jugoistoka, s levim našim krilom duž drumu do sela Zaklopača, kako bi one-mogućili petrovošelskom garnizonu izvlačenje prema Bihaću«...<sup>21</sup>

Drug Tito je čvrsto vjerovao u pobjedu krajiških i hrvatskih brigada nad žilavim protivnikom, i Kostu Nadu rekao da prva vijest koju od njega očekuje - treba da bude poslana iz Bihaća. Ovo je posebno obavezivalo komandanta Operativnog štaba za Bosansku krajinu, prekaljenog na brojnim ratištima u španskom građanskom ratu, lucidnog u pripremama osvajanja većih naselja i gradova, da se pobrine da operacija bude uspješno izvršena. Stoga je preduzeto niz mjera da se brigade potpuno pripreme - vojnički i politički za bitku u dolini Une. Iz dopisa Operativnog štaba za Bosansku krajinu, 28. oktobra, upućenog štabovima Prve, Druge, Treće, Pete i Šeste krajiške brigade, vidi se, pored ostalog, daje narednog dana zakazano hitno savjetovanje, urgirano da mu prisustvuju svi komandanti, politički komesari i članovi štabova pomenutih brigada, osim jednog koji je morao ostati da rukovodi u odsutnosti ostalih. Savjetovanje je održano u Benakovcu. Razmijenjena su mišljenja o predstojećoj operaciji, proučeni planovi i način njihovog izvršenja. Sve je rađeno u najvećoj tajnosti, u skladu sa zahtjevom druga Tita, čak su obustavljeni svi napadi u blizini Bihaća i pojačani na drugoj strani, na prostoru od Ljubije do Bosanske Krupe.

Za borbu pripremani su pozadinci, omladina i žene, da pomažu u zbrinjavanju ranjenika i iznošenju ratnog plijena.

Štab Druge krajiške preduzeo je intenzivne mjere da se borci i rukovodioci što bolje pripreme za naredne okršaje. Štabovi bataljona detaljno su upoznati kakvi ih zadaci očekuju i kuda će se nastupati. Održani su četni sastanci, zatim sastanci partijskih i skojevskih organizacija. Borcima je objašnjeno šta ih očekuje, koliko umješnosti i napora moraju uložiti u okršajima na periferiji i u samom gradu. Raspoloženje za borbu bilo je više nego dobro. Čak je izražavana želja da se što prije krene. A sve je imalo svoje vrijeme i moralo se usklađivati sa osnovnom taktičko-operativnom zamisli. Na vrijeme su izvršena komandantska i ostala izviđanja. Svaki bataljon, četa, vod, čak i desetina, dobro su bili upućeni kuda će ići i kakve će prepreke savladivati. U vezi s pripremama i iščekivanjem početka napada, revolucionar i publicista Veselin Masleša zapisao je: »Sve se sprema za sutrašnju borbu. Ujutru odlazimo dalje, skoro pored samog Bihaća, po grebenu, gdje se nalazi Operativni štab. Tu su i dvije brigade: Osmu hrvatsku (banijsku) i Drugu krajišku. Šva izviđanja su završena. Čeka se samo prvi mrak, pa da se pođe na polazne položaje. Pripreme su, izgleda, izvršene ozbiljno. Košta nam je objašnjavao da su u izviđanju bili čak i desetari - svaki starješina zna tačno zadatak, vidio je svojim očima kud mora sa svojom jedinicom kretati, gdje

21 Košta Nad: »Ratni susreti sa Titom«.

nora stići. Ne može biti zabune i nesporazuma. Možda Bihać neće pasti za jednu roć, ali će pasti... »<sup>22</sup>

Masleša je izvjesno vrijeme ostao u Prvom bataljonu Druge krajiške, razgovarao sa komandantom Rankom Šipkom, političkim komesarom Nikom Jurinićem i ostalim poznanicima.

Operativni štab NOP i DV za Bosansku krajinu 31. oktobra 1942. izdao je zapovijest za napad na Bihać. Uoči polaska u veliku bitku borcima i rukovodionicima Druge krajiške, a takođe i ostalih brigada, pročitao je politički uvod u zapovijest. U njemu je rečeno:

»Vrhovni štab Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije stavio nam je u zadatak da likvidiramo neprijateljsko uporište u Bihaću i da oslobodimo grad Bihać i njegovu okolinu. Pri izvršavanju povjerenog nam zadatka vi, junački borci krajiških i hrvatskih brigada, morate se osjetiti ponosnim i srećnim kada je došao čas da se osvetite za sva strašna zlodjela, za sva ibistva i paljevine koje izvrše ustaški krvoloci nad našim narodima. Uništenjem ustaških zvjerova i razbijanjem bihačkog garnizona nestalo bi još jednog ločinačkog centra - ustaške Bihačke županije, koja je bila, a i danas je glavni >odstrekač i organizator svih nasilja u čitavom ovom području. Vi treba da snagom svojih pušaka, mitraljeza i topova izrečete zasluženu kaznu dželatima koji dš i danas pale, pljačkaju i ubijaju po Lici, Bosni i Baniji. Taj vaš junački podvig >io bi najveličanstveniji i najdostojniji pozdrav našem junačkom Vrhovnom štabu, bio bi najdičnije pružanje bratske ruke herojima Staljingrada i svim borcima unačke Crvene armije na veliki dan 25-godišnjice oktobarske revolucije. Taj veliki dan slavlja oktobarske revolucije, koji se podudara s junačkim otporom staljingradskih heroja, neka prođe i u našoj Krajini i Hrvatskoj u znaku borbe svijlu laših oružanih snaga i zajedničke borbe partizana Hrvatske i Krajine. Neka nas lapad na Bihać - kosturnicu nebrojenih žrtava - napoji narodnim gnjevom prena tuđinu i njegovim ustaškim i četničkim slugama. Neka to bude još jedan snagan i gromoglasan odgovor vas, hrabrih junaka Krajine i Hrvatske, lažljivcima i Londonu koji pokušavaju da vaš junačka djela na Prijedoru, Krupi, Glamoču, Arkonjić-Gradu, Jajcu, vežu uz svoje izdajničko četničko ime i prisvoje sebi. Builite ponosni da stojite u prvim redovima borbe za slobodu, da se zajednički sa elikom i junačkom Crvenom armijom borite za slobodu i bolji život, da čistite lašu dragu domovinu od tuđina i njegovih slugu. Sav naš narod obgrliće vas SVO-DRIT velikom ljubavlju, istorija će zabilježiti vaš junačka djela, a naši narodi učie se na svemu ovome kako se branila i kako se oslobađala svaka stopa naše emlje... »<sup>23</sup>

U zapovijesti dati su podaci o neprijatelju u Bihaću i okolini. Računalo e, da će u samom gradu približno 1.200 domobrana i 800 ustaša pružiti otpor rajiškim i hrvatskim brigadama. Najžešći otpor očekivan je kod mosta na Uni, grade gimnazije, gradske kule, poslastičarnice, Medrese, električne centrale, oštč itd.

Zadaci brigade bili su: Druga lička da napadne i likvidira neprijatelja u Ličom Petrovom Selu, uspostavi vezu sa Trećom krajiškom na lijevom i Osmom rvatskom na desnom krilu sopstvenog borbenog rasporeda. Druga krajiška darna brigada je orijentisana na neprijateljska uporišta od zgrade škole u (Za)žju do rijeke Une, da ih likvidira i produži u grad. Na desnom krilu svog bor-enog rasporeda uspostaviće vezu sa Osmom hrvatskom (banijskom), a na lije-om krilu sa Prvom krajiškom udarnom brigadom. Osmo hrvatska (banijska) rigada imala je zadatak da protivnika savlada na prostoru od Pokoja do Čav-ića i Založja, da usput likvidira uporišta Bakšaiš i Hatinac, da težište napada

22 Bihačka republika, knj. I, str. 88.

23 Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 7, str. 342-343.

prenese na zgrade stare i nove željezničke stanice, na fabriku Batinjol, da tu ostvari sadejstvo sa Drugom krajiškom brigadom i upadne u grad. Na desnom krilu morala je uspostaviti vezu sa jedinicama Pete i Šeste krajiške udarne brigade, koje su napadale Ostrožac, Brkiće, Kurtovo Selo, Jezero i Spajiće. Prva krajiška udarna brigada upućena je na lijevu obalu Une da postavi zasjedu prema Golubiću, napadne Sokolac, Somišlje, neprijateljski logor u Žegararu, zajedno sa jedinicama Treće krajiške vatrenim klinom nastupa u grad. Treća krajiška udarna brigada dobila je zadatak da likvidira, u sadejstvu s jedinicama Prve krajiške, neprijateljska uporišta u Žegararu, od groblja preko logora do spomenika, da potuče protivnika u Vedrom polju i krivinama druma između Zegara i Zavalja. Jedna njena jedinica upućena je na neprijateljski aerodrom u blizini grada. Dvije haubice su postavljene na pogodnom vatrenom položaju na Grabežu sa zadatkom da, 2. novembra u 21 čas i 30 minuta, ispaljivanjem dvije granate na bunkere u Somišlju i dvadeset granata na uporišta u gradu, u trenutku otpočinjanja borbe, najave njenu žestinu. Komandno mjesto Operativnog štaba, na čelu sa Kostom Nadom, nalazilo se između Grabeža i Bihaća. Hirurške ekipe su bile u Račićima i Velikom Radiću, a prihvatne bolnice u Teočaku i Gudavcu. Ratni plijen je trebalo evakuisati preko Ripča za Hrgar, a takođe u pravcu Donjeg Lapca i za Nebljuse. Sve je bilo dobro proračunato i predviđeno. Borcima je podijeljena suva hrana, hljeb, kuvano i pečeno meso, samo za jedan dan. Zarobljene neprijateljske vojnike je trebalo sprovoditi u boravište Trećeg bataljona Šeste krajiške brigade na Grabežu.

Brzo se smračilo. Na polaznim položajima bataljona Druge krajiške je vladao mir. Poluglasno su se mogla čuti uputstva komandira i političkih komesara prije polaska u napad. Komandant brigade Ratko Martinović, politički komesar Niko Jurinčić, zamjenik komandanta Đurin Predojević i zamjenik političkog komesara Dragoslav Mutapović, s komandantima, političkim komesarima i njihovim zamjenicima: Rankom Šipkom, Idrizom Čejvanom, Dušanom Egićem, Milanom Vukovićem, Đurom Štrpcem, Milom Maleševićem, Stevom Samardžijom, Munibom Maglajlićem, Mladom Obradovićem, Milanom Vrhovcem, Ljubanom Crnobrnjom i Rajkom Radetićem, kratko su se dogovorili da neće biti nikakvih izmjena u ranije usvojenom planu i pravcima nastupanja. A to je značilo pored ostalog da se Prvi bataljon neopaženo mora prokrasti između neprijateljskih bunkera i rovova, stići do mosta na Uni, savladati njegovu odbranu, preći na drugu obalu, unijeti pometnju u borbeni raspored protivnika i uspostaviti mostobran. Drugi bataljon je imao zadatak da neprijatelja savlada u uporištu Vinici i Ribiću, a Treći u rejonu Založja. Oba bataljona nisu smjela otvarati vatru i napadati dok jedinice Prvog bataljona ne prođu u pozadinu neprijateljske spoljne linije odbrane i otuda otvore vatru. Drugi i Treći bataljon, očigledno, nisu mogli računati da postignu iznenađenje.

## SILOVITI NAPADI

Prvi bataljon Druge krajiške, s komandantom Rankom Šipkom i političkim komesarom idrizom Čejvanom, u raščlanjenom poretku, uveče je pošao u dubinu neprijateljskog borbenog rasporeda, u istočni dio Bihaća i mostu na rijeci Uni. Robert Sole, delegat voda, rodom iz Bihaća, dobro je poznavao prilaze gradu i bio vodič. Koraćao je uporedo s komandantom Šipkom, u sivilu noći naprezao vid i procjenjivao kuda se neopaženo i najlakše može nastupati. Bunker i rovovi su vješto zaobilaženi i ostajali su iza leđa pogurenih boraca, s oružjem na gotovs, koje su komandiri četa Petar Borojević, Ljuban Budimir i Milan Zgonjanin pripremili da odole svakom izazovu i vatru ne otvaraju bez izričitog naređenja. A izazova je bilo na svakom pređenom koraku i teško se moglo suzdr-



žati. Stoga je Nikica Vlačina, nabrekao od suzdržavanja, šaputao vodniku Radoslavu Kovačeviću:

- Samo da počnemo. . . Kad će to?
- Na vrijeme - uzvratilo je vodnik, više se pogurio, izdužio vrat, borbe upućivao da skreću u jedan sokak i zaobilaze nadžidženi kameni bunker.

Pored Une, u gradskim ulicama, žmirkala su svjetla i oglašavali se rijetki pucnji. Sve je to nagovještavaj da neprijatelj pouzdano ne zna šta se priprema i šta će uslijediti. Komandant Šipka je računao na momenat iznenađenja, da će čete brzim napadom savladati neprijatelja na prilazu mostu, protutnjati na lijevu obalu i produžiti u centar grada. U to je, donekle ushićen, uvjeravao svog zamjenika Dušana Egića, političkog komesara Idriza Čejvana, kad su ušli u dio grada na desnoj obali rijeke, ali. . .

Druga četa Trećeg bataljona, odnosno dva voda, dok je jedan zadržan u rezervi, zaobilazila je neprijateljske otporne tačke i ulazila dublje u istočni dio grada. U zgusnutoj koloni oprezno su žurili: komandir čete Đuro Vučenović Busen, politički komesar Jože Štemberger, zamjenik komandira Branko Popović, zamjenik političkog komesara Vaso Polovina, Dušan Kecman, Milan Kubota, Milivoj Kecman, Ilija Kecman, Simeun Kremić, Pero Kecman, Đorđo Topić, Milan Gončin, Ranko Vranješ, Manojlo Buijić, Vlado Buijić, Uroš Buijić, Stevo Buijić, Relja Jovanović, Rajko Mršić, Jovo Atlagić, Lazo Škorić, Ostoja Miljević, Jakov Marić, Novak Objedović, Dušan Puzigaća, Rade Rodić, Momir Resanović, Stojan Torbica, Dragutin Aleksić, Milka Adamović, Oste Petoš i ostali. Bili su to prekaljeni borci u mnogim okršajima na dugom borbenom putu od Kozare do Podgrmeča, Manjače, Jajca, Turbeta, Travnika i Sanskog Mosta. Komandir Vučenović je vjerovao u njihovo borbeno umijeće i riješenost da protivniku nanose udare od kojih se teško može oporaviti. Vodnici su pokušavali da proračunaju koliko je daleko do cilja i teže se snalazili u mraku. Prokop pored puta, kraj isturenih neprijateljskih bunkera, dobro je zaklanjao Strahinju Gnjatića, Vida Torbicu, Jovu Aleksića, Jovanku Budimir, Milana Budimira, Jovana Budimira, Ranka Budimira, Dušana Drljaču, Mladu Stojanovića, Nedu Ljubišića, Miloša Đakovića, Mehmeda Mezirevića, Veljka Milinkovića, Asima Cerića, Peru Milića, Blažu Topića, Dušana Vukajlovića, Milana Tadića, Uroša Vučenovića i ostale koji su pridolazili i oprezno koračali. Iz bunkera se čuo razgovor neprijateljskih vojnika. Rajko Mršić je zastao da pažljivije oslušne i razazna o čemu ustaše zbore. U njegove uši se ulilo potmulo i prijeteeće:

- Nešto se, bolan, čuje. Neko hoda u blizini... Daj strojnicu da malo raspalim. . .

- Da ne pogodimo svoje? - pribojavao se drugi ustaša.
- Vraga. Naši ne izlaze u mrak. Ne vole da tumaraju i traže belaja...

Iz njihovog razgovora dalo se zaključiti da nisu pripremljeni za ozbiljniji okršaj i da nisu doznali da će uskoro uslijediti napad. Bila je prava prilika da se bunker uzdrma ručnim bombama i pokuša osvojiti. Međutim napad se nije smio izvesti prije ugovorenog znaka i paljbe topova, postavljenih na Grabežu, sa cijevima pođešenim tako da granate polete u centar osvijetljenog grada. Iz bunkera je reznuo rafal. Zrna su čudno cvrkljkнула iznad glava boraca primirenih u prokopu, sa bombama u rukama i puškomitraljezima isturenima iznad ruba strmine da rafalima ukrste puškarnice. Iza njihovih nišana poglede su smirivali puškomitraljeski Simo Topić, Bogdan Aleksić i Ostoja Miljević. Oni su nestrpljivo očekivali komandu da potegnu obarače. U tom času grunuli su topovi, s položaja na Grabežu, granate pijućući proljetele iznad pleglih boraca i pronašle ciljeve. Eksplozije su uzdrmale grad i žmirava svjetla počela se gasiti. Na širokom frontu planule su puške i puškomitraljezi i zatutnjale ručne bombe. Oglasila se partizanska truba i pozivala da se juriša. Grad se odjednom našao u zažarenom i ubitačnom vatrenom obruču. Pod zaštitom puškomitraljeskih rafala, grupa bomba-

ša Druge čete trećeg bataljona ustremila se na bunker iznad prokopa i upala u žičanu prepreku. Muke su imali da se iskobeljaju i poderane odječe približe bunkeru. Ustaše su osjetile šta ih može snaći i pobjegle nekuda u mrak. Napadani su naredni bunker i umješnošću neutralisani. Na udaru se našla i neprijateljska artiljerija. Opoljeni s više strana, suočeni sa smrtnim opasnošću, nišandžije i poslužiocci nisu imali drugog izlaza nego da se predaju. U tim dramatičnim trenucima dva voda neprimijećeni su se uvukli u neprijateljsku odbranu i zaplijenili topove.

Prvi bataljon sasvim se približio mostu na Uni. Kad su čelne desetine pokušale da pređu na drugu stranu da uspostave i šire mostobran, dočekane su snažnom paljbom iz zgrade poslastičarnice. Ustaše su grlato prijetile da pored tvrde zgrade niko neće proći i nisu štedjele municiju. Istovremeno, uslijedila je uraganska paljba iz bunkera na lijevoj obali rijeke, pored samog mosta, sa Kule, njenih zidina, tornja crkve i okolnih zgrada. Na mostu je tako stvorena prava vatrena zavjesa od vrelog čelika i teško se moglo prijeći.

Štab Prvog bataljona na vrijeme je procijenio da bi juriš preko mosta stajao mnogo žrtava i odlučio da se najprije osvoji zgrada poslastičarnice, prava vatrena tvrđava i prepreka za izlazak na most. Dok su vršene pripreme i odabirani dobrovoljci, u gradskoj četvrti na desnoj obali Une zapaljeni su neki objekti da se tako ispuni ranije dogovoreno i Drugom i Trećom bataljonu, četama koje su napadale Vinicu i Založje, označi dokle se prodrlo u dubinu grada. A tamo se borba razbuktavala i puškomitraljezi naizmjenično štekali.

Drugi bataljon, s komandantom Đurom Štrpcem, političkim komesarom Miroslavom Majkićem Mirom, zamjenikom komandanta Stevom Samardžijom i zamjenikom političkog komesara Munibom Maglajićem, rukovodili su napadom na Vinicu i uporišta bliže desnoj obali Une. Na dobro utvrđenu i umješno branjenu Vinicu uputila se Prva četa, s komandirom Veljkinom Miljevićem, političkim komesarom Perom Kneževićem, zamjenikom komandira Stojanom Milinovićem Stojandom i zamjenikom političkog komesara Brankom Bijelićem. Komanda čete, u stvari, našla se u streljačkom stroju, usmjeravala napade na vatrene i otporne tačke neprijateljske odbrane. Iz jednog bunkera puškomitraljezi naizmjenično su tukli i nisu dali preko čistine. Neprijateljskim vojnicima pomagla je mjesečina da bolje vide i preciznije nišane. Komandir Veljko Miljević Veljkina i njegov zamjenik Stojan Milinović nisu se mogli pomiriti sa trenutnim zastojem i preduzeli su mjere da se bunker neutrališe. Pozvali su Bojana Mrđu da dovuče teški mitraljez u zaklon ispred bunkera i rafalima zasipa puškarnice. Mitraljezac i njegovi pomoćnici brzo su izvršili naređenje i zalegli nedaleko od bunkera. Preko njih su sijevala zrna, neka su ih uznemiravala i cvrlijući udarala u štit mitraljeza. Veljkina i Stojanda prišli su nišandžiji Bojanu i skoro uglas zatražili da puškarnicu bunkera ne promaši. Zaredali su kratki i nešto duži rafali. U puškarnici su presahli plamičci i moglo se naprijed. U bunker su ušli komandir čete i njegov zamjenik. Na gomili čaura ugledali su trojicu mrtvih ustaša i njihove puškomitraljeze. Početni uspjeh morao se povećati. A kod ostalih bunkera i zgrada preuđenih za dužu odbranu, nije išlo lako. I sa džamij-skog minareta, sa prozora prepravljenih u puškarnice, tukli su ustaški puškomitraljezi i zadržavali streljački stroj. Vodnik Stevo Karakaš, Ilija Srđić, Tomo Trninić napućivali su borce da podilaze bunkerima i tvrdim zgradama i pokušaju upasti unutra. Sve to nije davalo željene rezultate. U takvoj situaciji sastavljena je bombaška desetina. Najsrčanije i najodvažnije bombaše Jovišu Mastalicu, Stevu Karakaša, Dragu Štrpca, Dušanku Perović, Milana Gavrilovića, Nikolu Karakaša, Iliju Bukaricu i ostale, predvodio je smioni Marko Budimir Mačo, za koga se znalo da ne osjeća strah i da hladnokrvno gleda smrti u oči. Bombaški okršaji duže su trajali. Eksplozijama je uzdrmano nekoliko bunkera i neprijateljski vojnici primorani su da iskoriste mrak i pobjegnu u pravcu grada. U okršaju je iz-

gubilo život nekoliko bombaša. I Marko Budimir Mačo ranjen je pri zauzimanju jedne dobro branjene neprijateljske otporne tačke. Žilavo se braneći i uzmičući, ustaše su mislile da će odoljeti napadu i preći u protivnapad. Iz jednog bunkera je odjeknula njihova izazovna i prijeteća pjesma:

Eto zore, eto bijela dana  
Ne plašimo se, braćo, partizana...

Stojan Milinović Stojanda nije se mogao suzdržati da im ne dovikne:

- Nismo došli da ostanemo do zore, već petnaest dana!..

Tako je zamjenik komandira čete otkrio neprijatelju da se od Bihaća neće odstupiti i da su partizanske jedinice pripremljene za višednevnu i upornu borbu.

Ostale čete Drugog bataljona otišle su u dio grada na desnoj obali Une i vodile ulične borbe. Kad je zauzela Vinicu i Prva četa je stigla u sastav svog bataljona.

Ustaše su se žestoko branile u školskoj zgradi, rovovima i bunkerima u Založju. Njih su napadale i žestoko tukle jedinice Trećeg bataljona, pod komandom Mlade Obradovića i Milana Vrhovca, ali su juriši zaustavljeni i odbijeni. Neprijateljsko uporište našlo se u pravom vatrenom ognju i otpor je počeo slabiti. Neki objekti su planuli i vidljivost se povećala u polutami praskozorja. Sada se moglo primijetiti da se neke ustaše iskrađaju iz zaklona i bježe prema gradu. Njih su sustizala zrna i zanavijek su ostajali u pristrancima okrenutima Uni. Komandiri četa, Simo Mrda i Branko Mitrašinić, politički komesari Milan Stanić i Milan Makivić, naredili su vodnicima i delegatima vođova da neprijatelju ne dopuste da se sredi i pruži ozbiljniji otpor. Pucnjava se opet pojačala i zagrmjele su ručne bombe. Sve se to smiješalo u pravu vrevu, tutnjavu i paljbu raznog oružja na širem prostoru opkoljenog i napadnutog grada.

Najžešća paljba se čula u blizini mosta na Uni, kod zgrade poslastičarnice, iz koje su ustaše i domobrani pružali žestok otpor i nisu dali da Krajišnici pretnutje na lijevu obalu i produže u centar grada. Komandant bataljona Ranko Šipka teško je podnosio zadržavanje jedinica kojima komanduje i grozničavo je smišljao šta pametno da se preduzme. Preko mosta se, očigledno, nije moglo bez izlaganja opasnosti i velikih žrtava. U dogovoru s političkim komesarom Idrizom Čejvanom, sa zamjenikom komandanta Dušanom Egićem i zamjenikom političkog komesara Milanom Vukovićem, Šipka je odlučio da se oveća grupa bombaša uputi prema zgradi poslastičarnice i upadnu unutra.

- Koga ćemo...? - zamislio se Šipka zaklonjen iza ugla zgrade iščvokane kuršumima.

- Dobrovoljce bi poslao - uzvрати komesar Čejvan popritežući oružje i virkajući na most.

- Ko će ih voditi? - zausti Šipka, više za sebe i nadodade. - Najumješniji, a bome i najhrabriji, svakako je zamjenik komandira Prve čete Dušan Kondić. Za hrabrost je pohvaljivan i predlagan za najviše junačko zvanje.

Prisutni su to aobro znali i potvrdili da se slažu. Kondić je pozvan na komandno mjesto štaba bataljona. Smiren je stao pred drugove i saslušao šta ga očekuje. Bez pogovora pristao je da se uputi na dobro branjenu zgradu i primijetio:

- Biće teško... Ne znam kako ću...?

- Šta to? - zapita Šipka pomislivši da se Kondić dvoumi.

- Dobrovoljce ću teško odabrati. Javiće se cijela četa. U dušu ih znam.

Šipku i drugove obradova saznanje da su borci, i pored premora u višednevnim okršajima, raspoloženi da masovno jurišaju i upadaju u neprijateljska utvrđenja. Zadovoljni su gledali Kondića i očekivali da još nešto kaže. On je zmirkao u polutami i zatražio:

- Trebaće nam puškomitraljeska podrška... Da se lakše približimo zgradi poslastičarnice...

- Izdvojićemo dvanaest puškomitraljeza da naizmjenično rafalima ukrštaju prozore i vrata poslastičarnice. Ustaše neće moći proviriti napolje i precizno nišani.

Šipka se pobrinuo da se puškomitraljesci odmah izdvoje i zauzmu pogodne busije. Njih dvanaestorica su se sporazumjeli kako da djeluju i neutrališu protivnika u tvrdoj zgradi uz obalu rijeke.

Kondić je objasnio bombašima šta ih čeka i da će hitrina mnogo značiti. Svi su ga pažljivo slušali i ovlaš opipavali ručne bombe. Dosta su ih imali na opasacima, u džepovima...

- Ima li nešto nejasno? - obratio se Kondić bombašima.

- Kada ćemo krenuti? - upita.

- Uskoro. Ja ću prvi u zgradu poslastičarnice - najavi Kondić.

On je dobro napregao vid da pažljivije pretraži prilaze zgradi. Nije mu se sviđala kratka čistina od ulaza do drveta pogodnog za zaklon. Stoga je računao na hitrinu i postizanje iznenađenja. Odšarafjenu ručnu bombu stezao je desnom šakom i birao trenutak da potrči. Malo se znojio i osjećao ubrzano čekićanje srca u grlu i sljepočnicama. Sa prozora zgrade ponekad bi sinuo plamičak i odjeknuo pucanj. To je potvrđivalo Kondićevu pretpostavku da ustaše budno zure u mrak i iščekuju. Najlakše im se, ipak, moglo prići, sa manje rizika, trkom prema uglu zgrade, u neku vrstu neispitanog mrtvog ugla. Kad se u to uvjerio, Kondić se pridigao iz zaklona i drugovima tiho doviknuo:

- Za mnom! Obazrivo.

U skokovima se spustio kuršumima načetim zidovima i oštrini ugla zgrade. Zadihan iskrenuo je glavu da bolje odmjeri razdaljinu do prozora čiji je ram nadrastala puškomitraljeska cijev i prosipala kratke rafale. U želji da protivnika što prije učutka Kondić je aktivirao ručnu bombu i uspio je ubaciti unutra. Snažna eksplozija uzdrmalaje dio zgrade, među ustašama izazvala urlike i pometnju. Stavile su nove eksplozije i zgrada se jače zaljuljala. Požar nije izazvan, ali je prašina od maltera stvorila neprovidnu zavjesu. U duplji mraka grunule su puške. Kondić je pozivao ustaše da se predaju. Odgovorili su mu vatrom i psovkama. Onda su, priklješteni sa više strana, počeli skakati s prozora u nadi da se domognu mosta i prebace na lijevu obalu. Dočekane su vatrom i jurišom cijele čete. Kondić je zadovoljan uzviknuo:

- Zlikovci su dobili svoje!

I borce je uputio da pakuju oružje ubijenih ustaša.

Kondiću je laknulo u osvojenoj zgradi poslastičarnice i odmah se pobrinuo da se ona pretvori u vatrenu tvrđavu za odbijanje eventualnih neprijateljskih napada iz dubine grada. Smetalo mu je osam ustaških leševa u jednoj prostoriji i morao se pobrinuti da se odmah uklone. Una je tekla pored same zgrade i leševi zločinaca su gurnuti niz obalu. A isprijeka, sa otvora na Kuli, iz bunkera i obližnjih zgrada, paljba nije jenjavala i ponekad je prerastala u pravi uragan. Za to vrijeme borci su primireni u zaklonima čekali i vrebali da preciznije uzvrate. Zauzimanjem zgrade poslastičarnice neprijatelj je bio savladan u dijelu grada uz samu desnu obalu Une. Sada je briga štaba bataljona bila sasređena na to kako da se čete prebacuju preko mosta i nastupaju dublje u centar grada. A most je žestoko branjen i svako nastupanje prekraćivano uraganskom unakrsnom puškomitraljeskom i puščanom vatrom. Komandant Šipka je brinuo o borcima i nije dopuštao da natisnu preko mosta, u kišu kuršuma i ginu. Čekao je povoljniji i manje riskantan trenutak. Na to gaje nagnala i pouka iz neuspjelog prvog juriša kada je nekoliko boraca zadobilo lakše i teže rane u pokušaju da pretutnje preko mosta.

Jedinicima Trećeg bataljona, usmjerenim na protivnika u Založju, glavnu prepreku činila je dobro branjena i utvrđena zgrada osnovne škole. U želji da što prije skrši otpor neprijatelja, da jedinice vodi naprijed, na obalu Une, komandant bataljona Mlado Obradović je naredio da se juriša i borci uskaču u zgradu

snovne škole. Zatreštali su neujednačeni plotuni i grunule ručne bombe. U južnom stroju našao se i komandant bataljona, ali je ubrzo ranjen i sklonjen od domašaja neprijateljskih zrna. Komandu nad Trećim bataljonom odmah je preuzeo Mile Vučenović, prvoborac sa Kozare, sa značajnim iskustvom iz brojnih bitaka, počevši od onih iz ustaničkih dana, žestok kad neprijatelja tuče, pravičan odmjerjen u ophođenju s borcima i rukovodiocima. Vučenović je želio da neprijatelja u Založju što prije porazi, ali bez žrtava u sopstvenom streljačkom stroju, stoga je artiljerijsko oruđe postavljeno na pogodan položaj i njegova cijev podišena je tako da sruči granate u dobro branjenu zgradu. Iščekivanje boraca prekinuo je podmukli tujanj. Prva granata je pogodila cilj, a za njom još nekoliko... Lgrada se odjednom našla u dimu i ognju. Komandiri četa doviknuli su da se juriša i prvi iskočili iz zaklona. Neprijateljski vojnici su bježali i bacali oružje. Neki su sustignuti i uhvaćeni. Osvajanjem uporišta u Založju otvoren je put jedinica na Trećeg bataljona da siđu na obalu Une.

## NEPODNOŠLJIVI ZASTOJ

Ujutru, 3. novembra bataljoni Druge krajiške udarne brigade potpuno su ovdadali, na svom pravcu nastupanja, dijelom grada na desnoj obali Une, protivnicima vrebali na suprotnoj strani rijeke, naročito na crkvenom zvoniku, Kuli, mnogim zgradama preuređenima za dužu odbranu i bunkerima bliže mostu. Iznad oka rijeke zviždale su hiljade kuršuma i najčešće završavali u prozorima, kroševima i zidovima tvrdih zgrada. Ovaj nametnuti način borbe nije bio u skladu a osnovnim zadatkom jedinica Druge krajiške udarne - da pređu preko mosta na Uni i prodiru dublje u centar grada - paje zastoj vremenom postao teško podložljiv za borbe i rukovodioce.

Kad je sasvim odjutrilo komandant Trećeg bataljona Mile Vučenović došao je u borbeni raspored Druge čete, na domak samog mosta i našao komandira Đuru Vučenovića Busena. Rijedak prizor, oči u oči dva rođena brata. Stariji, staožen i miran - Mile, kao komandant bataljona, traži od mlađeg - Đure da sa četom juriša na suprotnu obalu, na bunkere, uzdignutu zaravan ispred Kule i ostale vatrene tačke. Znajući da bi to koštalo života, a uspjeh, možda, izostao, Đuro se usprotivio i izbjegavao da izvrši naređenje. Busen o tome piše: »Bio sam svjestan težine situacije i znao sam da će svaki pokušaj prelaska preko mosta donijeti i/eli gubitke. Preći Unu na nekom drugom mjestu nije se moglo jer je bio dan neprijatelj bi nas mogao lako uništiti. Nije bilo drugog izlaza nego upravo preko mosta. U tome trenutku sreo sam Miloša Čibića, političkog komesara čete iz Prvog bataljona, koji mi je ispričao da je njegova četa pokušala nekoliko puta da pređe preko mosta, ali nije uspjela i da je ranjeno i izginulo skoro pola čete.

Posmatrao sam prolaz preko mosta i razmišljao kako da se preko njega prele. Učinilo mi se da je zadatak težak, da će svaki pokušaj prelaska biti onemogućen i da će nanijeti nove žrtve. Bio sam blizu odluke da otkažem poslušnost, ako sam znao da tako nešto ne bih smio učiniti. Smatrao sam daje nemoguće preći preko mosta bez sadejstva ostalih jedinica, koje su se nalazile oko neprijateljskog utvrđenja Kule..<sup>24</sup>

Na položaju Druge čete stigao je zamjenik komandanta brigade Đurin Predojević i insistirao da se izvrši zadatak i juriša preko mosta. U nastojanju da to odloži za povoljniji trenutak, komandir Busen je obrazložio:

- Pretrpjećemo velike gubitke, most je stalno na nišanu neprijateljskog oružja. Sačekajte nas pravi uragan i pokositi.

- Zastoj nam smeta - uzvratilo je Đurin ne odustajući od iskazanog zahtjeva.

24 Kozara, knj. V, str. 796.

- Kad je tako, kad se mora, četu ću povesti - pomirio se Busen i zatražio:  
- Neka nas ostale čete podržavaju i sasređenom vatrom zasipaju Kulu i njenu okolinu..

U tom času naišao je komandant brigade Ratko Martinović, pažljivo saslušao Busena zašto oklijeva i ne kreće na most. Razložno objašnjenje bilo je dovoljno da komandant brigade odluči da se suviše ne rizikuje i trenutno ne nastupa preko mosta. Prihvaćeno je nešto povoljnije: da se grupa boraca u povoljnom trenutku preveze preko Une, uspostavi vezu sa jedinicama Prve krajiške udarne brigade i doprinese usklađivanju i koordiniranju zajedničkog napada.

Štab brigade se interesovao kakvo je stanje na pravcima napada Prve, Treće, Pete i Šeste krajiške, Druge ličke i Osme hrvatske (banijske) brigade. Na osnovu povremenih signala i pucnjave moglo se zaključiti daje Prva krajiška ušla dublje u grad na lijevoj obali Une, a takođe Treća krajiška, da neustrašivo nastupaju, lome vatrene i otporne tačke protivnika. O nastupanju ostalih brigada, međutim, nije bilo pouzdanih podataka. Detaljno se znalo samo da su bataljoni Osme hrvatske banijske, raspoređeni desno od Druge krajiške, potukli protivnika u željezničkoj stanici, kod Vrkašića, Bakšaiša i Hatince i čvrsto držali položaje na desnoj obali Une.

Druga lička brigada vodila je borbe u Ličkom Petrovom Selu, na Krnjanom vrhu, Čelopeku i Rešetaru. Ujedno, odbila je neprijateljske jedinice koje su pošle iz Drežnice da pomognu ugroženom garnizonu u Bihaću.

Peta krajiška udarna brigada, u sadejstvu sa Trećim bataljonom Šeste krajiške, likvidirala je neprijateljska uporišta u dolini Une, na prostoru od Brekovic do Bosanske Krupe, odbila neprijateljske napade od Cazina i obezbjeđivala pomenuti pravac.

U kakvoj su situaciji bile neprijateljske jedinice u Bihaću i okolini svjedoči i radiogram njihove komande, upućen 3. novembra prije podne, pretpostavljenima u Zagrebu: »Nadmoćniji neprijatelj još uvijek vrši jak pritisak na Bihać. Zauzeo je dio grada na desnoj obali Une i sva okolna sela. Molim, ako je moguće, najžurnije uputiti motorizovani zdrug..«<sup>25</sup>

Vapaj nije mogao biti uslišen. Glavni stožer domobranstva u Zagrebu, naime, nije imao na raspolaganju solidniju borbenu jedinicu daje uputi prema Bihaću. Pokušano je nešto drugo: radiogramom je zamoljen komandant 714. njemačke divizije da pomogne ugroženom garnizonu. Njemački general Štol to nije prihvatio i obrazložio je ovom konstatacijom: »Uslijed ugroženosti i skoro svakodnevnih napada na Šamarici, okolini Dvora i Bosanskog Novog ne može se ovaj prostor nikako osloboditi. Ujedno njemačke snage su u akciji, sa nekoliko bojni, između Bosanskog Novog i Sanskog Mosta, koja se trenutno ne može prekinuti. Tek poslije završetka ove akcije moglo bi se nešto snaga staviti na raspolaganje za traženu pomoć u Bihaću..«<sup>26</sup>

Razvoj borbe u Bihaću i okolini neprestano je pratio Operativni štab za Bosansku krajinu, sumirao postignute rezultate i predlagao šta dalje da se preduzima, o svemu obavještavao Vrhovni štab i druga Tita. Komandantu Operativnog štaba Kostu Nađu bilo je najteže da sagleda stvarno stanje na pravcu nastupanja Prve i Treće krajiške brigade, na lijevoj obali Une, sa težištem da se uklone u centar grada i savladaju značajne otporne tačke neprijatelja. Sa pomenutim brigadama veza se redovno teško mogla održavati zbog prirodne prepreke - rijeke - a takođe i niza ostalih nepogodnosti: mogućeg iznenađenja od strane neprijateljskih jedinica, nepoznavanja terena i sigurnih prolaza. A Prva, Druga i Treća krajiška brigada nisu se mogle ostaviti bez stalnog kontakta sa Operativnim štabom za Bosansku krajinu. Stoga, Košta Nad uputio je svog zamjenika Slavka Ro-

25 Bihaćka republika, knj. I, str. 77.

26 Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 8, str. 503-504.

<sup>1a</sup> lentovanog operativca, smionog u planiranju i izvođenju prodora u središte neprijateljske odbrane, da štabovima brigada pomogne u planiranju sadejstva i izvođenju napada na uporno branjene vatrene tačke i uporišta. Rodić je prisko sa saradivao, u organizovanju vatre i napada, sa komandantima brigada Minikom Kušićem, Nikolom Karanovićem, političkim komesarima Mladenom Marinom, Simom Tadićem, zamjenicima komandanata Vojom Todorovićem i Milanom Atlagićem, preporučivao da se udari nanose vatrenim klinovima i za-bilaženjem teško osvojenih utvrđenja. Rodić je bio mišljenja da se Prva krajiška, 5 obzirom na stečena iskustva u osvajanju Ključa, Jajca i drugih naseljenih mjesta, najviše angažuje u uličnim borbama u Bihaću, a Treća krajiška više usmjeri da savladuje uporišta na prilazima gradu i periferiji. Njegov stav je vidljiv iz dijela izvještaja upućenog Operativnom štabu u kome, pored ostalog, kaže: »Pošto borci Treće krajiške brigade nisu vični akcijama u gradu, mi ćemo je upotrijebiti, uglavnom, za osiguranje akcije na grad, a vi bi mogli uputiti jedan bataljon Druge krajiške brigade, kako bi mogli sigurnije akciju privesti kraju. Ako Druga brigada nije dobila drugi zadatak..,«<sup>27</sup>

Pravci nastupanja bataljona Druge krajiške, međutim, nijesu mijenjani i njihov osnovni cilj i dalje bio je da pređu most na Uni, osvajaju tvrde zgrade i bunčere i vode ulične borbe u samom centru grada. Zastoj na desnoj obali rijeke uspio je da se to kasnije ostvari. U međuvremenu preduzimane su akcije da se pretražuje dio osvojenog grada, otkrivaju i razoružavaju prikrivene grupe neprijateljskih vojnika, prikuplja oružje i ratni plijen. Jedna patrola obavijestila je Mihajla Pejića, komandira Druge čete Drugog bataljona, daje primijetila grupu neprijateljskih vojnika.

- A gdje su? - trgao se iznenađeni komandir.

- Iza naših leđa - ispružio je vođa patrola ruku prema slagalištu drvene građe.

Komandir je odmah primijetio nekoliko vojnika sa šljemovima na glavama i oružjem u rukama. Virkali su bojažljivo iz zaklona i nije se znalo šta namjeravaju.

- Moramo ih opkoliti i savladati! - uzviknuo je Pejić vodniku Lučiću.

Za tili čas streljački stroj boraca opkolio je slagalište. Komandir čete našao se licem u lice s grupom neprijateljskih vojnika i strogo ih pozvao da se predaju. Počeli su se izvlačiti iz praznog prostora, okruženog složenom rezanom građom, ruke dizali uvis i ponavljali da nisu krivi. Odmah su postrojeni, iz oružja im izvađeni zatvarači i oduzeta municija. Bili su to domobranci, njih 86, demoralisanih, bezvoljnih i sa strahom na licima. Bojažljivo su iščekivali da čuju šta ih očekuje i komandiru nije bilo teško da to otkrije.

- Svi ćete u zarobljenički logor! Bićete ispitani. Ako niste krivi...!

- Nismo! Mi smo mobilisani! - usudio se jedan da prekine komandirovo kazivanje.

- S tim bolje! Bićete pušteni svojim kućama. Ako neki od vas želi da ostane u našim redovima - primi ćemo ga.

Ni jedan domboranac nije prozborio da će stupiti u partizanske redove. Komandir je naredio da ih ojača patrola otjera u sabiralište ratnih zarobljenika.

Nešto ranije desetar Branko Marčetić iz Trećeg bataljona imao je drukčiji i opasniji susret s grupom neprijateljskih vojnika. Kad je dobio zadatak da pretraži dvospratnicu na obali Une, on je odabrao puškomitraljesca Marka Dardu i njegovog pomoćnika Ostu Petoša da se upute ka ulazu zgrade sablasno izdignute iznad žuborkaste rijeke. Mrak im je poslužio da neprimijećeni uđu u zgradu i pođu uz drvene stepenice koje su škripitale i otkrivale da neko dolazi. Išli su lagano, zastajkujući i osluškujući. Glasan razgovor su čuli u trenutku kada

su se popeli na terasu drugog sprata i nazreli poluotvorena vrata jednog stana. Desetar Marčetić je zaustavio dah i napregao sluh. Čulo se šuškanje i poluglasno sašaptavanje. Puškomitraljezac Darda nije izdržao da šapćući ne upita:

- Ko to može biti?

- Sigurno su stanari. Plaše se ovolike pucnjave... Otuda s crkvenog tornja i Kule... I svjetla su, razumljivo, pogasili - nagađao je desetar.

- Hoćemo li unutra?

- Da malo bolje vidimo raspored.

Desetar je bio obazriv. U predsoblju je razaznao dvojica vrata: jedna pravo i jedna na desnoj strani. Malo je oklijevao i s puškomitraljezom ušao u predsoblje. U susjednoj prostoriji čulo se komešanje. Desetar Marčetić bio je uvjeren da se stanari pribijavaju i doviknuo:

- Hej...! Ne plašite se. Izadite!

Umjesto odgovora ciknulo je nešto metalno i uletjelo u predsoblje. Aktivirana ručna bomba je zastrašujuće šištalala i svakog trena mogla je eksplodirati. Desetar i puškomitraljezac iskočili su kroz vrata na desnoj strani i zaklonili se iza zida. Eksplozija je bila snažna, ali su obojica ostali nepovrijeđeni i shvatili s kim imaju posla. Pridružio im se i pomoćnik puškomitraljesca i prešli su u protivnapad. Desetar je aktivirao svoju ručnu bombu i vješto je ubacio u prostoriju u kojoj su bili neprijateljski vojnici. Poslije eksplozije uslijedili su jauci i pozivi u pomoć.

- Koliko vas ima? - upitao je Marčetić.

- Sedam! Svi smo ranjeni.

- Jeste li ustaše ili domobranci? - pitao je Petoš.

Odgovora nije bilo. Na ponovljeno pitanje jedan je vojnik promuklo i sporo odgovorio:

- Pripadamo crnoj legiji...

- Banda ustaška. S njima se mora strogo i obazrivo - upozorio je Darda dižući puškomitraljez da rafalom preduhitri bilo kakvo iznenađenje.

Kad je čuo eksploziju bombi, došao je Joža Štemberger, politički komesar čete, sa stepenika zadihao upitao:

- Šta se tamo događa, drugovi?

- Banda nas je namjeravala pobiti. Vratili smo joj punom mjerom. Pomogni, komesare, da ovu jazbinu nečim osvijetlimo. Da vidimo s kim imamo posla?

- zatražio je Marčetić.

- Sačekajte malo. I čuvajte se! - upozorio je komesar i otišao niz stepenice.

On se ubrzo vratio s upaljenom svijećom u ruci i pružio je desetaru Marčetiću.

- Pretražuj obazrivo. Neka te drugovi štite - predloži Štemberger.

Marčetić je uzeo lojanicu u lijevu, a napunjeni pištolj u desnu ruku. S njim su pošli puškomitraljezac i njegov pomoćnik. Nizali su stopu za stopom. Kod demoliranog dovratka desetar je zastao i gromoglasno zatražio:

- Izlazite napolje!

- Unutra se začulo komešanje i zveket metala.

- Oružje odložite!

- Ostavili smo - oglasilo se prozebalo i prašinom nadraženo grlo. To se dalo zaključiti po suzdržanom i promuklom iskašljavanju.

Legionari su izlazili jedan za drugim i primoravani da ruke drže iznad glave. Bilo ih je šest. Posljednji se pojavio njihov natporučnik i namješteno se osmjevao. Desetaru je ponudio cigarete.

- Uza zid! - odbio je Marčetić ponudu i provjerio: - Ima li još nekoga unutra?

- Posljednji sam - potvrdi natporučnik.



Njemu se, ipak, nije moglo vjerovati. Stoga je desetar dao znak pomoćniku puškomitraljesca da pretraži prostoriju. Petoš se vratio s naramkom oružja i obavijestio:

- Ovamo nema žive duše. Pokupio sam oružje.
- Municija nam je više potrebna - primijeti desetar.
- Donijeću je. Ima je dosta razbacane.

Pri žmiravoj svjetlosti lojanice, desetar je naprezao oči da bolje razazna izraze na licima zarobljenih legionara. Svi su izgledali uplašeno i strepjeli što će dalje biti. Samo je natporučnik i dalje razvlačio usne u nešto nalik na osmijeh i želio da razgovara. Po svemu se vidjelo da je malo više popio i da nije sasvim uračunljiv.

- Koliko vas je ranjenih? - upita desetar.

Trojica se naizmjenično javiše da su ranjeni. Desetar ih pažljivije odmjeri i obeća:

- Ukazaćemo vam pomoć. Dolje u dvorištu.
- Imate ljekara? - zinu natporučnik.
- Imamo šta imamo! - odbrusi Marčetić. - Jedan za drugim niz stepenice.

A ti, natporučniče, posljednji!

Drveni stepenici zaškripali su pod pritiskom vojničkih cokula. Na izlazu iz zgrade našao se komandir čete Đuro Vučenović Busen, brojao zarobljenike i zadovoljan izustio:

- Mašala, družo desetare, dosta ste ih ulovili. Natporučnika ću lično saslušati, a ti ostale...

Desetara Marčetića je najviše kopalo ko je bacio aktiviranu ručnu bombu. Zarobljenici se nisu dugo ustezali da priznaju da im natporučnik nije dopustio da prihvate poziv za predaju i da je bacio ručnu bombu.

- Hoćete li to posvjedočiti?
- Zašto ne bi - neujednačeno su prihvatili.

Odmah su povedeni da se suoče sa natporučnikom. On ih je prezrivo pogledao i odbrusio:

- Od njih bolje nisam ni očekivao.

Potom se okrenuo komandiru Vučenoviću i dodao:

- Ja sam se uporno borio. Sad mi je svejedno šta će me snaći.

- Dobićeš ono što si zaslužio - smireno je komandir uzvratio, naredio da se ranjeni zarobljenici previju i sa zdravima upute u štab brigade. Našla se tu odmah i bolničarka Milka Adamović. Vješto i brzo pružila je prvu pomoć ranjenim zarobljenicima koji su, zatim, krenuli prema štabu brigade.

## NEPRIJATELJU JE STIGLO POJAČANJE

Na pravcu nastupanja Prve i Treće krajiške udarne smjenjivali su se juriši i protivjuriši, uporno se nastupalo u centar grada i ugrožavane najotpornije vatrene tačke neprijatelja. Njihove napade su posredno i neposredno podržavali borci Druge krajiške i Osme banijske udarne brigade u nastojanju da pređu preko Une i savladaju brojna uporišta. Borci Prve krajiške uporno su jurišali, osvojili Žegar, Žegarsku aleju, staro i novo groblje i stigli do vodene prepreke - Kanala. Na tome prostoru se razvila žestoka borba. Neprijateljski topovi su neposredno gađali da onemoguće prelaz preko Kanala. S njima su se utrkiivali puškomitraljezi, minobacači, puške i gradske ulice vrile su od nesnosne pucnjave. Sa zvonika gradske crkve mitraljezi su ubitačno tukli i borcima Prve krajiške nisu dali dublje u grad. U takvoj situaciji komandant brigade Milinko Kušić i politički komesar Mladen Marin zatražili su da protivtenkovsko oruđe Druge krajiške

brigade neutrališe neprijateljska mitraljeska gnezda na crkvenom tornju i obližnjim zgradama.

Top je dovučen blizu mosta i dočekan ubitačnom puškomitraljeskom i pušćanom vatrom. Komandir Dušan Šurlan uvidio je da se oruđe mora skloniti na manje tučeno mjesto i pripremiti za paljbu. Izloženi smrtnoj opasnosti, kad su brojna zrna pogadala štit, točkove i cijev, artiljerici Dušan Aćimović, Đuro Priča, Vaso Vujinović, Dušan Bucalo, Stanko Vujičić, zajedno s komandirom Šurlanom, složno su zapeli i top ugurali u jednu napuštenu zgradu. Nišandžija Vujinović je sada mirnije mogao odrediti elemente za gađanje i oruđe pripremiti za dejstvo.

U centru grada, na njegovim sjevernim prilazima i dalje je plamsala žestoka borba. Krajišnici su umješno sužavali vatreni обруč, Nijemcima, ustašama i domobranima odbrojavali posljednje časove borbe. U takvoj situaciji dogodilo se nešto neočekivano i teško objašnjivo: iz garnizona u Bosanskoj Krupi u Bihaćko polje probio se bataljon ustaša, zaprijetio udarom u čelo Osmoj banijskoj udarnoj i Drugoj krajiškoj udarnoj brigadi. Cilj ustaša je bio da deblokiraju sjeverni dio grada i omogućе izvlačenje sopstvenim jedinicama. Na Bakšaišu razvila se borba na život i smrt. Borci Drugog bataljona Osmе banijske brigade su se upustili u blisku borbu s razjarenim ustašama, nanijeli im znatne gubitke i odbacili ih na lijevu obalu Une. Sada ustaškom bataljonu nije preostajalo drugo nego da se uvuče u centar grada i nađe u vatrenom обруču. Tukući i odbijajući ustaše, Banijsci su ujedno zaštitili desni bok i leđa borbenog rasporeda Druge krajiške brigade. Pristigli i prorijeđeni ustaški bataljon donekle je ojačao odbranu garnizona ali kraće nego što se očekivalo. O teškom i upornom nastupanju ustaškog bataljona od Bosanske Krupe do Bihaća svjedoči izvještaj velikog župana, upućen ministru unutrašnjih poslova, u kome se, pored ostalog, konstatuje da su ustaše nailazile na žestok otpor, da su na putu do Bihaća neprestano napadane i do nogu potučene, da su izgubile veći dio ljudstva, sve strojopuške i bacače mina.

Ustaše i njihovi pomagači tražili su načina kako da olakšaju sopstveni težak položaj i spašavaju što se spasiti može. Štab 33. ustaške bojne u najkritičnijim trenucima preuzeo je komandu nad odbranom grada i vidio izlaz u izvlačenju prema Cazinu i Bosanskoj Krupi. Pripreme su vršene obazrivo i sračunato. Ako bi se otkrila njihova namjera, ustaše su znale da bi se partizanske jedinice brzo pregrupisale i spriječile izvlačenje iz grada. Za kratko vrijeme ustaše su izvele nekoliko snažnijih protivnapada u centru grada da time *prikriju svoje prave namjere*.

## NEZADRŽIVI JURIŠI KRAJIŠNIKA

Borci Druge krajiške stalno su bili izloženi žestokoj pušćanoj, puškomitraljeskoj, minobacačkoj i topovskoj vatri neprijatelja. Njihove položaje, u nekoliko navrata, mitraljirali su i bombardovali neprijateljski avioni. Štabovi bataljona i komande četa vodile su računa da se borci zaklone u rovove, tvrde zgrade, da otuda ne izlaze bez naređenja i odobrenja starješina. A isprije, sa Kule i ostalih utvrđenja, treštalo je oružje, hiljade zrna prelijetalo bistru rijeku, čvokalo zidine više zgrada i prijeteci cijukalo.

U jeku žestokih okršaja na položaj Druge krajiške došao je Đuro Pucar Stari, sekretar Oblasnog komiteta KPJ, da se neposredno uvjeri kako se borba razvija, kakvi su izgledi da se prebrodi Una i grune u centar grada. Pucara su sačekali i pozdravili Ratko Martinović i Niko Jurinčić, komandant i politički komesar brigade, kratko ga upoznali sa trenutnom situacijom i zamolili da se skloni sa otvorenog prostora. Nije ih poslušao i odmah je zatražio da se uputi obalom

jeke, duž položaja Druge krajiške, da dozna kako su borci raspoloženi i šta misle o prodoru u grad? Pucar je ulazio u rovove i ostale zaklone, razgovarao sa više boraca, tako se uvjerio da su riješeni da postižu borbene uspjehe. Isprijeka su viždala puščana i puškomitraljeska zrna. Pucar se nije osvrtao na opasnost. Razgovore s borcima i rukovodiocima završio je željom, da što prije pređu Unu i osvoje centar grada. Ispraćen je obećanjem da će neprijatelju biti zadat smrtni udarac. Sa vatrene linije Đuro Pucar Stari došao je u zgradu u kojoj se trenutno nalazio štab brigade da porazgovara o planu nastupanja jedinica, izolovanju pojeinih teško osvojenih otpornih tačaka neprijatelja, njihovom zaoblazanju, radi toga da se pretrpe što manji gubici i sačuvaju životi boraca. Njegove konkretne ugestije, podsjećanje na brigu o čovjeku, značile su mnogo u narednim jurišima, i osvajanju tvrdih zgrada i bunkera. U času dok je Pucar razgovarao sa članovima štaba brigade zgradu je pogodila i uzdrmla neprijateljska artiljerijska granata. Od snažnog potresa okrunio se malter, digla se prašina i popucala stakla a prostorijama. Pucar je hladnokrvno obrisao lice i primijetio:

- Drugovi, niste odabrali baš pogodno mjesto za vaš štab. Postali ste direktna meta artiljerije i minobacača.

Komandant, politički komesar brigade i njihovi zamjenici i ostali, samo su e zgedali i shvatili da je primjedba umjesna. Niko Jurinčić je progovorio:

- Promijenimo mjesto. Odmah, družo Stari.

Štab brigade brzo se iselio iz ugrožene zgrade i nastavio da priprema nezadržive juriše. U to su neposredno uključeni komandanti i politički komesari bataljona. Komandirima i političkim komesarima četa, vodnicima, delegatima ovova, deseterima i borcima je saopšteno da će uslijediti juriš preko mosta na Uni dublje u grad. U rovovima i zaklonima borci nestrpljivo iščekuju komandu da renu i pokažu borbeno umijeće. Na most će Treći bataljon, s komandantom Miom Vučenovićem i političkim komesarom Milanom Vrhovcem, da progromi roz vatrenu zavjesu, ugrozi zidine i unutrašnjost Kule. Mnogo se polaže i na protivtenkovsko oruđe: da neutrališe najistaknutije vatrene tačke neprijatelja i krči rolaze u dubinu gradskih ulica. Pronađen je oveći čamac i grupa boraca preiačenaje preko Une, da obavijesti komandanta i političkog komesara Prve kraške o pripremi juriša na most i zatraže podršku njihovih jedinica. Sve se odijalo po planu i raslo je raspoloženje boraca da se upuste u borbu, da lome prekeke na putu koji vodi do centra grada. Komandant bataljona dao je posljednja putstva komandirima četa i napomenuo da uzmaca ne smije biti.

Iz zaklona dovučen je protivtenkovski top u streljački stroj, da direktno ada neprijateljska vatrena gnijezda i najtvrdje otporne tačke. Nišandžija je okenuo cijev u otvor na Kuli odakle je bjesomučno treštao teški mitraljez. Sijevula je granata i oruđe poskočilo. Vatrema eksplozija obavila je prozorče na Kuli ustaški mitraljez je umuknuo. A drugi je čekićao sa tornja crkve. Komandir Šurm zatražio je da se cijev oruđa usmjeri na vatreni toranj. Nišandžija je prillegao z nišansku spravu i sav se sasredio da ne promaši. Prva granata nije pronašla ilj. U cijev je ubačena druga, a neprijateljski mitraljezi su se utrkiivali u sagorivanju municije.

Protivtenkovski top opet je grunuo i poskočio. Granata je raspolutila crkve i toranj i usmrtila neprijateljske mitraljesce. Od silne eksplozije oglasilo se crveno zvono i neujednačeno klepetalo. U borbenoj vrevi i pucnjavi odjeknuo je oklik komandanta bataljona da se juriša preko mosta. Vod boraca se ustremio a pretrči na drugu obalu. S njima se zaputio i komandir čete. Trčali su ispod iše zrna, domogli se prvih zaklona i upotrijebili ručne bombe. Zidine Kule su e uzdrmale od snažnih eksplozija i otpor ustaša je popuštao. Preko mosta su zaristali, prema utanačenom rasporedu, svi bataljoni, našli se u centru grada i ostarili sadejstvo sa bataljonima Prve i Treće krajiške brigade. Protivnik je tako rikliješten na malom prostoru i bez izgleda da može odoljeti. A gradskim licama je naizmjenično i složno odjekivalo iz grla Krajišnika:

- Ura! Naprijed! Nagari! Osini po prašini! Juriš! Udri Kozaro!

Borci su se prosto utrkiivali u smišljanju ratnih poklika i grabili naprijed. Ustaše su savladane u Kuli i zgradama u blizini. Sve je govorilo da moraju položiti oružje, ali... Pokušali su se izvući iz vatrenih kliješta, zapravo iz nekoliko jazbina - zgrade Medrese, Pošte i Klostera. U tome su donekle i uspjeli, istina u grupama i priličnom neredu. Na ruku im je išlo to što izlaz iz grada prema Vrkašiću i dalje lijevom obalom Une, nisu zatvorile jače partizanske snage. Ustaše i njihovi pomagači su se izvlačili istim pravcem kuda je njihov bataljon nešto ranije ušao u grad i pretrpio osjetne gubitke.

Borci Druge krajiške su uporno osvajali zgradu po zgradu i uklinjavali se dublje u centar grada. U gradskom parku su primorali posadu artiljerijskih oruđa da obustavi paljbu i razvije bijelu zastavu.

U sumrak uslijedio je odlučni juriš jedinica Prve, Druge i Treće krajiške udarne brigade. U streljačkom stroju bili su komandanti i politički komesari brigada i bataljona i primjerom borbe podsticali da ne posustaju i da se domognu najgrčevitije branjenih neprijateljskih uporišta. Izuzetni borbeni napor urodio je plodom i neprijatelj je savladan, 4. novembra u 16 časova, kada je Bihać oslobođen od ustaškog terora.

U borbi za oslobođenje Bihaća jedinice Druge krajiške brigade nanijele su neprijatelju osjetne gubitke u živoj sili i ratnoj tehnici: ubili su i zarobili oko 500 neprijateljskih vojnika, podoficira i oficira, zaplijenile 6 artiljerijskih oruđa, više minobacača, mitraljeza, puškomitraljeza, pištolja, znatne količine municije i ostalog ratnog materijala.

Dvanaest boraca Druge krajiške dalo je život u borbi za Bihać, a 37 ih je teže i lakše ranjeno. Život su izgubili: Dušan Balaban, Srđan Jakovljević, Radoslav Kovačević, Svetko Karalić, Nikica Vlačina, Uroš Pandža, Dušan Aćimović, Momčilo Adamović, Branko Savić, Novak Grujić, Milica Glušac i Svetko Šukalo.

Za pokazanu borbenost, visoki moral boraca i rukovodilaca, za postignute borbene rezultate, vrhovni komandant Josip Broz Tito pohvalio je Drugu krajišku i ostale brigade koje su učestvovala u oslobođenju Bihaća. Bila je to treća pohvala Vrhovnog komandanta Drugoj krajiškoj udarnoj brigadi za izuzetne borbene podvige i izvođenje složenih operacija u naseljenim mjestima. Za ispoljeno junaštvo, na osnovu prijedloga Operativnog štaba za Bosansku krajinu, Vrhovni štab pohvalio je Ranka Šipku, komandanta Prvog bataljona i Dušana Konđića, zamjenika komandira Prve čete pomenutog bataljona.

Oslobođenje Bihaća imalo je ogroman značaj za jačanje narodnooslobodilačkog pokreta, za stvaranje organa narodne vlasti na oslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji, za planiranje i izvođenje borbenih operacija širih razmjera, za stvaranje krupnijih formacija: divizija i korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. U Bihać je došao i tu se smjestio Centralni komitet KPJ i Vrhovni štab NOP i DV Jugoslavije, sa drugom Titom na čelu, da iz novooslobođenog grada rukovode operacijama u cijeloj Jugoslaviji, brinu o stvaranju i omasovljenju organa vlasti, organizacije Ujedinjenog saveza antifašističke omladine, pionirske organizacije, jačanju SKOJ-a i ostalome. U isto vrijeme pripreman je sastanak i konstituisanje AVNOJ-a, opšteg jugoslovenskog predstavničkog tijela, kako bi se time omogućilo da se politički učvrste i istaknu tekovine narodnooslobodilačke borbe, kako za domaće tako i za inostrano javno mnjenje. Grad na Uni tada je, nesumnjivo, bio najpogodniji da prihvati i ukaže gostoprimstvo predstavnicima naroda i narodnosti iz cijele Jugoslavije. Prvo zasjedanje AVNOJ-a održano je 27. i 28. novembra 1942, dvadeset i četiri dana nakon oslobođenja Bihaća. U njego-

•om radu učestvovala su 54 vijećnika, koji su donijeli niz značajnih odluka. AV-  
^OJ je uistinu postao najviši politički organ narodnooslobodilačkog pokreta i  
politički predstavnik jugoslovenskih naroda u borbi protiv okupatora i domaćih  
zdajnika.

## NIZ DOLINU UNE

Poslije osvajanja Bihaća i okolnih uporišta borci Druge krajiške brigade  
lisu imali vremena da predahnu. Naime, njima je naredeno da krenu dolinom  
Jne, da sustižu i razoružavaju demoralisane neprijateljske jedinice, da osvoje  
Bosansku Krupu i Otoku, ruše mostove i onesposobljavaju komunikacije da bi  
e lakše, ako uslijedi, odbio svaki protivudar protivnika, spriječile njegove na-  
njere da se vrati u Bihać. Štab brigade, s komandantom Ratkom Martinovićem  
političkim komesarom Nikom Jurinčićem načelu, detaljno je razradio plan na-  
tupanja i približavanja Bosanskoj Krupi, Otoci, a potom uspostavljanje položaja  
a prilazima jakom neprijateljskom garnizonu Bosanskom Novom i osiguranje  
'd Bužima i Cazina. Komandanti i politički komesari bataljona, sa najbližim sa-  
adnicima, usvojili su plan nastupanja i počeli ga izvršavati.

Bataljonske kolone, zmijolike i razrijeđene, ubrzano su napuštale Bihać i  
dlazile niz obalu Une. Pojedine čete i vodovi usput su vršili pretrese, pronalazili  
onešto oružja, municije i ponekog skrivenog neprijateljskog vojnika. Sve je to  
kazivalo da su jedinice Pete i Šeste krajiške udarne brigade, koje su nešto ranije  
i vodile ogorčene borbe, uspješno likvidirale neprijateljska uporišta u Ostroš-  
u i drugim mjestima bliže Bosanskoj Krupi. One su ugrozile protivnika u po-  
venutom gradu, toliko ga zapanile da nije imao drugog izlaza nego da bježi...  
ako su jedinice Druge krajiške 5. novembra, bez borbe ušle u Bosansku Krupu  
oja je bila opustošena, popaljena od strane ustaša i pružala prilično žalosnu sli-  
la. Šta se događalo u samom gradu, kakvo je rasulo zavlдалo, svjedoči izvještaj  
linistarstva unutrašnjih poslova NDH u kome se, pored ostalog, kaže da su iz-  
jeglice iz Bosanske Krupe izjavile da su bili primorani da napuste svoje domo-  
; i pođu prema Bosanskom Novom jer su im priprijetile ustaše da će ih ubiti,  
iko je nekoliko ljudi izgubilo život. Napuštene kuće i stanove ustaše su pljač-  
ile, uzimale sve što je vrijedno i na kraju spalile. A kad su osjetili da se jedinice  
ruge krajiške približavaju, ustaše se nisu usudile da pruže ozbiljniji otpor i brzo  
i umakle nizvodno rijekom Unom. Na bjekstvo su ih primorale i jedinice Pete  
ajiške (kozarske) brigade koje su nešto ranije ušle u grad.

Bataljoni Druge krajiške brigade kratko su odahnuli u Bosanskoj Krupi,  
>rci prezagljali nešto variva i produžili prema Otoci. Od brigadne prethod-  
ce saznalo se da ustaše i domobrani nisu napustili Otoku stiješnjenu između  
ka Une i okolnih visova, da su u rovovima, bunkerima i tvrđm zgradama. Štab  
igade odlučio je da bataljoni, iz pokreta pređu u borbeni poredak i potuku  
otivnika. U Otoci nisu bile baš male snage neprijatelja. Naprotiv. Na isturenim  
>ložajima nalazilo se oko 1500 ustaša i domobrana, zapravo dvije bojne ustaša  
>je su se povukle iz Bihaća i Bosanske Krupe, zatim jedna domobranska jedi-  
ca koja je umakla iz Bužima i domaća posada. I pored dobrog naoružanja i po-  
žaja pogodnih za odbranu, ustaše i domobrani su bili demoralisani i računalo  
da neće dugo odolijevati napadu Druge krajiške. Najžešći otpor pružan je iz  
mkera i rovova. Borci Druge krajiške nisu se osvrtni na ubitačnu vatru i smje-  
su jurišali. Ustašama i domobranima nije preostalo ništa drugo nego da za-  
iničeni bježe i spasavaju glave. Jedni su okrenuli prema Bosanskom Novom,

a drugi drumom i prečicom prema Bužimu. Na bojištu su ostavili nešto oružja i ratne opreme.

Miniran je most na Uni kod Otoke. U tome su učestvovali, pored ostalih, Vladimir Smirnov Volođa, rukovodilac inženjerijske jedinice Vrhovnog štaba, Niko Jurinčić i Drago Mažar.

U oslobođenoj Otoci bilo je malo žitelja. Mnogi su obmanuti ustaškom propagandom i zastrašivanjem napustili domove i otišli, uglavnom, prema Bosanskom Novom. A tamo ih je čekalo nešto gore i teže od potucanja po kiši i novembarskoj hladnoći: Nijemci im nisu dali da uđu u grad. I transportovani su dalje da se zloplate i najzad uvjere da su nasamareni od ustaške propagande.

Drugi bataljon, s komandantom Đurom Štrpcem, političkim komesarom Miroslavom Majkićem Mirom i njihovim zamjenicima Stevom Samardžijom i Munibom Maglajlićem, zadržan je u Otoci da vrši obezbjeđenje i garnizonu službu, a ostali su raspoređeni na obližnje položaje da odbiju eventualne napade od Bosanskog Novog i ostalih pravaca. Na dostignutoj liniji uspostavljena je i održavana veza sa jedinicama Šeste krajiške udarne brigade, na desnoj obali Une i bliže Bosanskom Novom, a takođe i sa jedinicama Osme hrvatske banijske brigade koja je nastupala od Cazina prema Bužimu. Iz Operativnog štaba NOP i DV za Bosansku krajinu štabu Druge krajiške naredeno je da jedinice rasporedi s obje strane rijeke Une i da postepeno nastupaju prema Bosanskom Novom.

Na položajima u rejonu Otoke proslavljena je 25-godišnjica oktobarske revolucije. O značaju ovog datuma u istoriji čovječanstva i radničkog pokreta, o ulozi Lenjina i boljševičke partije u izvođenju revolucije, borcima su govorili politički komesari i priređena su skromna slavlja. Štab brigade, u ime svih boraca i rukovodilaca, uputio je borbeni pozdrav Vrhovnom štabu i drugu Titu, u kome se poručuje:

»Mi, borci, komandiri, komandanti i politički komesari Druge krajiške narodnooslobodilačke udarne brigade, povodom 25-godišnjice velike Oktobarske socijalističke revolucije, šaljem o borbene partizanske pozdrave Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije, i zaklinjemo se da ćemo još upornije nastaviti borbu protiv fašističkih hordi i njihovih slugana, da ćemo pod vodstvom našeg Vrhovnog štaba sva naređenja koja dobijamo izvršavati sa najvećim samoprijegom i odanošću, ne žaleći svoje mlade živote, za slobodu i spas svoga napaćenog naroda...«<sup>28</sup>

Neprijatelj se nije usuđivao da krene iz Bosanskog Novog i napadne položaje Druge krajiške brigade. Izvjesnu aktivnost ispoljio je zapadno od grada i rijeke, napadajući jedinice Osme hrvatske (banijske) brigade, ali je odbijen u polazne garnizone. Pokušao je potisnuti s položaja i Drugi bataljon Šeste krajiške u rejonu Blatne ali mu nije uspjelo.

U Otoci život se postepeno normalizovao i uspostavljeni su organi narodne vlasti. Predsjednik tek izabranog narodnooslobodilačkog odbora, od ranije saradnik narodnooslobodilačkog pokreta, naviknut na opreznost, plašio se da ustaške jedinice mogu prodrijeti u Otoku i osetiti se njegovoj porodici. Stoga je zamolio da se njegova porodica preseli i smjesti negdje u dubljoj pozadini.

Drum za Bosanski Novi je prekopan i učinjen neprohodnim za neprijateljske tenkove. Prepreke su postavljene i na ostalim komunikacijama koje vode prema Bihaću da se uspješnije suzbije svaki pokušaj neprijateljskih jedinica da ne prodru. Predostrožnost je bila razumljiva kad se zna da je u Bihaću boravio

28 Arhiv Vojnoistorijskog instituta, k. 4, reg. br. 46-2.

Vrhovni štab i pripremao Prvo zasjedanje AVNOJ-a, a takode i Prvi kongres USAOJ-a. Delegati Druge krajiške na kongresu USAOJ-a bili su Vladimir Bajić i Momir Kapor.

Iz Otoke Drugi bataljon je produžio lijevom obalom Une prema Bosanskom Novom, a zatim se vratio na desnu obalu i otišao u Srednji Dubovik, a Prvi i Treći su otišli u Malu Rujišku. Bilo je izvjesnog iznenađenja što se nije krenulo prema Bosanskom Novom, ali će borcima ubrzo postati jasno zašto se tako postupilo. Dva bataljona su razmještena u Maloj Rujiškoj, a jedan u Srednjem Duboviku. Mještani su srdačno dočekali borce i rukovodioce, omogućili im da se odmore i svježi krenu u naredne teške okršaje.